M. TVLLII CICERONIS CATO MAIOR, VEL DE SENECTVTE AD T. POMPONIVM ATTICVM.

DIALOGI PERSONAE, SCIPIO, CATO, LAELIVS.

O Tite, ſi quid ego adiuto, curam'ue leuaſſo,
Quæ nũc te coquit, et uerſat ſub pectore fixa,
Ecquid erit præmij?

Licet enim uerſibus iiſdẽ mihi affari te Attice, quibus affatur Flaminium ille uir, haud magna cum re, ſed fide plenus. quanquam certo ſcio, non, ut Flaminium, ſolicitari te Attice ſic noctesq;, diesq;: noui enim moderationem animi tui, & æquitatem: teq; non cognomen ſolum Athenis deportaſſe, ſed humanitatem, & prudentiam intelligo. & tamen ſuſpicor iiſdem rebus te, quibus me ipſum, interdum grauius cõmoueri. quarũ cõſolatio & maior eſt, et in aliud tempus differenda. nunc autẽ mihi uiſum eſt, de ſenectute aliquid ad te ſcribere: hoc enim onere, quod mihi tecũ cõmune eſt, aut iam urgentis, aut certe aduentantis ſenectutis & te, & me ipſum leuari uolo. etſi te quidẽ id modeſte, ac ſapienter, ſicut omnia, & ferre, et laturũ eſſe certo ſcio. ſed mihi, cum de ſenectute uellem aliquid ſcribere, tu occurrebas dignus eo munere, quo uterque noſtrum communiter uteretur. mihi quidem ita iucũda huius libri confectio fuit, ut nõ modo omnes abſterſerit ſenectutis moleſtias, ſed effecerit mollẽ etiam, et iucundam ſenectutem. nunquam igitur ſatis laudari digne poterit philoſophia: cui qui pareat, omne tẽpus

ætatis ſine moleſtia poſſit degere. ſed de cæteris & diximus multa, & ſæpe dicemus. hunc uero librum de ſenectute ad te miſimus. omnem autem ſermonem tribuimus non Tithono, ut Ariſto Chius, ne parum eſſet auctoritatis in fabula; ſed M. Catoni ſeni, quo maiorē auctoritatem haberet oratio; apud quem Lælium, & Scipionem facimus admirantes, quòd is tā facile ſenectutem ferat, iiſq; eum reſpondentem: qui ſi eruditius uidebitur diſputare, quàm cōſueuit ipſe in ſuis libris, attribuito græcis literis, quarū cōſtat eū perſtudioſum fuiſſe in ſenectute. ſed quid opus eſt plura? iam enim ipſius Catonis ſermo explicabit noſtram omnē de ſenectute ſententiam. SCI. Sæpenumero mirari ſoleo cum hoc C. Lælio tum cæterarum rerum tuā excellentem M. Cato, perfectamq; ſapientiam, tū uel maxime, quòd ſenectutem tuam nunquam tibi grauē eſſe ſenſerim: quæ pleriſq; ſenibus ſic odioſa eſt, ut onus ſe Aetna grauius dicant ſuſtinere. CA. Rem haud ſanè Scipio, & Læli difficilem admirari uidemini: quibus enim nihil opis eſt in ipſis ad bene, beateq; uiuendum, iis omnis grauis eſt ætas: qui autem omnia bona à ſe ipſis petunt, iis nihil poteſt malum uideri, quod naturæ neceſſitas afferat: quo in genere in primis eſt ſenectus: quam ut adipiſcantur, omnes optant; eādem accuſant adepti: tanta eſt incōſtantia, ſtultitia, atq; peruerſitas. Obrepere aiunt eam citius, quàm putaſſent. primum, quis coegit eos falſum putare? qui enim citius adoleſcentiæ ſenectus, quàm pueritiæ adoleſcentia obrepit? deinde, qui minus grauis eſſet iis ſenectus, ſi octingēteſimum annū agerent, quàm octogeſimum? præterita

enim ætas, quamuis longa, cum effluxiſſet, nulla cõſolatione permulcere poſſet ſtultam ſenectutem. quocirca ſi ſapientiam meam admirari ſoletis, quæ utinã digna eſſet opinione ueſtra, noſtroq; cognomine; in hoc ſumus ſapientes, quòd naturam optimam ducem, tãquã deum, ſequimur, eiq; paremus: à qua nõ uerisſimile eſt, cum cæteræ partes ætatis bene deſcriptæ ſint, extremũ actum, tanquam ab inerti poeta, eſſe neglectũ. ſed tamen neceſſe fuit eſſe aliquod extremũ, et, tanquam in arborum baccis, terræq; frugibus, maturitate tẽpeſtiua quaſi uietum, et caducum: quod ferendum eſt molliter ſapienti: quid enim eſt aliud gigantum more bellare cum dijs, niſi naturæ repugnare? LAE. *Atqui Cato gratiſſimũ nobis, ut etiã pro Scipione pollicear, feceris, ſi, quoniã ſperamus, et uolumus quidẽ ſenes fieri, antè multo à te didicerimus, quibus facillime rationibus ingraueſcentẽ ætatẽ ferre poſſimus.* CA. *Faciam uero Læli, præſertim ſi utriq; ueſtrũ gratum, ut dicis, futurum eſt.* LAE. *Volumus ſanè, niſi moleſtum eſt tibi Cato, tanquam aliquam uiam longam confeceris, qua nobis quoq; ingrediendũ ſit, iſtuc, quo perueniſti, uidere quale ſit.* CA. *Faciam, ut potero, Læli: ſæpe enim interfui querelis meorum æqualium, (pares autem cum paribus ueteri prouerbio facillime congregãtur) quas C. Salinator, quas Sp. Albinus, homines conſulares, noſtri ferè æquales, deplorare ſolebant; tum, quòd uoluptatibus carerent, ſine quibus uitam nullã putarent; tum, quòd ſpernerentur ab ijs, à quibus eſſent coli ſoliti qui mihi non id uidebantur accuſare, quod eſſet accuſandũ; nam ſi id culpa ſenectutis acci-*

deret,eadē mihi uſu euenirent,reliquiſq; omnibus maioribus natu:quorū ego multorum cognoui ſenectutē ſine querela,qui ſe à libidinū uinculis laxatos eſſe nō moleſte ferrent,nec à ſuis deſpicerentur. ſed omnium iſtiuſmodi querelarū in moribus eſt culpa, non in ætate:moderati enim,nec difficiles ſenes,nec inhumani tolerabilē agunt ſenectutem:importunitas autem,et inhumanitas omni ætate moleſta eſt. LAE. Eſt, ut dicis, Cato;ſed fortaſſe dixerit quiſpiam,tibi propter opes,et copias,& dignitatē tuam, tolerabilem ſenectutē uideri,id autem non poſſe multis contingere. CA.Eſt iſtud quidē Læli aliquid, ſed nequaquā in iſto ſunt omnia. ut Themiſtoclem ferunt Seriphio cuidā in iurgio reſpondiſſe,cum ille dixiſſet,non illū ſua,ſed patriæ gloria ſplendorem aſſecutū:nec hercle,inquit,ſi ego Seriphius eſſem,nobilis;nec,ſi tu Atheniēſis eſſes,clarus unquam fuiſſes.quod eodē modo de ſenectute poteſt dici: nec enim in ſumma inopia leuis eſſe ſenectus poteſt, ne ſapiēti quidē,nec inſipiēti in ſūma copia nō grauis. aptiſſima omnino ſunt Scipio,et Læli arma ſenectutis, artes,exercitationeſq; uirtutū. quæ in omni ætate cultæ, cū multū,diuq; uixeris,mirificos afferunt fructus, non ſolū quia nunquam deſerunt,nec in extremo quidem tempore ætatis;(quanquā id maximū eſt) uerum etiā quia conſcientia bene actæ uitæ, multorūq; bene factorū recordatio iucundiſſima eſt. ego quidem Q. Maximū,eū, qui Tarentum recepit, adoleſcens ita dilexi ſenem,ut æqualē:erat enim in illo uiro comitate condita grauitas:nec ſenectus mores mutauerat.quanquam eum colere cœpi non admodū grandem natu,

ſed tamen iã ætate prouectum:anno enim poſt,quàm primum Conſul fuerat,ego natus ſum: cũq; eo quartum Conſule adoleſcentulus miles profectus ſum ad Capuam,quintoq; anno poſt ad Tarentum Quæſtor:deinde Aedilis,quadriennio poſt factus ſum Prætor,quẽ magiſtratum geſſi Conſulibus Tuditano, et Cethego, cum quidẽ ille admodum ſenex ſuaſor legis Cinciæ de donis,& muneribus fuit.hic et bella gerebat,ut adoleſcens,cum planè grandis eſſet: & Annibalem iuueniliter exultãtem patientia ſua molliebat:de quo præclare familiaris noſter Ennius:

Vnus homo nobis cunctando reſtituit rem:
Non ponebat enim rumores ante ſalutem.
Ergo poſtq;,magisq; uiri nunc gloria claret.

Tarentũ uero qua uigilantia,quo conſilio recepit? cũ quidẽ me audiente Salinatori,qui amiſſo oppido fugerat in arcem, glorianti, atque ita dicenti, mea opera Q. Fabi Tarentum recepiſti;certe,inquit, ridens, niſi tu amiſiſſes,nunquã recepiſſem.nec uero in armis præſtantior,quàm in toga;qui Conſul iterum, Sp. Caruillio collega quieſcẽte,C.Flaminio Tribuno pl.quoad potuit, reſtitit,agrum Picenum,et Gallicum uiritim contra ſenatus auctoritatem diuidenti:Augurq; cum eſſet,dicere auſus eſt,optimis auſpicijs eã geri, quæ pro Reip.ſalute gererentur; quæ cõtra Remp. fierent, contra auſpicia fieri.multa in eo uiro præclara cognoui: ſed nihil eſt àdmirabilius,quàm quo modo ille mortẽ Marci filij tulit,clari uiri,& cõſularis. eſt in manibus uiri laudatio:quam cum legimus,quem philoſophum nõ contemnimus? nec uero ille in luce modo, atq; in

oculis ciuium magnus; ſed intus,domiq; præſtantior .
qui ſermo?quæ præcepta?quanta notitia antiquitatis?
quæ ſcientia iuris augurij?multæ etiam,ut in homine
Romano,literæ;omnia memoria tenebat nō domeſtica
ſolum,ſed etiam externa bella,cuius ſermone ita tum
cupide fruebar,quaſi iam diuinarem id,quod euenit,
illo extincto fore,unde diſcerem,neminem. quorſum
igitur hæc tam multa de Maximo?quia profecto uide
tis,nefas eſſe dictu,miſerā fuiſſe talem ſenectutē. nec
tamē omnes poſſunt eſſe Scipiones,aut Maximi,ut ur
bium expugnationes, ut pedeſtres,nauales'ue pugnas,
ut bella à ſe geſta,ut triumphos recordentur:eſt enim
quiete,& pure,et eleganter actæ ætatis placida,ac le
nis ſenectus:qualem accepimus Platonis; qui uno, &
octogeſimo anno ſcribens mortuus eſt:qualem Iſocra=
tis;qui eum librū,qui Panathenaicus inſcribitur,quar
to,& nonageſimo anno ſcripſiſſe dicitur,uixitq; quin
quennium poſtea: cuius magiſter Leontinus Gorgias
centum,& ſeptem compleuit annos; neque unquā in
ſuo ſtudio,atq; opere ceſſauit.qui,cum ex eo quærere
tur,cur tandiu uellet eſſe in uita,nihil habeo,inquit,ꝙ
accuſem ſenectutem.præclarum reſponſum,& docto
homine dignum: ſua enim uitia inſipientes, & ſuam
culpam in ſenectutem conferunt:quod nō faciebat is,
cuius modo mentionem feci, Ennius .

Sicut fortis equus,ſpatio qui ſæpe ſupremo
Vicit Olympia,nunc ſenio confectus quieſcit.

equi fortis,& uictoris ſenectuti comparat ſuam : quē
quidē probe meminiſſe poteſtis : anno enim undeuige
ſimo poſt eius mortem hi Conſules,L. Flaminius,et M.

Attilius, facti ſunt: ille autem Cepione, & Philippo iterum cõſulibus mortuus eſt, cum ego quidẽ quinq; & ſexaginta annos natus legem Voconiam uoce magna, & bonis lateribus ſuaſiſſem. annos ſeptuaginta natus (tot enim dixit Ennius) ita ferebat duo, quæ maxima putãtur, onera, paupertatẽ, ſenectutẽ, ut eis penè delectari uideretur. Etenim, cũ cõplector animo, quatuor cauſas reperio, cur ſenectus miſera uideatur; unam, q auocet à rebus gerendis; alterá, q corpus faciat infirmum; tertiam, quòd priuet omnibus ferè uoluptatibus; quartam, q haud procul abſit à morte. earum, ſi placet, cauſarum quantũ quæque ualeat, quãtumq; iuſta ſit, uideamus. A rebus gerẽdis ſenectus abſtrahit: quibus? an ijs, quæ iuuẽtute geruntur, & uiribus? nullæ ne igitur res ſeniles ſunt, quæ uel infirmis corporibus, animo tamẽ adminiſtrentur? nihil igitur agebat Q. Maximus? nihil L. Paulus pater tuus Scipio, ſocer optimi uiri filij mei? cæteri ſenes, Fabritij, Curij, Corũcani, cũ Rẽp. conſilio, & auctoritate defendebãt, nihil agebant? ad App. Claudij ſenectutem accedebat etiã, ut cæcus eſſet: tamen, cũ ſententia ſenatus inclinaret ad pacem, & fœdus faciendum cum Pyrrho, nõ dubitauit dicere illa, quæ uerſibus perſecutus eſt Ennius:

Quò uobis mentes, rectæquæ ſtare ſolebant
Antehac, dementi ſeſe flexere ruina?

cæteraq; grauiſſime: notũ uobis enim carmen: & tamen ipſius Appij extat oratio. atq; hæc ille egit ſeptẽ & decem annis poſt alterum Conſulatum, cum inter duos Conſulatus anni decem interfuiſſent, Cẽſorq; ante Conſulatum ſuperiorẽ fuiſſet: ex quo intelligitur,

Pyrrhi bello grandem ſanè fuiſſe: & tamen ſic a patribus accepimus.nihil igitur afferunt,qui in re gerenda uerſari ſenectutem negant:ſimilesq; ſunt,ut ſi qui gubernatoré in nauigando agere nihil dicát, cum alij malos ſcandant,alij per foros curſent,alij ſentinam exhauriant;ille autem clauum tenens, ſedeat in puppi quietus.non facit ea,quæ iuuenes.at uero multo maiora,& meliora facit:non enim uiribus:aut uelocitatibus,aut celeritate corporũ res magnæ geruntur, ſed conſilio,& auctoritate,& ſententia; quibus nó modo non orbari, ſed etiam augeri ſenectus ſolet.niſi forte ego uobis,qui & miles,et Tribunus,et Legatus,& Cóſul uerſatus ſum in uario genere bellorum,ceſſare nũc uideor,cum bella non gero:at ſenatui,quæ ſunt gerenda,præſcribo, &,quo modo Carthagini male iam diu cogitanti bellũ inferatur,multo ante denũtio. de qua non ante uereri deſinam, quã illã exciſam eſſe cognouero. quã palmam utinam dij immortales tibi Scipio reſeruent;ut aui reliquias perſequare: cuius à morte hic tertius,& trigeſimus eſt annus: ſed memoriam illius uiri excipient omnes anni conſequẽtes.anno ante me Cenſorem mortuus eſt,nouẽ annis poſt meum Conſulatum; cum Conſul iterum, me Conſule creatus eſſet.nũ igitur,ſi ad centeſimũ annum uixiſſet, ſenectutis eum ſuæ pœniteret?nec enim excurſione,aut ſaltu, nec eminus haſtis,aut comminus gladijs uteretur, ſed conſilio,ratione,ſentẽtia,quæ niſi eſſent in ſenibus,nó ſummum conſiliũ maiores noſtri appellaſſent ſenatũ. apud Lacedæmonios quidem ij,qui ampliſſimum magiſtratum gerunt, ut ſunt; ſic etiam appellantur ſe-

nes. q ſi legere, & audire uoletis externa, maximas Reſp. per adoleſcẽtulos labefactatas, à ſenibus ſuſtentatas reperietis. Cedò, qui ueſtram Rempublicam tãtam amiſiſtis tam cito? ſic enim percunctanti, ut eſt in Næuij ludo, reſpondentur & alia, & hæc in primis: Proueniebant oratores noui, ſtulti adoleſcentuli. temeritas eſt uidelicet florentis ætatis, prudentia ſenectutis. at memoria minuitur: credo, niſi exerceas eam, aut etiam ſi ſis natura tardior. Themiſtocles omnium ciuium nomina perceperat. num igitur cenſetis eum, cum ætate proceſſiſſet, qui Ariſtides eſſet, Lyſimachũ ſalutare ſolitum? equidẽ nõ modo eos noui, qui ſunt, ſed eorum patres etiam, & auos: nec ſepulcra legens, uereor (quod aiunt) ne perdam memoriam: his enim ipſis legendis redeo in memoriam mortuorũ. nec uero quenquam ſenum audiui oblitum, quo loco theſaurũ obruiſſet. omnia, quæ curãt, meminerunt, uadimonia conſtituta, qui ſibi, quibus ipſi debeãt. quid iuriſcõſulti, quid Põtifices, quid Augures, quid philoſophi ſenes? quã multa meminerunt? manent ingenia ſenibus, modo permaneat ſtudium, & induſtria; nec ea ſolum in claris, & honoratis uiris, ſed in uita etiam priuata, & quieta. Sophocles ad ſummã ſenectutem tragœdias fecit. qui propter ſtudium cum rem familiarem negligere uideretur, à filijs in iudicium uocatus eſt: ut, quẽadmodum noſtro more male rem gerentibus patribus bonis interdici ſolet, ſic illum, quaſi deſipiẽtem, à re familiari remouerent iudices. tum ſenex dicitur eam fabulam, quam in manibus habebat, & proxime ſcripſerat, Oedipũ Coloneũ recitaſſe iudicibus, quæſiſſeq́; nũ

Illud carmen deſipientis uideretur: quo recitato, ſentẽtijs iudicum eſt liberatus. num igitur hunc, num Heſiodum, num Simonidem, nũ Steſichorum, num, quos ante dixi, Iſocratem, Gorgiam, num Homerum, nũ philoſophorũ principes Pythagorã, Democritum, nũ Platonem, nũ Xenocratem, num poſtea Zenonem, Cleãthẽ, aut eum, quem uos etiam Romæ uidiſtis, Diogenẽ Stoicum coegit in ſuis ſtudijs obmuteſcere senectus? an nõ in omnibus his ſtudiorum agitatio uitæ æqualis fuit? age, ut iſta diuina ſtudia omittamus: poſſum nominare ex agro Sabino ruſticos uicinos, & familiares meos, quibus abſentibus nunquã ferè ulla in agro maiora opera fiũt, nõ ſerẽdis, nõ percipiẽdis fructibus, nõ condẽdis, quãquã in ijs hoc minus mirũ: nemo enim eſt tã ſenex, qui ſe annum non putet poſſe uiuere, ſed ijdem laborãt in eis, quæ ſciũt nihil ad ſe omnino pertinere:

Serunt arbores, quæ alteri ſeculo proſint,

ut ait Statius noſter in Synephebis. nec uero dubitat agricola quãuis ſenex, quærenti, cui ſerat, reſpondere; dijs immortalibus, qui me nõ accipere tãtũmodo hæc à maioribus uoluerũt, ſed etiã poſteris prodere. melius Cæcilius de ſene alteri ſeculo proſpiciẽte, quã illud idẽ:

Aedepol ſenectus, ſi nihil quidquam aliud uitij
Apportet ſecum, cum aduenerit; unum id ſatis eſt,
Quòd diu uiuendo, multa, quæ non uult, uidet:

& multa fortaſſe, quæ uult: atque in ea quidem, quæ non uult, ſæpe etiam adoleſcentia incurrit. illud uero idem Cæcilius uitioſius:

Tum etiam in ſenecta hoc reputo miſerrimum,
Sẽtire ea ætate eſſe odioſum ſe alteri:

iucundum potius, quàm odioſum: ut enim adoleſcenti bus bona indole præditis ſapientes ſenes delectantur, le uiorq́; fit eorũ ſenectus, qui à iuuentute coluntur, & diliguntur; ſic adoleſcentes ſenum præceptis gaudent, quibus ad uirtutũ ſtudia ducuntur. nec minus intelli go me uobis, quàm uos mihi eſſe iucundos. ſed uidetis, ut ſenectus nõ modo languida, atq; iners non ſit, uerũ etiam ſit operoſa, & ſemper agens aliquid, et moliens, tale ſcilicet, qualecuinſq; ſtudiũ in ſuperiore uita fuit. quid, ꝙ etiam addiſcunt aliquid: ut Solonem *in uerſi= busgloriantẽ uidemus, qui ſe, quotidie aliquid addiſcẽ tem, ſenem fieri dicit: ut ego feci, qui græcas literas ſe nex didici. quas quidem ſic auide arripui, quaſi diutur nam ſitim explere cupiẽs; ut ea ipſa mihi nota eſſent, quibus me nunc exemplis uti uidetis. quod cum feciſſe* Socratem *in fidibus audirem: uellem equidẽ & illud: (diſcebant enim fidibus antiqui) ſed in literis certe ela boraui.* Nec *nunc quidẽ uires deſidero adoleſcentis, (is enim locus erat alter de uitijs ſenectutis) nõ plus, quã adoleſcens etiã uires tauri, aut elephantis deſiderabã: quod enim homini naturaliter inſitũ eſt, eo uti decet; et quidquid agas, agere pro uiribus. quæ enimuox po teſt eſſe cõtẽptior, quã* Milonis Crotoniatæ*? qui, cũ iã ſenex eſſet, athletasq́; ſe in curriculo exercẽtes uideret, aſpexiſſe lacertos ſuos dicitur, illacrymansq́; dixiſſe:*

At *hi quidem iam mortui ſunt:*

non uero tam iſti, quã tu ipſe nugator: neq; enim ex te unquam es nobilitatus, ſed ex lateribus, & lacertis tuis. nihil Sex. Aelius *tale, nihil multis annis ante* T. Co*runcanus, nihil modo* P. Craſſus*: à quibus iura ciuibus*

præſcribebantur : quorum uſq; ad extremum ſpiritū
prouecta eſt prudentia.orator,metuo,ne langueſcat ſe
nectute:eſt enim munus eius non ingenij ſolum,ſed la
terum etiam,et uirium. omnino canorum illud in uo
ce ſplēdeſcit etiā neſcio quo pacto in ſenectute : quod
equidē non amiſi adhuc: & tamē uidetis annos meos.
ſed tamē decorus eſt ſermo ſenis quietus,& remiſſus;
facitq; perſæpe ipſa ſibi audientiam diſerti ſenis cōpta
oratio,& mitis,ꝙ ſi exequi nequeas,poſſis tamen Sci-
pioni præcipere,& Lælio : quid enim eſt iucundius ſe
nectute ſtipata ſtudijs iuuentutis? an ne eas quidē ui-
res ſenectuti relinquemus,ut adoleſcētulos doceat,in-
ſtituat,ad omne officij munus inſtruat?quo quidē ope
re quid poteſt eſſe præclarius?mihi uero Cn. & P.Sci
piones,& aui tui duo L.Aemilius,& P. Africanus co
mitatu nobilium iuuenum fortunati uidebantur.nec
ulli bonarum artium magiſtri nō beati putandi, quā-
uis cōſenuerint uires,atq; defecerint:etſi iſta ipſa defe
ctio uirium adoleſcentiæ uitijs efficitur ſæpius,quā ſe
nectutis:libidinoſa etenim,et intemperans adoleſcētia
effœtum corpus tradit ſenectuti.Cyrus quidem apud
Xenophontem eo ſermone,quem moriēs habuit,cū ad
modum ſenex eſſet, negat ſe unquā ſenſiſſe ſenectutē
ſuam imbecilliorem factam, quā adoleſcentia fuiſſet.
ego L.Metellum memini puer,qui,cū quadriēnio poſt
alterum Conſulatū Pōtifex Maximus factus eſſet,ui-
ginti,& duos annos ei ſacerdotio præfuit,ita bonis ui
ribus eſſe in extremo tēpore ætatis,ut adoleſcentiā nō
requireret.nihil neceſſe eſt de me ipſo dicere mihi.quā
quam eſt id quidem ſenile,ætatiq; noſtræ cōceditur:ui

detis enim, ut apud Homerum ſæpiſſime Neſtor de uirtutibus ſuis prædicet: tertiam enim iam ætatem hominum uiuebat; nec erat ei uerendum, ne uera de ſe prædicans, nimis uideretur aut inſolés, aut loquax: etenim (ut ait Homerus) ex eius lingua melle dulcior fluebat oratio: quam ad ſuauitatem nullis egebat corporis uiribus. & tamen ille dux Græciæ nunquã optat, ut Aiacis ſimiles decem habeat, at ut Neſtoris: quod ſi accide rit, non dubitat quin breui Troia ſit peritura. ſed redeo ad me. quartum annum ago, & octogeſimum. equidem poſſe uellem idẽ gloriari, quod Cyrus: ſed tamen hoc queo dicere, nõ me quidẽ ijs eſſe uiribus, quibus aut miles Punico bello, aut Quæſtor in eodẽ bello, aut Conſul in Hiſpania fuerim, aut quadriennio poſt cũ Tribunus militaris depugnaui apud Thermopylas M. Attilio Glabrione Conſule: ſed tamen (ut uos uidetis) non planè me eneruauit, non afflixit ſenectus: non curia uires meas deſiderat, non Roſtra, non amici, non clientes, non hoſpites: nec enim unquam ſum aſſenſus illi ueteri, laudatoq; prouerbio; quod monet mature fieri ſenem, ſi diu uelis eſſe ſenex. ego uero me minus diu ſenem eſſe mallẽ, quã eſſe ſenem ante, quã eſſem: itaq; nemo adhuc cõuenire me uoluit, quin fuerim occupatus. at minus habeo uirium, quàm ueſtrum utervis. nec uos quidem T. Pontij Cẽturionis uires habetis: nũ idcirco ille eſt præſtantior uobis? moderatio modo uirium adſit, & tãtũ, quãtum quiſq; poteſt, nitãtur; næ ille non magno deſiderio tenebitur uiriũ. Olympiæ per ſtadium ingreſſus eſſe Milo dicitur, cũ humeris ſuſtineret bouem. utrum igitur has corporis, an Pythago-

ræ tibi malis uires ingenij dari? deniq; iſto bono utare, dum adſit: cum abſit, ne requiras: niſi forte adoleſcentes pueritiam, paululum ætate progreſſi adoleſcentiã debeant requirere. curſus eſt certus ætatis, & uia una naturæ, eáq; ſimplex; ſuáq; cuique parti ætatis tempeſtiuitas eſt data: ut enim infirmitas eſt puerorum, & ferocitas iuuenum, & grauitas iam cõſtantis ætatis; ſic ſenectutis maturitas naturale quiddam habet, quod ſuo tẽpore percipi debeat. arbitror te audire Scipio, hoſpes tuus Maſiniſſa quæ faciat hodie, nonaginta annos natus; cũ ingreſſus iter pedibus ſit, in equũ omnino nõ aſcendere; cũ equo, ex equo nõ deſcendere; nullo imbre, nullo frigore adduci, ut capite operto ſit; ſummã in eo eſſe corporis ſiccitatẽ; itaq; exequi omnia regis officia, & munera. poteſt igitur exercitatio, & tẽperantia etiam in ſenectute conſeruare aliquid priſtini roboris. non ſunt in ſenectute uires: nec poſtulantur quidem uires à ſenectute. ergo & legibus, & inſtitutis uacat ætas noſtra muneribus ijs, quæ nõ poſſunt ſine uiribus ſuſtineri. itaq; nõ modo, quod non poſſumus, ſed ne quantum poſſumus quidem, cogimur. at ita multi ſunt imbecilles ſenes, ut nullũ officij, aut omnino uitæ munus exequi poſſint. at id quidẽ non proprium ſenectutis eſt uitium, ſed cõmune ualetudinis. quàm fuit imbecillis P. Africani filius, is, qui te adoptauit? quã tenui, aut nulla potius ualetudine? ꝙ niſi ita fuiſſet, alterum ille extitiſſet lumen ciuitatis: ad paternã enim magnitudinẽ animi, doctrina uberior acceſſerat. quid mirum igitur in ſenibus, ſi infirmi ſunt aliquando, cum ne id quidẽ adoleſcẽtes effugere poſ=

ſint? reſiſtendum Læli, et Scipio ſenectuti eſt; & eius uitia diligentia corrigenda ſunt: pugnandum, tanquã contra morbum, ſic contra ſenectutem: habenda ratio ualetudinis: utendum exercitationibus modicis: tantũ cibi, & potionis adhibendum, ut reficiãtur uires, nõ opprimantur. nec uero corpori ſolum ſubueniendum eſt, ſed etiam menti, atq; animo multo magis: nanq; hæc quoq;, niſi tãquã lumini oleũ inſtilles, extinguũtur ſenectute. & corpora quidem defatigatione, et exercitatione ingraueſcunt: animi autem ſe exercendo leuãtur. nam, quos ait Cæcilius comicus ſtultos ſenes, hos ſignificat credulos, obliuioſos, diſſolutos. quæ uitia ſunt nõ ſenectutis, ſed inertis, ignauæ, ſomniculoſæ ſenectutis. ut petulãtia, ut libido magis eſt adoleſcentũ quàm ſenum, nec tamen omnium adoleſcentum, ſed nõ proborum: ſic iſta ſenilis ſtultitia, quæ deliratio appellari ſolet, ſenum leuium eſt, nõ omnium. quatuor robuſtos filios, & filias quinq;, tantam domum, tantas cliẽtelas Appius regebat & ſenex, et cæcus: intentum enim animũ tanquam arcum habebat: nec langueſcẽs ſuccumbebat ſenectuti: tenebãt non modo auctoritatem, ſed etiam imperium in ſuos: metuebant eum ſerui, uerebãtur liberi, charum omnes habebãt: uigebat in ea domo patrius mos, et diſciplina: ita enim ſenectus honeſta eſt, ſi ſe ipſa defendit, ſi ius ſuum retinet, ſi nemini mãcipata eſt, ſi uſq; ad extremum ſpiritum dominatur in ſuos: ut enim adoleſcentẽ, in quo ſenile aliquid, ſic ſenẽ, in quo adoleſcentis eſt aliquid, laudamus. quod qui ſequitur, corpore ſenex eſſe poterit, animo nũquã erit. ſeptimus mihi originũ liber eſt in manibus: omnia an=

tiquitatis monimenta colligo:cauſarũ illuſtriũ, quaſcunq; defendi,nũc quámaxime conficio orationes:ius augurium,pontificiũ,ciuile tracto:multum etiam literis græcis utor:Pythagoreorumq́; more exercẽdæ memoriæ gratia,quodcunq; dixerim,audiuerim,egerim, cõmemoro ueſperi.hæ ſunt exercitationes ingenij, hæc curricula mentis:in his deſudãs,atq; elaborans, corporis uires non magnopere deſidero:adſum amicis: uenio in ſenatum frequens, ultroq́; affero res multũ,et diu cogitatas,eaſq́; tueor animi,non corporis uiribus: quæ ſi exequi nequirem,tamen me lectulus oblectaret meus ea ipſa cogitãtem,quæ iam agere nõ poſſem:ſed ut poſſim,facit acta ulta:ſemper enim in his ſtudijs, laboribusq́; uiuenti non intelligitur,quãdo obrepat ſenectus.ita ſenſim, ſine ſenſu ætas ſeneſcit; nec ſubito frangitur,ſed diuturnitate extinguitur. Sequitur tertia uituperatio ſenectutis,quòd eã carere dicũt uoluptatibus. ò præclarum munus ætatis: ſi quidem id aufert nobis,quod eſt in adoleſcẽtia uitioſiſſimũ: accipite enim optimi adoleſcentes ueterẽ orationem Archytæ Tarẽtini,magni in primis,& præclari uiri:quæ mihi tradita eſt,cum eſſem adoleſcẽs Tarẽti cum Q. Maximo. Nullam capitaliorem peſtem, quàm corporis uoluptem,hominibus dicebat à natura datam: cuius uoluptatis auidæ libidines,temere, & effrenate ad potiundum incitarentur.hinc patriæ proditiones,hinc Rerump.euerſiones,hinc cum hoſtibus clãdeſtina colloquia naſci dicebat:nullum deniq; ſcelus, nullũ magnũ facinus eſſe,ad quod ſuſcipiendum nõ libido uoluptatis impelleret:ſtupra uero, & adulteria, et omne tale

flagitium nullis alijs illecebris excitari, niſi uoluptate: cumq; homini ſiue natura, ſiue quis deus nihil mente præſtabilius dediſſet, huic diuino muneri, ac dono nihil tam eſſe inimicum, quàm uoluptatem: nec enim libidine dominante tẽperantiæ locũ eſſe, nec omnino in uoluptatis regno uirtutem poſſe conſiſtere. quod quo magis intelligi poſſet, fingere animo aliquem iubeat tanta incitatum uoluptate corporis, quanta percipi poſſet maxima: nemini cenſebat fore dubium, quin tam diu, dum ita gauderet, nihil agitare mẽte, nihil ratione, nihil cogitatione conſequi poſſet: quocirca nihil tam deteſtabile, tamq; peſtiferum, quàm uoluptatem: ſi quidẽ ea, cum maior eſſet, atq; longior, omne animi lumen extingueret. Hæc cum C. Pontio Samnite, *patre eius, à quo in* Caudino *prælio* Sp. Poſthumius, *&* T. Veturius *Cõſules ſuperati ſunt, locutũ* Archytam, Nearchus Tarentinus *hoſpes noſter, qui in amicitia populi* R. *permanſerat, ſe à maioribus natu accepiſſe dicebat; cum quidem ei ſermoni interfuiſſet* Plato Athenienſis: *quẽ* Tarentum *ueniſſe* L. Aemilio, App. Claudio Coſs. *reperio. quorſum hæc? ut intelligatis, ſi uoluptatem aſpernari ratione, & ſapientia non poſſumus, magnam habẽdam ſenectuti gratiam, quæ effecerit, ut nõ liberet, quod non oporteret: impedit enim conſiliũ uoluptas, rationi inimica; ac mentis (ut ita dicam) præſtringit oculos; nec habet ullum cum uirtute cõmercium. inuitus quidem feci, ut fortiſſimi uiri* T. Flaminij *fratrẽ* L. Flaminiũ *è ſenatu eijcerem ſeptem annis poſt quàm* Conſul *fuiſſet: ſed notandam libidinem putaui nimiam: ille enim, cum eſſet* Conſul *in* Gallia, *exoratus eſt*

in conuiuio à ſcorto, ut ſecuri feriret aliquem eorum, qui in uinculis eſſent damnati rei capitalis. tunc fratre ſuo Cenſore, qui proximus ante me fuerat, elapſus eſt. mihi uero, & Flacco neutiquam probari potuit tam flagitioſa, & tam perdita libido, quæ cũ probro priuato coniungeret imperij dedecus. ſæpe à maioribus natu audiui, qui ſe porrò pueros à ſenibus audiuiſſe dicebant, mirari ſolitum. C. Fabritium, quòd, cũ apud Regem Pyrrhum Legatus eſſet, audiſſet à Theſſalo Cinea, Athenis quendam eſſe, qui ſe ſapientẽ profiteretur; eũq; dicere, omnia, quæ faceremus, ad uoluptatem eſſe referenda: quod ex eo audientes Manium Curium, & T. Coruncanum, optare ſolitos, ut id Samnitibus, ipſiq; Pyrrho perſuaderetur; quo facilius uinci poſſent, cum ſe uoluptatibus dediſſent. uixerat Manius Curius cum P. Decio, qui quinquennio ante eum Conſulem ſe pro Rep. quarto Conſulatu deuouerat: norat eundem Fabritius, norat Coruncanus: qui tum ex ſua uita, tum ex eius, quem dico, P. Decij facto iudicabãt eſſe profecto aliquid natura pulchrum, atq; præclarum, quod ſua ſponte peteretur, quodq; ſpreta, & contempta uoluptate optimus quiſque ſequeretur. quorſum igitur hæc tam multa de uoluptate? quia nõ modo uituperatio nulla, ſed etiã ſumma laus ſenectutis eſt, quòd ea uoluptates nullas magnopere deſiderat. caret epulis, extructiſq; menſis, et frequentibus poculis: caret ergo uinolentia, cruditate, & inſomnijs: ſed ſi aliquid dandum eſt uoluptati, quoniam eius blãditijs non facile obſiſtimus (diuinus enim Plato eſcam malorum uoluptatem appellat, quòd ea uidelicet homi-

nes capiantur, ut hamo piſces) quanquã immoderatis epulis careat ſenectus, modicis conuiuijs tamẽ poteſt delectari. C. Duillum M. filium, qui Pœnos primus claſſe deuicerat, redeũtem à cœna ſenem ſæpe uidebã puer. delectabatur cæreo funali, & tibicine: quæ ſibi nullo exemplo priuatus ſumpſerat: tantũ licentiæ dabat gloria. ſed quid ego alios? ad me ipſum iam reuertar. primum habui ſemper ſodales: ſodalitates autẽ me Quæſtore cõſtitutæ sũt, ſacris Idæis Magnæ matris acceptis. epulabar igitur cũ ſodalibus, omnino modice, ſed erat quidam feruor ætatis; qua progrediente, omnia fiunt etiam in dies mitiora: neq; enim ipſorum conuiuiorũ delectationes corporis uoluptatibus magis, quàm cœtu amicorum, & ſermonibus metiebar: bene enim maiores accubationem epularem amicorum, quia uitæ coniunctionem haberet, conuiuium nominarunt, melius, quàm Græci, qui hoc idem tum compotationem, tum concœnationem uocãt: ut, quod in eo genere minimũ eſt, id maxime probare uideantur. ego uero propter ſermonis delectationem tẽpeſtiuis conuiuijs delector, nec cum æqualibus ſolum, qui pauci admodum reſtant, ſed cum ueſtra etiã ætate, atq; uobiſcum: habeoq; ſenectuti magnam gratiam, quæ mihi ſermonis auiditatẽ auxit, potionis, et cibi ſuſtulit. quòd ſi quem etiã iſta delectant, ne omnino bellũ indixiſſe uidear uoluptati, cuius eſt etiã fortaſſe quidam naturalis modus: nõ intelligo ne in iſtis quidẽ uoluptatibus ipſis carere ſenſu ſenectutem. me uero & magiſteria delectant à maioribus inſtituta; & is ſermo, qui more maiorum à ſummo adhibetur magiſtro in poculo; & pocula, ſicut in

ſympoſio Xenophontis, minuta, atq; rorãtia, et refrigeratio aſtate, & uiciſſim in hyeme aut ſol, aut ignis hybernus: quæ quidem in Sabinis etiam perſequi ſoleo: conuiuiumq; uicinorum quotidie cõpleo; quod ad multam noctem, quàm maxime poſſumus, uario ſermone producimus. at non eſt uoluptatum tanta quaſi titillatio in ſenibus. credo: ſed nec deſideratio quidem: nihil autem moleſtum, quod non deſideres. bene Sophocles, cum ex eo quidã iam confecto ætate quæreret utetur ne rebus Venereis, dij meliora, inquit: libenter uero iſtinc tãquam à domino agreſti, ac furioſo profugi. cupidis enim rerum talium odioſum, & moleſtum eſt fortaſſe carere; ſatiatis uero, & expletis iucundius eſt carere, quàm frui. (quanquam non caret is, qui nõ deſiderat) ergo hoc nõ deſiderare dico eſſe iucũdius, quàm frui. quòd ſi iſtis ipſis uoluptatibus bona ætas fruitur libentius; primum paruulis fruitur rebus, ut diximus; deinde ijs, quibus ſenectus, ſi etiam non abũde potitur, non omnino caret. ut Turpione Ambiuio magis delectatur, qui in prima cauea ſpectat; delectatur tamen etiam, qui in ultima: ſic in adoleſcẽtia uoluptates propè intuens magis fortaſſe lætatur; ſed delectatur etiã ſenectus procul eas ſpectans, tantũ, quantum ſat eſt. at illa quanti ſunt, animum tanquã emeritis ſtipẽdijs libidinis, ambitionis, contẽtionis, inimicitiarũ, cupiditatum omnium, ſecum eſſe, ſecũq; (ut dicitur) uiuere? ſi uero habet aliquod tanquam pabulum ſtudij, atq; doctrinæ, nihil eſt otioſa ſenectute iucũdius. mori uidebamus in ſtudio dimetiendi penè cœli, atq; terræ Gallũ familiarem patris tui Scipio. quoties illum lux, noctu

aliquid deſcribere ingreſſum, quoties nox oppreſſit, cũ cœpiſſet mane? quàm delectabatur, cum defectiones ſolis, & lunæ multo nobis ante prædiceret? quid in leuioribus ſtudijs, ſed tamen acutis? quàm gaudebat bello ſuo Punico Næuius? quàm Truculento Plautus? quàm Pſeudulo? uidi etiam ſenem Liuium: qui, cum ſeptẽ annis ante, quàm ego natus ſum, fabulam docuiſſet Centone, Tuditanoq́; Conſulibus, uſque ad adoleſcẽtiam meam proceſſit ætate. quid de P. Licinij Craſſi et pontificij, & ciuilis iuris ſtudio loquar? aut de huius P. Scipionis, qui his paucis diebus Pontifex maximus factus eſt? atqui eos omnes, quos commemoraui, his ſtudijs flagrantes ſenes uidimus. Marcum uero Cethegũ, quem recte ſuadæ medullam dixit Ennius, quanto ſtudio exerceri in dicendo uidebamus etiam ſenem? quæ ſunt igitur epularum, aut ludorum, aut ſcortorum uoluptates cum his uoluptatibus comparandæ? atq; hæc quidem ſtudia ſunt doctrinæ: quæ quidem prudentibus, et bene inſtitutis pariter cũ ætate creſcunt. ut honeſtum illud Solonis eſt, quod ait uerſiculo quodã, (ut ante dixi) ſeneſcere ſe multa in dies addiſcentem: qua uoluptate animi nulla certe poteſt eſſe maior. Venio nunc ad uoluptates agricolarum: quibus ego incredibiliter delector: quæ nec ulla impediuntur ſenectute, & mihi ad ſapientis uitam proxime uidetur accedere: habent enim rationem cũ terra; quæ nunquam recuſat imperium, nec unquã ſine uſura reddit, quod accepit, ſed alias minore, plerunq; maiore cum fœnore. quanquam me quidem nõ fructus modo, ſed etiã ipſius terræ uis, ac natura delectat. quæ cum gremio mollito, ac

ſubacto ſemen ſparſum excepit, primũ id occatum cohibet; ex quo occatio, quæ hoc efficit, nominata eſt: deinde tepefactum uapore, & cõplexu ſuo diffundit, et elicit herbeſcentem ex eo uiriditatem: quæ nixa fibris ſtirpiũ ſenſim adoleſcit; culmóq; erecta geniculato, uaginis iam quaſi pubeſcens includitur: è quibus cũ emerſerit, fundit frugem ſpicæ ordine ſtructam, & contra auium minorum morſum munitur uallo ariſtarum. quid ego uitium ſatus, ortus, incremẽta commemorẽ? ſatiari delectatione non poſſum; ut meæ ſenectutis requiem, oblectamẽtumq; noſcatis. omitto enim uim ipſam omnium, quæ generantur è terra; quæ ex fici tantulo grano, aut ex acino uinaceo, aut ex cæterarũ frugum, aut ſtirpium minutiſſimis ſeminibus tantos trũcos, ramosq; procreet: malleoli, plantæ, ſarmẽta, uiuiradices, propagines non ne ea efficiunt, ut quẽuis admiratione delectent? uitis quidem, quæ natura caduca eſt, &, niſi fulta ſit, ad terram fertur, eadem, ut ſe erigat, clauiculis ſuis, quaſi manibus, quidquid eſt nacta, complectitur: quam ſerpentem multiplici lapſu, & erratico, ferro amputãs coercet ars agricolarum, ne ſilueſcat ſarmentis, & in omnes partes nimia fundatur. itaq; ineunte uere in ijs, quæ relicta ſunt, exiſtit tanquã ad articulos ſarmentorum ea, quæ gemma dicitur: à qua oriens uua ſeſe oſtendit: quæ & ſucco terræ, & calore ſolis augeſcens, primo eſt peracerba guſtui; deinde maturata dulceſcit; ueſtitáq; pampinis, nec modico tepore caret & nimios ſolis defendit ardores: qua quid poteſt eſſe tum fructu lætius, tum aſpectu pulchrius? cuius quidem non utilitas me ſolum, ut ante dixi, ſed etiam

cultura, & ipſa natura delectat; adminiculorum ordines, capitũ coniugatio, & religatio, & propagatio uitium, ſarmentorum ea, quam dixi; aliorũ amputatio, & aliorum immiſſio. quid ego irrigationes, quid agri foſſiones, repaſtinationesq; proferam, quibus fit multo terra fœcundior? quid de utilitate loquar ſtercorãdi? dixi in eo libro, quem de rebus ruſticis ſcripſi: de qua doctus Heſiodus ne uerbum quidem fecit, cũ de cultura agri ſcriberet. at Homerus, qui multis (ut mihi uidetur) ante ſeculis fuit, Laertem lenientem deſiderium, quod capiebat è filio, colentem agrum, & eum ſtercorantem facit. nec uero ſegetibus ſolum, & pratis, et uineis, & arbuſtis res ruſticæ lætæ ſunt, ſed pomarijs etiã & hortis, tum pecudum paſtu, et apum examinibus, tum florum omnium uarietate. nec conſitiones modo delectant, ſed etiã inſitiones: quibus nihil inuenit agricola ſolertius. poſſum perſequi multa oblectamẽta rerum ruſticarũ: ſed ea ipſa, quæ dixi, ſentio fuiſſe longiora. ignoſcetis autem: nam & ſtudio rerum ruſticarum prouectus ſum; & ſenectus eſt natura loquacior; ne ab omnibus eam uitijs uidear uendicare. ergo in hac uita M. Curius, cum de Samnitibus, de Sabinis, de Pyrrho triumphaſſet, cõſumpſit extremum tẽpus ætatis. cuius quidem uillam ego contemplans (abeſt enim non longe à me) admirari ſatis non poſſum uel ipſius hominis continentiam, uel temporum diſciplinã. Curio ad focum ſedenti magnum auri pondus Samnites cũ attuliſſent, repudiati ab eo ſunt: non enim aurum habere, præclarum ſibi uideri dixit, ſed eis, qui haberent aurum, imperare. poterat ne tantus animus non iu-

eundam efficere ſenectutē? ſed uenio ad agricolas, ne à me ipſo recedam. in agris erāt tunc ſenatores, ideſt ſenes; ſi quidē L. Quintio Cincinnato in agro arāti nū ciatum eſt, eum Dictatorem eſſe factū. cuius Dictatoris iuſſu Magiſter Equitum C. Seruilius Hala Sp. Melium regnum appetentem, & occupante interemit. à uilla in ſenatum acceſſebātur & Curius, & cæteri ſenes. ex quo, qui eos acceſſebāt, uiatores nominati ſunt. num igitur eorū ſenectus miſerabilis fuit, qui ſe agri cultione oblectabant? mea quidem ſentētia, haud ſcio, hac an ulla uita beatior eſſe poſſit; neq; ſolum officio, quod hominum generi uniuerſo cultura agrorū eſt ſalutaris; ſed & delectatione, quam dixi; & ſaturitate, copiaq; omnium rerum, quæ ad uictum hominum, & cultum etiam deorum pertinent: ut; quoniam hæc quidam deſiderant, in gratiam iam cū uoluptate redeamus: ſemper enim boni, aſſiduiq; domini referta cella uinaria, olearia, & penuaria eſt; uillaq; tota locuples eſt; abundat porco, hœdo, agno, gallina, lacte, caſeo, melle. iam hortum ipſi agricolæ ſuccidiam alteram appellant. tum conditiora facit hæc ſuperuacaneis operis aucupium, atque uenatio. quid de pratorum uiriditate, aut arborum ordinibus, aut uinearū, oliuetorum'ue ſpecie dicam? breui expediam. agro bene culto nil poteſt eſſe nec uſu uberius, nec ſpecie ornatius: ad quem fruendum nō modo non retardat, uerum etiam inuitat, atq; allectat ſenectus: ubi enim poteſt illa ætas aut calefcere uel apricatione melius, uel igni; aut uiciſſim umbris, aquis'ue refrigerari ſalubrius? habeant igitur alij ſibi arma, ſibi equos, ſibi haſtas, ſibi clauam, & pi-

lam,ſibi nationes, et curſus:nobis ſenibus ex luſióibus multis talos relinquunt,& teſſeras; id ipſum tamen, ut lubebit; quoniã ſine his beata eſſe ſenectus poteſt. multas ad res perutiles Xenophõtis libri ſunt: quos legite,quæſo,ſtudioſe,ut facitis. quã copioſe ab eo agricultura laudatur in eo libro, qui eſt de tuẽda re ſamiliari,qui Oeconomicus inſcribitur?atque,ut intelligatis nihil ei tam regale uideri,quã ſtudium agri colẽdi, Socrates in eo libro loquitur cum Critobulo, Cyrũ minorẽ regem Perſarum præſtantem ingenio, atq; imperij gloria,cũ Lyſander Lacedæmonius uir ſummæ uirtutis ueniſſet ad eũ Sardis,eiq; dona à ſocijs attuliſſet; & cæteris in rebus comem erga Lyſandrũ,atq; humanum fuiſſe;& ei quendam conſeptũ agrum,diligenter conſitum oſtendiſſe: cum autem admiraretur Lyſander & proceritates arborũ,& directos in quincũcem ordines,& humum ſubactam,atq; puram,et ſuauitatem odorum, qui efflarentur è floribus, tũ eũ dixiſſe,mirari ſe non modo diligentiam,ſed etiam ſolertiam eius,à quo eſſent illa dimenſa,atq; deſcripta: & ei Cyrum reſpondiſſe: atqui ego iſta ſum dimenſus: mei ſunt ordines,mea deſcriptio: multæ etiam iſtarũ arborum mea manu ſunt ſatæ:tum Lyſandrũ intuentem eius purpuram,et nitorẽ corporis, ornatumq; Perſicum multo auro,multiſq; gẽmis,dixiſſe: recte uero te Cyre beatum ferunt,quoniam uirtuti tuæ fortuna cõiuncta eſt.hac igitur fortuna frui licet ſenibus: nec ætas impedit,quo minus & cæterarũ rerum, et in primis agri colendi ſtudia teneamus uſq; ad ultimũ tempus ſenectutis.Marcum quidem Valerium Coruinum

accepimus ad centeſimum annum uitam perduxiſſe, cũ eſſet exacta iam ætate in agris, eosq; coleret: cuius inter primum, & ſextum Conſulatum ſex, & quadraginta anni interfuerunt. itaq;, quantum ſpatium ætatis maiores noſtri ad ſenectutis initiũ eſſe uoluerunt, tantus illi curſus honorũ fuit. atq; eius extrema ætas hoc beatior, quàm media, quòd auctoritatis plus habebat, laboris uero minus. apex autem ſenectutis eſt auctoritas: quanta fuit in L. Cæcilio Metello, quanta in Attilio Calatino: in quem illud elogium, Vnicũ pluriſmæ conſentiunt gentes populi primarium fuiſſe uirũ: notum eſt totum eius carmẽ inciſum in ſepulcro. iure igitur grauis, cuius de laudibus omniũ eſſet fama conſentiens. quem uirum nuper P. Craſſum Pontificem Maximum, quem poſtea M. Lepidum eodẽ ſacerdotio præditum uidimus? quid de Paulo, aut Africano loquar? aut iam ante de Maximo? quorum non in ſententia ſolum, ſed etiam in nutu reſidebat auctoritas? habet ſenectus, honorata præſertim, tantam auctoritatẽ, ut ea pluris ſit, quàm omnes adoleſcentiæ uoluptates. ſed in omni oratione mementote eam me laudare ſenectutem, quæ fundamentis adoleſcentiæ conſtituta ſit. ex quo id efficitur, quod ego quondam magno cũ aſſenſu omnium dixi, miſeram eſſe ſenectutẽ, quæ ſe oratione defenderet. non cani, non rugæ repente auctoritatẽ afferre poſſunt: ſed honeſte acta ſuperior ætas, fructus auctoritatis capit extremos: hæc enim ipſa sũt honorabilia, quæ uidentur leuia, atque cõmunia, ſalutari, appeti, decedi, aſſurgi, deduci, reduci, conſuli: quæ & apud nos, & in aliis ciuitatibus, ut quæque optime

morata,

morata,ita diligentiſſime obſeruantur. Lyſandrũ Lacedæmonium,cuius modo mentionem feci,dicere aiũt ſolitum,Lacedæmone eſſe honeſtiſſimum domiciliũ ſenectutis:nuſquam enim tantum tribuitur ætati,nuſquam eſt ſenectus honoratior. quin etiam memoriæ proditum eſt:cum Athenis ludis quidam in theatrum grandis natu ueniſſet, in magno conſeſſu locum ei à ſuis ciuibus nuſquam datum:cum autem ad Lacedæmonio, acceſſiſſet,qui,cum Legati eſſent,in loco certo conſederant,conſurrexiſſe omnes, & ſenẽ illũ ſeſſum recepiſſe:quibus cum à cuncto conſeſſu plauſus eſſet multiplex datus,dixiſſe ex ijs quendã, Athenienſes ſcire,quæ recta eſſent,ſed facere nolle. multa in noſtro collegio præclara,ſed hoc, de quo agimus, in primis,ꝙ ut quiſque ætate antecellit,ita ſententiæ principatum tenet:neque ſolum honore antecedẽtibus, ſed ijs etiã, qui cum imperio ſunt,maiores natu Augures antepo nuntur. quæ ſunt igitur uoluptates corporũm cũ auctoritatis præmijs comparandæ? quibus qui ſplendide uſi ſunt, ij mihi uidetur fabulam ætatis peregiſſe, nec,tanquam inexercitati hiſtriones, in extremo actu corruiſſe. at ſunt moroſi,& anxij,& iracundi,& difficiles ſenes:ſi quærimus,etiam auari:ſed hæc morum uitia ſunt,non ſenectutis. at moroſitas tamen, & hæc uitia,quæ dixi,habent aliquid excuſationis, nõ illius quidẽ iuſtæ,ſed quæ probari poſſe uideatur. contemni ſe putant,deſpici,illudi. præterea in fragili corpore odioſa omnis offenſio eſt, quæ tamen omnia dulciora fiunt & bonis moribus,& artibus: idq; tum in uita, tũ in ſcena intelligi poteſt ex ijs fratribus,qui in Ade.

phis ſunt. quanta in altero duritas, in altero comitas? ſic ſe res habent: ut enim non omne uinum, ſic non omnis ætas uetuſtate coaceſcit. ſeueritatem in ſenectute probo, & eam, ſicut alia, modicam; acerbitatem nullo modo. auaritia uero ſenilis quid ſibi uelit, non intelligo: poteſt enim quidquam eſſe abſurdius, quàm, quo minus uiæ reſtat, eo plus uiatici quærere? Quarta reſtat cauſa, quæ maxime angere, atque ſolicitã habere noſtram ætatem uidetur; appropinquatio mortis, quæ certe à ſenectute non poteſt longe abeſſe. ò miſerum ſenem, qui mortẽ contemnendam eſſe in tam longa ætate non uiderit: quæ aut planè negligenda eſt, ſi omnino extinguit animum; aut etiam appetenda, ſi aliquò eum deducit, ubi ſit futurus æternus. atqui tertium certe nihil inueniri poteſt. quid igitur timeã, ſi aut non miſer poſt mortem, aut beatus etiam futurus ſum? quanquam quis eſt tam ſtultus, quamuis ſit adoleſcens, cui ſit exploratum, ſe ad ueſperum eſſe uicturum? quin etiam ætas illa multo plures, quàm noſtra mortis caſus habet. facilius in morbos incidunt adoleſcentes: grauius ægrotant: triſtius curantur: itaque pauci ueniunt ad ſenectutem. quod niſi ita accideret, melius, & prudentius uiueretur: mens enim, & ratio, & cõſilium in ſenibus eſt: qui ſi nulli fuiſſent, nullæ omnino ciuitates fuiſſent. ſed redeo ad mortem impendentem. quod illud eſt crimen ſenectutis, cum illud uideatis cum adoleſcentia eſſe commune? ſenſi ego tum in optimo filio meo, tum in expectatis ad ampliſſimã dignitatem fratribus tuis Scipio, omni ætati mortem eſſe communem. at ſperat adoleſcens, diu ſe uictu-

rum:quod ſperare idem ſenex non poteſt. inſipienter ſperat:quid enim eſt ſtultius, quàm incerta pro certis habere,falſa pro ueris?at ſenex ne quid ſperet, habet quidem.at eſt eo meliore conditione,quàm adoleſcens; cum id,quod ſperat ille,hic iam aſſecutus eſt.ille uult diu uiuere;hic diu uixit.quanquam, o dij boni, quid eſt in hominis uita diu? da enim ſupremum tempus: expectemus Tarteſſiorum regis ætatem: fuit enim(ut ſcriptum uideo) Argāthonius quidā Gaditanus,qui octo ginta regnauit annos,centum & uiginti uixit.ſed mi hi ne diuturnū quidem quidquam uidetur,in quo eſt aliquid extremum:cum enim id aduenerit, tūc illud, quod præterijt,effluxit:tantū remanet quidem , quod uirtute,& recte factis ſis conſecutus.horæ quidem ce dunt,& dies,menſes,& anni;nec præteritum tempus unquā reuertitur;nec,quid ſequatur,ſciri poteſt.quod cuique temporis ad uiuendū datur, eo debet cōtentus eſſe:neque enim hiſtrioni,ut placeat, peragenda eſt fa bula;modo,in quocunq; fuerit actu,probetur: neque ſapienti uſq;,,Plaudite,uiuendum:breue enim tempus ætatis ſatis eſt longum ad bene,honeſteq; uiuendū: ſin proceſſeris longius,nō magis dolendum eſt,quàm agri colæ dolent,præterita uerni temporis ſuauitate,æſtatē, autumnūq; ueniſſe:uer enim, tanquam adoleſcentia, ſignificat,oſtenditq; fructus futuros; reliqua tempora demetendis fructibus, aut percipiendis accommodata ſunt:fructus autem ſenectutis eſt(ut ſæpe dixi)in ante partorum bonorum memoria, & copia. omnia uero,quæ ſecundum naturam fiunt, ſunt habenda in bonis.quid eſt autem tam ſecundum naturam,quàm ſe=

nibus emori? quod idem contingit adoleſcētibus aduerſante, & repugnante natura. itaq; adoleſcentes mori ſic mihi uidentur, ut cum aquæ multitudine uis flammæ opprimitur: ſenes autē, ſicut ſua ſponte, nulla adhibita ui, conſumptus ignis extinguitur: & quaſi poma ex arboribus, ſi cruda ſunt, ui auellūtur; ſi matura, et cocta, decidunt; ſic uitā adoleſcentibus uis aufert, ſenibus maturitas: quæ mihi quidem tam iucunda eſt, ut, quo propius ad mortem accedam, quaſi terrā uidear uidere, aliquandoq; in portum ex longa nauigatione eſſe uenturus. omnium ætatum certus eſt terminus: ſenectutis autem nullus certus eſt terminus; recteq; in ea uiuitur, quoad munus officij exequi, & tueri poſſis, & tamē mortē cōtemnere. ex quo fit, ut animoſior etiā ſenectus ſit, q̄ adoleſcētia, & fortior. hoc eſt illud, quod Piſiſtrato tyrāno à Solone reſponſum eſt, cū illi quærenti, quā tādē ſpe fretus, ſibi tā audacter obſiſteret, reſpondiſſe dicitur, ſenectute. ſed uiuendi eſt finis optimus, cum integra mēte, certiſq; ſenſibus opus ipſa ſuū eadē, quæ coagmētauit, natura diſſoluit, ut nauē, ut ædificium idē deſtruit facillime, qui conſtruxit: ſic hominē eadem optime, quæ cōglutinauit, natura diſſoluit: nā omnis conglutinatio recens, ægre; inueterata, facile diuellitur. ita fit, ut illud breue uitæ reliquū nec auide appetendū ſenibus, nec ſine cauſa deſerēdū ſit: uetatq; Pythagoras, iniuſſu imperatoris, ideſt dei, de præſidio, & ſtatione uitæ decedere. Solonis quidē ſapientis elogium eſt, quo ſe negat uelle ſuam mortē dolore amicorū, lamentiſq; uacare. uult ſe charū, credo, ſuis eſſe. ſed haud ſcio, an melius Ennius:

Nemo me lacrymis decoret,neque funera fletu
Faxit. Non eſſe lugendam mortem cenſet,quam immortalitas conſequatur.iam ſenſus moriendi,ſi aliquis eſſe poteſt,is ad exiguum tempus durat, præſertim ſeni:poſt mortem quidem ſenſus aut optandus, aut nullus eſt.ſed hoc meditatum ab adoleſcentia debet eſſe, mortem ut negligamus,ſine qua meditatione tranquillo eſſe animo nemo poteſt: moriendum enim certe eſt, & id incertum an eo ipſo die. mortem igitur omnibus horis impendentem timens,quis poſſit animo conſiſtere? de qua nõ ita longa diſputatione opus eſſe uidetur,cum recorder non ſolum L. Brutum, qui in liberanda patria eſt interfectus; non duos Decios, qui ad uoluntariam mortem curſum equorum incitauerunt; non M.Attilium, qui ad ſupplicium eſt profectus, ut fidem hoſti datam conſeruaret; non duos Scipiones, qui iter Pœnis uel corporibus ſuis obſtruere uoluerũt; non auum tuum L.Paulũ, qui morte ſua luit collegæ in Cannenſi ignominia temeritatem; non M.Marcellum,cuius interitum ne crudeliſſimus quidẽ hoſtis honore ſepulturæ carere paſſus eſt; ſed legiones noſtras, quod ſcripſi in originibus, in eum locum ſæpe profectas alacri animo,& erecto,unde nunquam ſe redituras arbitrarentur.quod igitur adoleſcentes, & ij quidem non ſolum indocti.ſed etiam ruſtici contemnunt, id docti ſenes extimeſcent?omnino(ut mihi quidem uidetur)rerum omnium ſatietas uitæ facit ſatietatem. ſunt pueritiæ certa ſtudia: num igitur ea deſiderant adoleſcentes? ſunt & ineuntis adoleſcentiæ: num ea iam conſtans requirit ætas, quæ dicitur media? ſunt

etiam huius ætatis:ne ea quidem in ſenectute quærũtur. ſunt autem extrema quædam ſtudia ſenectutis. ergo,ut ſuperiorum ætatum ſtudia occidunt, ſic occidunt etiam ſenectutis.quod cum euenit,ſatietas uitæ tempus maturum mortis affert.equidem non uideo, cur,quid ipſe ſentiam de morte,non audeã dicere uobis.quod eo melius cernere mihi uideor,quo ab ea propius abſum. Ego ueſtros patres P. Scipio,tuq́; C. Læli, uiros clariſſimos,mihi amiciſſimos,uiuere arbitror,& eam quidem uitam,quæ eſt ſola uita nominanda:nã, dum ſumus in his incluſi compagibus corporis munere quodam neceſſitatis,& graui opere perfungimur: eſt enim animus cœleſtis ex altiſſimo domicilio depreſſus, & quaſi demerſus in terram,locum diuinæ naturæ, æternitatiq́; contrarium. ſed credo deos immortales ſparſiſſe animos in corpora humana,ut eſſent,qui terras tuerentur, quiq́; cœleſtium ordinẽ contẽplantes, imitarentur eum uitæ modo, atque conſtantia. nec me ſolum ratio,ac diſputatio impulit,ut ita crederem; ſed nobilitas etiam ſummorum philoſophorum,& auctoritas.audiebam,Pythagoram,Pythagoreosq́; incolas penè noſtros,qui eſſent Italici philoſophi quondam nominati,nunquam dubitaſſe,quin ex uniuerſa mẽte diuina delibatos animos haberemus.demonſtrabantur mihi præterea,quæ Socrates ſupremo uitæ die de immortalite animorum diſſeruiſſet,is,qui eſſet ſapientiſſimus oraculo Apollinis iudicatus.quid multa? ſic mihi perſuaſi,ſic ſentio:cum tanta celeritas animorum ſit,tanta memoria præteritorum, futurorum prouidentia,tot artes,tantæ ſcientiæ,tot inuenta,non poſſe

eam naturam, quæ res eas contineat, eſſe mortalem: cumq́; animus ſemper agitetur, nec principium motus habeat, quia ipſe ſe moueat, nec finem quidẽ habiturũ eſſe motus, quia nunquam ſe ipſe ſit relicturus: & cũ ſimplex animi natura eſſet, neq; haberet in ſe quidquam admixtum diſpar ſui, atq; diſſimile, non poſſe eum diuidi: quòd ſi non poſſet, non poſſe interire: magnoq́; eſſe argumẽto, homines ſcire pleraq; ante quàm nati ſint, quòd iã pueri, cum artes difficiles diſcant, ita celeriter res innumerabiles arripiant, ut eas nõ tũ primum accipere uideantur, ſed reminiſci, & recordari. hæc Platonis ſunt ferè. Apud Xenophõtem autem moriens Cyrus maior hæc dicit: Nolite arbitrari ò mihi chariſſimi filij, me, cum à uobis diſceſſero, nuſquã, aut nullum fore: nec enim, dum eram uobiſcum, animum meum uidebatis; ſed eum eſſe in hoc corpore, ex ijs rebus, quas gerebam, intelligebatis. eundẽ igitur eſſe creditote, etiam ſi nullum uidebitis. nec uero clarorum uirorum poſt mortem honores permanerent, ſi nihil eorum ipſorum animi efficerent, quo diutius memoriã ſui teneremus. mihi quidem nunquam perſuaderi potuit animos, dũ in corporibus eſſent mortalibus, uiuere; cum exiſſent ex ijs, emori: nec uero tum animum eſſe inſipientẽ, cum ex inſipienti corpore euaſiſſet; ſed, cũ omni admixtione corporis liberatus, purus, & integer eſſe cœpiſſet, tum eſſe ſapientem. atq; etiam, cum hominis natura morte diſſoluitur, cæterarum rerum, perſpicuũ eſt, quò quæq; diſcedant: abeunt enim illuc omnia, unde orta ſunt: animus autem ſolus, nec cum adeſt, nec cum diſcedit, apparet. iam uero uidetis nihil

morti eſſe tam ſimile, quàm ſomnũ. atqui dormientiũ animi maxime declarant diuinitatẽ ſuã, multa enim, cum remiſſi, et liberi ſunt; futura proſpiciunt. ex quo intelligitur, quales futuri ſint, cũ ſe planè corporis uinculis relaxauerint. quare, ſi hæc ita ſunt, ſic me colitote, ut deum. ſin unà interiturus eſt animus cum corpore nos tamen deos uerentes, qui hanc omnem pulchritudinem tuentur, & regunt, memoriam noſtri pie, inuiolateq́; ſeruabitis. Cyrus quidem hæc moriens. nos, ſi placet, noſtra uideamus. Nemo unquam mihi Scipio perſuadebit, aut patrem tuũ Paulum, aut duos auos Paulum, & Africanũ, aut Africani patrem, aut patruum, aut multos præſtantes uiros, quos enumerare nõ neceſſe eſt, tanta eſſe conatos, quæ ad poſteritatis memoriam pertinerent; niſi animo cernerent, poſteritatem ad ſe pertinere poſſe. an cenſes (ut de me ipſo aliquid more ſenum glorier) me tantos labores diurnos, nocturnosq́; domi, militiæq́; ſuſcepturum fuiſſe, ſi iiſdem finibus gloriam meam, quibus uitã, eſſem terminaturus? non ne melius multo fuiſſet otioſam ætatẽ, et quietam, ſine ullo labore, aut contentione traducere? ſed neſcio quo modo animus erigens ſe, poſteritatem ſemper ita proſpiciebat, quaſi, cum exceſſiſſet è uita, tũ deniq; uicturus eſſet. quod quidẽ ni ita ſe haberet, ut animi immortales eſſent; haud optimi cuiusq; animus maxime ad immortalẽ gloriã niteretur. quid, quòd ſapientiſſimus quiſq; æquiſſimo animo moritur, ſtultiſſimus iniquiſſimo? nõne uobis uidetur animus, is, qui plus cernat, et lõgius, uidere ſe ad meliora proficiſci; ille autem, cuius obtuſior ſit acies, non uidere? equidem efferor ſtudio patres

ueſtros,quos colui,et dilexi,uidendi: neq; eos uero ſolũ cõuenire aueo , quos ipſe cognoui ; ſed illos etiam , de quibus audiui,& legi,& ipſe conſcripſi.quò quidẽ me proficiſcentem haud ſanè quis facile retraxerit,ne ue tanquam Peliam recoxerit.quòd ſi quis deus mihi largiatur,ut ex hac ætate repueraſcam,et in cunis ua giá,ualde recuſem:nec uero uelim,quaſi decurſo ſpa tio,à calce ad carceres reuocari:quid enim habet uita cõmodi?quid non potius laboris? ſed habeat ſanè : ha bet certe tamen aut ſatietatem,aut modum : nõ libet enim mihi deplorare uitam,quod multi,et ij docti,ſæ pe fecerunt:nec me uixiſſe pœnitet,quoniã ita uixi , ut non fruſtra me natum exiſtimem : & ex uita iſta diſcedo,tanquam ex hoſpitio,nòn tanquã ex domò : commorandi enim natura diuerſorium nobis,nõ habi tandi dedit. ò præclarum diem,cum in illud animorũ concilium,cœtumq; proficiſcar,& cum ex hac turba, et colluuione diſcedam:proficiſcar enim non ad eos ſo lum uiros,de quibus ante dixi;ſed etiam ad Catonem meũ:quo nemo uir melior natus eſt,nemo pietate præ ſtantior:cuius à me corpus crematum eſt : quod con tra decuit ab illo meum,animus uero nõ me deſerẽs , ſed reſpectãs,in ea profecto loca diſceſſit,quò mihi ipſi cernebat eſſe ueniendum.quem ego meum caſum for titer ferre uiſus ſum;non quòd æquo animo ferrem ; ſed me ipſe conſolabar,exiſtimans non longinquum in ter nos digreſſum, & diſceſſum fore . His mihi rebus Scipio (id enim te cum Lælio admirari ſolere dixiſti) le uis eſt ſenectus,nec ſolum non moleſta,ſed etiã iucun da.quòd ſi in hoc erro,quòd animos hominũ immor

tales eſſe credam;libẽter erro,nec mihi hunc errorem, quo delector,dum uiuo,extorqueri uolo.ſin mortuus, ut quidam minuti philoſophi cenſent,nihil ſentiã; nõ uereor,ne hunc errorem meum mortui philoſophi irri deant.quod ſi non ſumus immortales futuri,tamẽ ex tingui homini ſuo tempore optabile eſt; nã habet na= tura,ut aliarum omnium rerum,ſic uiuendi modum. ſenectus autẽ peractio ætatis eſt,tanquam fabulæ:cu= ius defatigationem fugere debemus,præſertim adiũcta ſatietate. Habui,hæc de ſenectute quæ dicerem. ad quam utinam perueniatis,ut ea,quæ ex me audiſtis,re experti probare poſſitis.

M. TVLLII CICERONIS LAELIVS, VEL DE AMICITIA, AD T. POMPONIVM ATTICVM.

DIALOGI PERSONAE, FANNIVS, SCAEVOLA, LAELIVS.

Q. Mutius Augur Scæuola multa narra re de C.Lælio ſocero ſuo memoriter,et iucunde ſolebat, nec dubitare illũ in omni ſermone appellare ſapientẽ.ego autem a patre ita eram deductus ad Scæuolã ſumpta uirili toga,ut,quoad poſſem,et mihi liceret,à ſenis latere nunquã diſcederẽ:itaq; multa ab eo prudenter diſputata,multa breuiter, et cõmode di= cta,memoriæ mandabam,fieriq; ſtudebã eius pruden= tia doctior.quo mortuo, me ad Pontificem Scæuolam

contuli: quem unum noſtræ ciuitatis et ingenio, & iu ſtitia præſtantiſſimum audeo dicere. ſed de hoc aliàs. nunc redeo ad Augurem. cum ſæpe multa narraret, tum memini domi in hemicyclo ſedentē (ut ſolebat) cū & ego eſſem unà, et pauci admodum familiares, in eū ſermonem illum incidere, qui tum ferè erat multis in ore: meminiſti enim profecto (ut opinor) Attice, & eo magis, ꝙ P. Sulpitio utebare multum, cū is Tribunus pl. capitali odio à Q. Pompeio, qui tum erat Conſul, diſſideret, quicum coniunctiſſime, & amātiſſime uixerat, quanta hominū eſſet uel admiratio, uel querela. itaq; tum Scæuola, cum in eam ipſam mentionem incidiſſet: expoſuit nobis ſermonē Lælij de amicitia, habitū ab illo ſecum, & cum altero genero C. Fannio M. filio paucis diebus poſt mortem Africani. cuius diſputationis ſententias memoriæ mandaui: quas in hoc libro expoſui meo arbitratu: quaſi enim ipſos introduxi loquētes, ne, inquā, & inquit, ſæpius interponeretur: atq; id eo feci, ut tanquam à præſentibus coràm haberi ſermo uideretur. cum enim ſæpe mecum ageres Attice, ut de amicitia ſcriberem aliquid, digna mihi res tum omniū cognitione, tum noſtra familiaritate uiſa eſt: itaq; feci non inuitus, ut prodeſſem multis tuo rogatu. ſed, ut in Catone maiore, qui eſt ſcriptus ad te de ſenectute, Catonem induxi ſenem diſputantem, quia nulla uidebatur aptior pſona, quæ de illa ætate loqueretur, quàm eius, qui & diutiſſime ſenex fuiſſet, & in ipſa ſenectute præcæteris floruiſſet: ſic, cū accepiſſemus à patribus maxime memorabilem C. Lælij, & P. Scipionis familiaritatē fuiſſe, idonea mihi Lælij pſona uiſa eſt, quæ de ami

citia ea ipſa diſſereret,quæ diſputata ab eo meminiſſet magiſter meus Scæuola. genus autem hoc ſermonum poſitum in hominũ ueterum auctoritate,et eorũ illuſtriũ,plus neſcio quo pacto uidetur habere grauitatis. itaq; ipſe mea legens ſic afficior interdũ,ut Catonem, non me,loqui exiſtimem.ſed,ut tũ ad ſenem ſenex de ſenectute,ſic in hoc libro ad amicũ amiciſſimus de amicitia ſcripſi.tum eſt Cato locutus, quo erat nemo fere ſenior tẽporibus illis,nemo prudentior:nunc Lælius & ſapiens (ſic enim eſt habitus)& amicitiæ gloria excellẽs,de amicitia loquitur. tu uelim à me animũ parumper auertas,Lælium loqui ipſum putes.C.Fannius, & Q. Mutius ad ſocerum ueniunt poſt mortẽ Africani.ab ijs ſermo oritur : reſpondet Lælius. cuius tota diſputatio eſt de amicitia:quã legẽs tu ipſe cognoſcẽs.

FAN. Sunt iſta uera Læli:nec enim melior uir fuit Africano quiſquam,nec clarior. ſed exiſtimare debes omnium oculos in te eſſe coniectos.unum te ſapientẽ & appellant,et exiſtimant.tribuebatur hoc modo M. Catoni:ſcimus L.Acilium apud patres noſtros appellatum eſſe ſapientem:ſed uterq; alio quodã modo. Acilius,quia prudens eſſe in iure ciuili putabatur : Cato, quia multarum rerum uſum habebat,multáq; eius et in ſenatu,& in foro uel prouiſa prudẽter,uel acta cõſtanter,uel reſponſa acute ferebãtur, propterea quaſi cognomen iã habebat in ſenectute ſapientis.te autem alio quodam modo dicunt non ſolum natura, et moribus,uerum etiam ſtudio,& doctrina eſſe ſapientẽ;nec ſicut uulgus,ſed ut eruditi ſolent appellare ſapientem; qualem in reliqua Græcia neminem:nam,qui ſeptem

appellantur, eos, qui iſta ſubtilius quærunt, in numero ſapientũ non habent. Athenis unum accepimus, & eũ quidẽ etiam Apollinis oraculo ſapientiſſimum iudicatum. hanc eſſe in te ſapientiam exiſtimant, ut omnia tua in te poſita eſſe ducas, humanosq; caſus uirtute inferiores putes. itaq; ex me quærunt, credo ex hoc item Scæuola, quonã pacto mortem Africani feras; eoq; magis, ꝙ his proximis nonis, cum in hortos D. Bruti Auguris cõmentandi cauſa (ut aſſolet) ueniſſemus, tu non affuiſti, qui diligentiſſime ſemper illum diẽ, & illud munus ſolitus eſſes obire. SCAE. Quærunt quidem C. Læli multi, ut eſt à Fannio dictum: ſed ego id reſpondeo, quod animaduerti, te dolorẽ, quem acceperis tum ſummi uiri, tũ amantiſſimi morte, ferre moderate, nec potuiſſe non cõmoueri, nec fuiſſe id humanitatis tuæ: ꝙ autem ijs nonis in collegio noſtro nõ affuiſſes, ualetudinem cauſam, non mœſtitiam fuiſſe. LAE. Recte tu quidẽ Scæuola, & uere: nec enim ab iſto officio, quod ſemper uſurpaui cum ualerem, abduci incõmodo meo debui: nec ullo caſu arbitror hoc conſtanti homini poſſe contingere, ut ulla intermiſſio fiat officij. Tu autẽ Fanni, quod mihi tãtum tribui dicis, quãtũ ego nec agnoſco, nec poſtulo, facis amice. ſed (ut mihi uideris) non recte iudicas de Catone: aut enim nemo, quod quidẽ magis credo; aut, ſi quiſquam, ille ſapiens fuit: quo modo enim (ut alia omittam) mortem filij tulit? memineram Paulum, uideram Caium: ſed hi nec comparantur Catoni maximo, & ſpectato uiro. quamobrem caue Catoni anteponas ne iſtum quidem ipſum, quem Apollo (ut ais) ſapientiſſimũ iudicauit: huius enim facta, illius di

cta laudantur. De me autem, ut iam cum utroque loquar, ſic habetote. ego, ſi Scipionis deſiderio me moueri negē, quàm id recte faciam, uiderint ſapientes: ſed certe mentiar: moueor enim tali amico orbatus, qualis (ut arbitror) nemo unquam erit, & , ut cōfirmare poſſum, nemo certe fuit. ſed non egeo medicina: me ipſe conſolor, & maxime illo ſolatio, quòd eo errore careo, quo amicorum deceſſu plerique angi ſolēt: nihil enim mali accidiſſe Scipioni puto: mihi accidit, ſi quid accidit: ſuis autem incommodis grauiter angi, nō amicū, ſed ſe ipſum amantis eſt. cū illo uero quis neget actum eſſe præclare? niſi enim, quod ille minime putabat, immortalitatem optare uellet: quid non eſt adeptus, quod homini fas eſſet optare? qui ſummā ſpem ciuium, quā de eo iam puero habuerāt, cōtinuo adoleſcens incredibili uirtute ſuperauit: qui Conſulatum petijt nūquam, factus eſt Conſul bis, primum ante tempus, iterum ſibi ſuo tempore, Reip. penè ſero: qui duabus urbibus euerſis inimiciſſimis huic imperio, nō modo præſentia, uerū etiā futura bella deleuit. quid dicā de moribus facillimis? de pietate in matrem, liberalitate in ſorores, bonitate in ſuos, iuſtitia in omnes? hæc nota ſunt uobis. quàm autē ciuitati charus fuerit, mœrore funeris indicatum eſt. quid igitur hūc paucorum annorum acceſſio iuuare potuiſſet? ſenectus enim, quamuis nō ſit grauis, ut memini Catonem uno anno, antequā mortuus eſt, mecum, & cum Scipione diſſerere, tamen aufert eam uiriditatem, in qua etiam nunc erat Scipio. quamobrem uita quidē talis fuit uel fortuna, uel gloria, ut nihil poſſet accedere: moriendi autem ſenſum

celeritas abſtulit. quo de genere mortis difficile dictu eſt: quid homines ſuſpicentur, uidetis. hoc tamen uere licet dicere, P. Scipioni ex multis diebus, quos in uita celeberrimos, lætiſſimosq; uiderit, illum diem clariſſimũ fuiſſe, cum ſenatũ dimiſſo domũ reductus ad ueſperã eſt à patribus cõſcriptis, à populo R. ſocijs, & Latinis, pridie quàm exceſſit è uita: ut ex tam alto dignitatis gradu ad ſuperos uideatur potius, quã ad inferos perueniſſe. neq; enim aſſentior ijs, qui hæc nuper diſſerere cœperunt, cũ corporibus ſimul animos interire, atque omnia morte deleri. plus apud me antiquorũ auctoritas ualet, uel noſtrorũ maiorũ, qui mortuis tã religioſa iura tribuerũt, quod nõ feciſſent profecto, ſi nihil ad eos pertinere arbitrarentur; uel eorũ, qui in hac terra fuerunt, magnamq; Græciam, quæ nunc quidẽ deleta eſt, tunc florebat, inſtitutis, & præceptis ſuis erudierunt; uel eius, qui Apollinis oraculo ſapientiſſimus eſt iudicatus. qui nõ tum hoc, tum illud, ut in pleriſq;, ſed idem dicebat ſemper, animos hominũ eſſe diuinos, ijsq;, cum è corpore exceſſiſſent, reditum ad cœlũ patere, optimoq;, et iuſtiſſimo cuiq; expeditiſſimũ: quod idem Scipioni uidebatur: qui, idem quaſi præſagiret, perpaucis ante mortẽ diebus, cum & Philus, & Manilius adeſſent, & alij plures, tuq; etiam Scæuola mecũ ueniſſes, triduum diſſeruit de Rep. cuius diſputationis fuit extremũ ferè de immortalitate animorum: quæ ſe in quiete per uiſum ex Africano audiſſe dicebat. id ſi ita eſt, ut optimi cuiuſq; animus in morte facillime euolet tanquam è cuſtodia, uinculisq; corporis: cui cẽſemus curſum ad deos faciliorẽ fuiſſe, quàm Scipioni?

quocirca mœrere hoc eius euẽtu, uereor, ne inuidi magis, quã amici ſit. ſin autem illa uereor, ut idem interitus ſit animorum, & corporum, nec ullus ſenſus maneat; ut nihil boni eſt in morte, ſic certe nihil mali, ſenſu enim amiſſo, fit idem, quaſi natus nõ eſſet omnino: quem tamẽ eſſe natum & nos gaudemus, & hæc ciuitas, dum erit, lætabitur. quamobrem cũ illo quidem (ut ſupra dixi) actum optime eſt, mecum autem incõmodius, quem fuit æquius, ut prius introierã in uitã, ſic prius exire de uita. ſed tamẽ recordatione noſtræ amicitiæ ſic fruor, ut beate uixiſſe uidear, quia cũ Scipione uixerim. quocum mihi coniuncta cura de Rep. & de priuata fuit: quocum domus fuit, & militia cõmunis, &, id in quo eſt omnis uis amicitiæ, uolũtatũ, ſtudiorum, ſententiarum ſumma conſenſio. itaq; non tam iſta me ſapientiæ, quam modo Fannius cõmemorauit, fama delectat, falſa præſertim; quàm, quòd amicitiæ noſtræ memoriam ſpero ſempiternã fore idq́; mihi eo magis eſt cordi, quòd ex omnibus ſeculis uix tria, aut quatuor nominantur paria amicorum: quo in genere ſperare uideor Scipionis amicitiã, & Lælij notam poſteritati fore. FAN. iſtud quidem Læli ita neceſſe eſt: ſed quoniam amicitiæ mentionẽ feciſti, & ſumus otioſi, pergratum mihi feceris, ſpero item Scæuolæ, ſi, quemadmodum ſoles de cæteris rebus, cum ex te quæruntur, ſic de amicitia diſputabis, quid ſentias, qualem exiſtimes, quæ præcepta des. SCAE. Mihi uero pergratum hoc erit: atq; id ipſum cum tecum agere conarer, Fãnius anteuertit. quamobrem utrique noſtrum gratum admodum feceris. LAE. Ego uero

non grauarer,ſi mihi ipſe conſiderem: nā & præclara uiſa res eſt;& ſumus,ut dixit Fannius, otioſi : ſed quis ego ſum?aut quæ in me eſt facultas ? doctorum eſt iſta conſuetudo,eaq; Græcorum,ut ijs proponatur, de quo diſputent quamuis ſubito . magnum opus eſt, egetq; exercitatione nō parua.quamobrem quæ diſputari de amicitia poſſunt,ab eis cenſeo petatis, qui iſta profitentur.ego uos hortari tantum poſſum, ut amicitiā omnibus rebus humanis anteponatis : nihil eſt.n. tam naturæ aptum,tā cōueniens ad res uel ſecundas, uel aduerſas.ſed hoc primū ſentio, niſi in bonis amicitiam eſſe nō poſſe : neq; id ad uiuum reſeco,ut illi, qui hæc ſubtilius diſſerunt,fortaſſe uere,ſed ad communem utilitatem parum:negant enim quenquā uirum bonum eſſe,niſi ſapientem.ſit ita ſanè: ſed eam ſapientiā interpretātur, quam adhuc mortalis nemo eſt conſecutus.nos autē ea,quæ ſunt in uſu,uitaq; cōmuni,nō ea,quæ finguntur,aut optātur,ſperare debemus.nunquā ego dicam C.Fabritium, M.Curium, T. Coruncanum, quos ſapiētes noſtri maiores iudicabāt, ad iſtorum normam fuiſſe ſapientes . quare ſibi habeant ſapientiæ nomen , & inuidioſum,& obſcurū; concedantq;,ut hi boni uiri fuerint.ne id quidem facient:negabūt id,niſi ſapienti,poſſe concedi. agamus igitur pingui Minerua,ut aiunt . qui ita ſe gerūt,ita uiuunt,ut eorum probetur fides,integritas,æquitas,liberalitas,nec ſit in eis ulla cupiditas,uel libido,uel audacia;ſintq; magna cōſtātia,ut hi fuerunt,quos modo nominaui:hos uiros bonos ut habiti ſunt,ſic etiam appellandos putemus;qui aſſequūtur, quātum homines

poſſunt, naturam optimam recte uiuendi ducem : ſic enim mihi perſpicere uideor, ita natos eſſe nos, ut inter omnes eſſet ſocietas quædã, maior autẽ, ut quiſq; proxime accederet. itaq; ciues potiores ſunt, quã peregrini; & propinqui, quàm alieni: cum his enim amicitiam natura ipſa peperit: ſed ea non ſatis habet firmitatis: nãque hoc præſtat amicitia propinquitati, ꝙ ex propinquitate beneuolẽtia tolli poteſt, ex amicitia autem nõ poteſt: ſublata enim beneuolentia, amicitiæ nomen tollitur, propinquitatis manet. quãta autem uis amicitiæ ſit, ex hoc intelligi maxime poteſt, ꝙ ex infinita ſocietate generis humani, quã conciliauit ipſa natura, ita contracta res eſt, & adducta in anguſtũ, ut omnis charitas aut inter duos, aut inter paucos iũgeretur. eſt autem amicitia nihil aliud, niſi omniũ diuinarum, humanarumq; rerum cum beneuolentia, & charitate ſumma conſenſio. qua quidẽ haud ſcio an, excepta ſapientia, quidquam melius homini ſit à dijs immortalibus datum. diuitias alij præponunt, bonã alij ualetudinem, alij potentiam, alij honores, multi etiam uoluptates. belluarũ hoc quidẽ extremũ eſt : illa autẽ ſuperiora caduca: & incerta, poſita nõ tã in noſtris cõſilijs, quàm in fortunæ temeritate. qui autem in uirtute ſummum bonum ponunt, præclare illi quidẽ, ſed hæc ipſa uirtus amicitiã gignit, & continet : nec ſine uirtute amicitia eſſe ullo pacto poteſt. iã uirtutem ex conſuetudine uitæ, ſermoniſq; noſtri interpretemur; nec metiamur eã, ut quidã indocti, uerborũ magnificẽtia; uiroſq; bonos eos, qui habẽtur, numeremus, Paulos, Catones, Caios, Scipiones, Philos. his cõmunis uita

contenta eſt.eos autẽ omittamus,qui omnino nuſquã reperiuntur.tales igitur inter uiros amicitia tãtas op portunitates habet,quãtas uix queo dicere. Principio quis poteſt eſſe uita uitalis, ut ait Ennius, qui non in amici mutua beneuolẽtia conquieſcat? quid dulcius, quã habere quocũ omnia audeas ſic loqui,ut tecum? quis eſſet tãtus fructus in proſperis rebus, niſi habe= res,qui illis æque,ac tu ipſe, gauderet? aduerſas uero ferre difficile eſſet ſine eo,qui illas grauius etiã, quã tu,ferret.deniq; cæteræ res,quæ expetũtur,opportunæ ſunt ſingulæ rebus ferè ſingulis;diuitiæ,ut utare;opes ut colare;honores,ut laudere;uoluptates, ut gaudeas; ualetudo,ut dolore careas,& muneribus fungare cor poris: amicitia plurimas res continet; quoquò te uer= teris,præſto eſt;nullo loco excluditur;nunquam intem peſtiua,nunquam moleſta eſt: itaque non aqua, non igni,non aere(ut aiunt)pluribus locis utimur, quàm amicitia.neque ego nunc de uulgari,aut de mediocri, quæ tamen ipſa delectat,& prodeſt; ſed de uera, & perfecta loquor; qualis eorum, qui pauci nominan= tur,fuit: nam & ſecundas res ſplendidiores facit a= micitia,& aduerſas partiens cõmunicansq; leuiores. cumq; plurimas, & maximas commoditates amicitia contineat,tum illa nimirũ præſtat omnibus, quòd bo na ſpe prælucet in poſterũ, nec debilitari animos,aut cadere patitur. uerum etenim amicum qui intuetur, tanquam exemplar aliquod intuetur ſui.quocirca & abſentes adſunt, & egentes abundant, & imbecilles ualent,&, quod difficilius dictu eſt, mortui uiuunt: tantus eos honos, memoria, deſiderium proſequitur

amicorum. ex quo illorum beata mors uidetur, horũ uita laudabilis. ꝗ ſi exemeris ex natura rerum beneuolentiæ coniunctionem; nec domus ulla, nec urbs ſtare poterit; ne agri quidem cultus permanebit. id ſi minus intelligitur; quanta uis amicitiæ, concordiæq́; ſit, ex diſſenſionibus, atq; ex diſcordijs percipi poteſt: quæ enim domus tá ſtabilis, quæ tam firma ciuitas eſt, quæ nó odijs, atque diſſidijs funditus poſſit euerti? ex quo, quátum boni ſit in amicitia, iudicari poteſt. Agrigentinum quidé doctum quédam uirum carminibus græcis uaticinatum ferunt; quæ in rerum natura, totoq́; mundo conſtarent, quæq́; mouerentur, ea contrahere amicitiam, diſſipare diſcordiam. atq; hoc quidem omnes mortales & intelligunt, & re probant. itaque, ſi quádo aliquod officium exiſtit amici in periculis aut adeundis, aut cómunicandis, quis eſt, qui id nó maximis efferat laudibus? qui clamores tota cauea nuper hoſpitis, & amici mei M. Pacuuij in noua fabula? cũ, ignorante Rege, uter eorũ eſſet Oreſtes, Pylades Oreſtem ſe eſſe diceret, ut pro illo necaretur; Oreſtes auté, ita ut erat, Oreſtem ſe eſſe perſeueraret? ſtantes auté plaudebant in re ficta: quid arbitramur in uera fuiſſe facturos? facile indicabat ipſa natura uim ſuam; cũ homines, quod facere ipſi non poſſent, id recte fieri in altero iudicarent. Hactenus mihi uideor, de amicitia quid ſentirem potiſſime, dixiſſe. ſi qua præterea ſunt (credo autem eſſe multa) ab ijs, ſi uidebitur. qui iſta diſputant, quæritote. FAN. Nos autem à te potius. quanquam etiam ab iſtis ſæpe quæſiui, & audiui, nó inuitus equidem: ſed aliud quoddam expetimus fi-

lum orationis tuæ. SCAE. *Tu magis id diceres Fan-ni,ſi nuper in hortis Scipionis,cũ de Republica diſpu-tatum eſt,affuiſſes. qualis tum patronus iuſtitiæ fuit contra accuratam orationem Phili?* FAN. *Facile id quidẽ fuit iuſtitiam iuſtiſſimo uiro defendere.* SCAE. *Quid amicitiam? non ne facile ei erit,qui ob eã ſum ma fide,conſtantia,iuſtitiaq; ſeruatã,maximam glo-riam ceperit?* LAE. *Vim hoc quidem eſt afferre: quid enim refert,qua me ratione cogatis? cogitis certe:ſtu-dijs enim generorum,præſertim in re bona, cũ diffici-le eſt tum ne æquum quidem obſiſtere. Sæpiſſime igi-tur mihi de amicitia cogitãti,maxime illud conſiderã dum uideri ſolet,num propter imbecillitatem,atq; ino piam deſideranda ſit amicitia,ut in dãdis, recipiẽdisq; meritis,quod quiſq; minus per ſe poſſet, id acciperet ab alio,uiciſſimq; redderet;an eſſet hoc quidẽ propriũ amicitiæ,ſed antiquior & pulchrior,& magis à natu ra ipſa profecta alia cauſa eſſet:amor enim,ex quo a-micitia eſt nominata,princeps eſt ad beneuolentiã con iungendam.nam utilitates quidem etiam ab ijs perci-piuntur ſæpe,qui ſimulatione amicitiæ colũtur,et ob-ſeruantur temporis cauſa:in amicitia autem nihil fi-ctum,nihil ſimulatum;& quidquid in ea eſt,id et ue rum,& uoluntarium eſt. quapropter à natura mihi uidetur potius,quàm ab indigẽtia,orta amicitia,appli catione magis animi cum quodã ſenſu amãdi, quàm cogitatione,quantũ illa utilitatis eſſet habitura quod quidem quale ſit,etiam in beſtijs quibuſdã animad-uerti poteſt,quæ ex ſe natos ita amant ad quoddã tẽ-pus,& ab eis ita amantur,ut facile earũ appareat ſen*

ſus:quod in homine multo eſt euidentius:primum ex ea charitate,quæ eſt inter natos,et parētes,quæ dirimi niſi deteſtabili ſcelere non poteſt:deinde,cū ſimilis ſenſus extitit amoris,ſi aliquem nacti ſumus, cuius cum moribus,& natura congruamus;quòd in eo quaſi lumē aliquod probitatis,et uirtutis perſpicere uideamur. nihil eſt enim amabilius uirtute;nihil,quod magis alliciat homines ad diligendū; quippe cum propter uirtutem,& probitatem eos etiam,quos nunquā uidimus, quodam modo diligamus.quis eſt,qui C. Fabritiji, M. Curij *cum charitate aliqua,& beneuolētia memoriā non uſurpet,quos nunquam uiderit?quis autē eſt,qui* Tarquinium Superbum, *qui* Sp.Caſſium,Sp. Melium *non oderit?cū duobus ducibus de imperio in* Italia *decertatum eſt,*Pyrrho, & Annibale.*ab altero propter probitatem eius non alienos animos habemus,alterum propter crudelitatem eius ſemper hæc ciuitas oderit. quòd ſi tanta uis probitatis eſt,ut eam uel in eis, quos nunquam uidimus,uel,quod maius eſt,in hoſte etiam diligamus:quid mirum, ſi animi hominum moueantur,cum eorum,quibuscū uſu coniuncti eſſe poſſunt, uirtutem,bonitatem perſpicere uideantur?quanquam confirmatur amor & beneficio accepto,& ſtudio perſpecto,& conſuetudine adiūcta.quibus rebus ad illū primum motū animi,et amoris adhibitis, admirabilis quædam exardeſcit beneuolētiæ magnitudo. quam ſi qui putant ab imbecillitate proficiſci,ut ſit per quam quiſq; aſſequatur quod deſideret; humilem ſanè relinquunt,& minime generoſum (ut ita dicam) ortū amicitiæ; quam ex inopia,atque indigentia natā uo=*

lunt.quod ſi ita eſſet ; ut quiſq; minimum in ſe eſſe arbitraretur,ita ad amicitiam eſſet aptiſſimus : quod longe ſecus eſt:ut enim quiſq; ſibi plurimum confidit,& ut quiſque maxime uirtute,& ſapiētia ſic munitus eſt,ut nullo egeat,ſuaq́; omnia in ſe ipſo poſita iudicet;ita in amicitijs expetendis,colendiſq; maxime excellit.quid enim? Africanus erat indigens mei ? minime hercule:at ne ego quidem illius: ſed ego admiratione quadā uirtutis eius,ille uiciſſim opinione fortaſſe non nulla,quam de meis moribus habebat,me dilexit,auxit beneuolentiā cōſuetudo.ſed quāquam utilitates multæ,& magnæ conſecutæ ſunt,nō ſunt tamē ab earum ſpe cauſæ diligendi profectæ:ut enim beneſici,liberaleſq́; ſumus:non ut exigamus gratiam(neq; enim beneficium fœneramur)ſed natura propēſi ad liberalitatem ſumus;ſic amicitiam non ſpe mercedis adducti,ſed quòd eius omnis fructus in ipſo amore ineſt, expetendam putamus.ab ijs, qui pecudū ritu ad uoluptatem omnia referunt,longe diſſentimus : nec mirum:nihil enim altum , nihil magnificum , nec diuinū ſuſpicere poſſunt,qui omnes ſuas cogitationes abiecerunt in rem tam humilem,tamq́; contemptā. quāobrem hos quidem ab hoc ſermone remoueamus : ipſi autem intelligamus è natura gigni ſenſum diligendi, & beneuolentiæ charitatē,facta ſignificatione probitatis:quam qui appetiuerunt,applicant ſeſe,& propius admouent , ut & uſu eius , quem diligere cœperunt,fruantur,& moribus;ſintq́; pares in amore, & æquales,propenſioreſq́; ad bene merendum , quàm ad repoſcendum;atque hæc inter eos ſit honeſta certatio.

ſic & utilitates ex amicitia maximæ capientur:et erit eius ortus à natura,quàm ab imbecillitate,grauior,et uerior.nam ſi utilitas amicitias conglutinaret,eadem cõmutata diſſolueret : ſed , quia natura mutari non poteſt,iccirco ueræ amicitiæ ſempiternæ ſunt . ortum quidem amicitiæ uidetis,niſi quid adhuc forte uultis. FAN Tu uero perge Læli:pro hoc enim , qui minor eſt,natu,meo iure reſpondeo . SCAE . Recte tu quidem.quamobrem audiamus. LAE. Audite uero optimi uiri ea,quæ ſæpiſſime inter me,& Scipionem de amicitia diſſerebantur. quanquam ille quidem nihil difficilius eſſe dicebat,quàm amicitiã uſque ad extremum uitæ diem permanere:nam,uel ut non idem expediret utriq; incidere ſæpe , uel ut de Republica non idem ſentirent.mutari etiam mores hominum ſæpe dicebat,aliàs aduerſis rebus , aliàs ætate ingreueſcente . atque earum rerum exemplum ex ſimilitudine capiebat ineũtis ætatis , quòd ſummi puerorũ amores ſæpe unà cum prætexta , ſumpta toga deponerentur , ſin autem ad adoleſcentiã perduxiſſent, dirimi tamen interdum contentione uel luxuria,uel conditionis , uel cõmodi alicuius, quod idẽ adipiſci uterque non poſſet: quòd ſi qui longius in amicitia prouecti eſſent , tamẽ ſæpe labefactari,ſi in honoris contentionẽ incidiſſent: peſtem enim maiorem eſſe nullam in amicitijs, quàm in pleriſque pecuniæ cupiditatem,in optimis quibusque honoris certamen,et gloriæ:ex quo inimicitias maximas ſæpe inter amiciſſimos extitiſſe : magna etiam diſſidia & plerunque iuſta naſci,cum aliquid ab amicis,quod rectũ non eſſet,poſtularetur, ut aut libidinis

miniſtri, aut adiutores eſſent ad iniuriam: quod qui recuſarent, quãuis honeſte id facerent, ius tamẽ amicitiæ deſerere arguerẽtur ab ijs, quibus obſequi nollẽt: illos autẽ, qui quiduis ab amico auderent poſtulare, poſtulatione ipſa profiteri omnia ſe amici cauſa eſſe facturos: eorũ querela inueterata nõ modo familiaritates extingui ſolere, ſed etiam odia gigni maxima atq; ſempiterna: hæc multa ita, quaſi fata, impendere amicitijs: ut omnia ſubterfugere, nõ modo ſapientiæ, ſed ẽt felicitatis diceret ſibi uideri. quamobrem id primum uideamus, ſi placet, quatenus amor in amicitia progredi debeat. Num, ſi Coriolanus habuit amicos, ferre contra patriam arma illi cum Coriolano debuere? nũ Becellinum amici regnum appetentem, num Sp. Meliũ iuuare debuerunt? Tiberiũ quidẽ Gracchum Remp. uexantem, à Q. Tuberone, æqualibusq; amicis derelictum uidebamus. at C. Bloſſius Cumanus, hoſpes familiæ ueſtræ Scæuola, cum ad me, qui aderam Lenati, et Rutilio Conſulibus in conſilio, deprecatũ ueniſſet, hác, ut ſibi ignoſcerem, cauſam afferebat, quòd tanti Ti. Gracchum feciſſet, ut, quidquid ille uellet, ſibi faciendum putaret. tum ego, etiam ne, inquam, ſi te in Capitolium faces ferre uellet? nunquam, inquit, uoluiſſet id quidem: ſed, ſi uoluiſſet, paruiſſem. uidetis, quàm nefaria uox: & hercle ita fecit, uel plus etiam, quàm dixit: non enim paruit ille Ti. Gracchi temeritati, ſed præfuit; nec ſe comitem illius furoris, ſed ducem præbuit: itaque hac amentia, quæſtione noua perterritus, in Aſiam profugit: ad hoſtes ſe contulit: pœnas Reip. graues, iuſtaſq; perſoluit. nulla eſt igitur ex-

cuſatio peccati,ſi amici cauſa peccaueris:nam cum cō ciliatrix amicitiæ uirtutis opinio fuerit,difficile eſt a= micitiā manere,ſi à uirtute defeceris, quòd ſi rectum ſtatuerimus,uel cōcedere amicis,quidquid uelint; uel impetrare ab amicis,quidquid uelimus:perfecta quidē dem ſapiētia ſumus;ſi nihil habeat res uitij: ſed loqui mur de ijs amicis,qui ante oculos ſunt,quos uidemus, aut de quibus memoriam accepimus,quos nouit uita cōmunis.ex hoc numero nobis exēpla ſumenda ſunt, et eorū quidē maxime,qui ad ſapientiā proxime acce dunt.uidemus Papum Aemiliū C.Luſcinio familiarem fuiſſe(ſic à patribus accepimus)bis unà Conſules,et col legas in Cenſura.tum etiam cum ijs,& inter ſe cōiun ctiſſimos fuiſſe M.Curium,& T.Coruncanum,memo moriæ traditū eſt.igitur ne ſuſpicari quidē poſſumus, quenquam horum ab amico quidpiā cōtendiſſe,quod contra fidem contra iuſiurandum,contra Remp.eſſet. nam hoc quidem in talibus uiris quid attinet dicere?ſi contendiſſet,ſcio impetraturū non fuiſſe;cum illi ſan= ctiſſimi uiri fuerint,æquæ autē nefas ſit, tale aliquid & facere rogatum,& rogare.at uero Ti. Gracchū ſe quebantur C.Carbo,C Cato,et minime tunc quidē C. frater,nūc idem acerrimus hoſtis.hæc igitur prima lex in amicitia ſanciatur,ut neq; rogemus res turpes, nec faciamus rogati:turpis enim excuſatio eſt, et minime accipiēda cū in cæteris peccatis, tū ſi quis contra Rēp. ſe amici cauſa feciſſe fateatur:etenim eo loco Fāni,et Scæuola locati ſumus,ut nos longe proſpicere oporteat futuras cauſas Reip.deflexit.n.iam aliquantulum de ſpatio,curriculoq; conſuetudo maiorū . Ti. Gracchus

regnum occupare conatus eſt, uel regnauit is quidem paucos mēſes. nū quid ſimile populus R. audierat, aut uiderat? hunc etiam poſt mortem ſecuti amici, et propinqui quid in P. Scipionē effecerint, ſine lacrymis nō queo dicere. nam Carbonem quoq;, quem modo poſuimus, propter recentē pœnam Ti. Gracchi ſuſtinuimus. de C. Gracchi autem Tribunatu quid expectem, nō libet augurari: ſerpit enim deinde res, quæ procliuis ad pernitiem, cū ſemel cœpit, labitur. uidetis in tabella iā ante quanta ſit facta labes, primo Gabinia lege, biēnio autem poſt Caſſia. uidere iam uideor populum R. a ſenatu diſiunctū, multitudiniſq; arbitrio res maximas agi: plures enim diſcent, quemadmodū hæc fiāt, quàm quemadmodum his reſiſtatur. quorſum hæc? quia ſine ſocijs nemo quidquā tale conatur. præcipiendū eſt igitur bonis, ut, ſi in eiuſmodi amicitias ignari caſu aliquo inciderint, ne exiſtimēt ita ſe alligatos, ut ab amicis in magna re aliqua in Rep. peccātibus nō diſcedāt, improbis autē pœna ſtatuenda eſt, nec minor uero ijs, qui ſecuti erūt alterū, quàm ijs, qui ipſi fuerint impietatis duces. quis clarior in Græcia Themiſtocle? quis potētior? qui, cū imperator bello Perſico ſeruitute Græciam liberaſſet, propterq; inuidiam in exilium pulſus eſſet, ingratæ patriæ iniuriam non tulit, quam ferre debuit. fecit idē, quod uiginti annis ante apud nos fecerat Coriolanus. his adiutor contra patriam inuentus eſt nemo: itaque mortem ſibi uterque conſciuit. quare talis improborum conſenſio nō modo excuſatione amicitiæ tegenda non eſt, ſed potius omni ſupplicio uendicanda; ut ne quis ſibi conceſſum putet amicum bel-

lum patriæ inferentem ſequi,quod quidem, ut res ire cœpit,haud ſcio an aliquando futurum ſit. mihi autem non minori curæ eſt,qualis Reſp. poſt mortem meam futura ſit,quàm qualis hodie ſit. hæc igitur prima lex amicitiæ ſanciatur,ut ab amicis honeſta petamus,amicorum cauſa honeſta faciamus; nec expectemus quidem,dum rogemur; ſed ſtudium ſemper adſit,cunctatio abſit; conſilium uerum dare gaudeamus libere;plurimum in amicitia amicorum bene ſuadentium ualeat auctoritas;eaque adhibeatur ad monendum non modo aperte,ſed etiam acriter, ſi res poſtulabit,& adhibitæ pareatur.nam quibuſdã, quos audio ſapientes habitos in Græcia,placuiſſe opinor mirabilia quædam.ſed nihil eſt,quod illi non perſequantur ſuis argutijs; partim fugiendas eſſe nimias amicitias, ne neceſſe ſit,unũ ſolicitũ eſſe pro pluribus; ſatis ſupq; eſſe ſibi ſuarum cuiq; rerum curam; alienis nimis implicari moleſtum eſſe;commodiſſimum eſſe,quãlaxiſſimas habenas habere amicitiæ, quas uel adducas, cũ uelis,uel remittas:caput enim eſſe ad beate uiuendum ſecuritatem;qua frui non poſſit animus,ſi tanquã parturiat unus pro pluribus.alios autem dicere aiunt etiã multo inhumanius;quẽ locũ breuiter perſtrinxi paulo ante,præſidij,adiumentiq; cauſa, nõ beneuolentiæ, neq; charitatis amicitias eſſe expetẽdas,itaq;,ut quiſq; minimũ firmitatis habeat,minimũq; uirium,ita amicitias appetere maxime:ex eo fieri, ut mulierculæ magis amicitiarum præſidia quærant,quàm uiri; & inopes,quàm opulenti;& calamitoſi,quàm ij,qui putantur beati.ò præclaram ſapientiam:ſolem enim è mun=

do tollere uidentur,qui amicitiam è uita tollunt:qua nihil à dijs immortalibus melius habemus,nihil iucũdius:quæ eſt enim iſta ſecuritas?ſpecie quidem blãda, ſed re ipſa multis locis repudianda eſt:neq; enim eſt cõſentaneum.ullam honeſtã rem,actionem'ue,ne ſolicitus ſis,aut non ſuſcipere,aut ſuſceptã deponere.quòd ſi curam fugimus,uirtus fugienda eſt,quæ,neceſſe eſt, ut cum aliqua cura res ſibi contrarias aſpernetur,atq; oderit,ut bonitas malitiam,temperantia libidinẽ,ignauiam fortitudo,itaque uideas rebus iniuſtis iuſtos maxime dolere, imbecillibus fortes, flagitioſis modeſtos. ergo hoc proprium eſt animi bene conſtituti, & lætari bonis rebus, & dolere contrarijs.quamobrem ſi cadit in ſapientem animi dolor, qui profecto cadit, niſi ex eius animo extirpatam humanitatem arbitremur : quæ cauſa eſt,ut amicitiam funditus tollamus è uita,ne aliquas propter eam ſuſcipiamus moleſtias? quid enim intereſt motu animi ſublato, nõ dico inter pecudem, & hominem, ſed inter hominem, & ſaxum,aut truncum, aut quiduis generis eiuſdem? neque enim ſunt iſti audiendi,qui uirtutemduram, & quaſi ferream eſſe uolunt: quæ quidem eſt tũ multis in rebus,tum in amicitia tenera,atq; tractabilis;ut ex bonis amici quaſi diffundatur, & incõmodis contrahatur.quãobrẽ angor iſte, qui pro amico ſæpe canpiẽdus eſt,non tantũ ualet,ut tollat è uita amicitiã;non plus,quã ut uirtutes,quia non nullas curas,& moleſtias afferunt,repudientur. cum autem contrahat uirtus amicitiã(ut ſupra dixi)ſi qua ſignificatio uirtutis luceat,ad quã ſe ſimilis animus applicet,& adiũgat:

Id cũ cótingit,amor ibi exoriatur neceſſe eſt : quid.n. tam abſurdum, quá delectari multis inanibus rebus, ut honore,ut gloria,ut ædificio,ut ueſtitu,cultuq́; cor poris;animo autẽ uirtute prædito, eo, qui uel amare, uel(ut ita dicá)redamare poſſit, non admodũ delecta ri? nihil eſt enim remuneratione beneuolentiæ, nihil uiciſſitudine ſtudiorum,officiorumq́; iucundius. ꝙ ſi etiá illud addimus,quod recte addi poteſt, nihil eſſe, quod ad ſe rẽ ullam tam alliciat, & tá attrahat,quá ad amicitiam ſimilitudo: concedatur profecto uerum eſſe,ut bonos boni diligant,aſciſcantq́; ſibi quaſi pro= pinquitate coniunctos, atq; natura:nihil eſt.n.appetẽ tius ſimilium ſui,nihil rapacius,quá natura.quamob rem hoc quidem Fanni,& Scæuola, cóſtat(ut opinor) bonis inter bonos quaſi neceſſariam beneuolẽtiá eſſe: qui eſt amicitiæ fons à natura cóſtitutus. ſed eadẽ bo nitas etiam ad multitudinem pertinet:nó eſt enim in humana uirtus,neq; ſuperba; quæ etiam populos uni uerſos tueri,eiſq́; optime cóſulere ſoleat: quod nó face ret profecto,ſi à charitate uulgi abhorreret. atq; etiá mihi quidẽ uidẽtur,qui utilitatis cauſa fingunt ami= citias,amabiliſſimũ nodũ amicitiæ tollerẽ : non enim tam utilitas parta per amicum, quá amici amor ipſe delectat:tumq́; illud fit, quod ab amico eſt profectũ, iucundum,ſi cum amore,& ſtudio eſt profectũ: tan= tumq́; abeſt,ut amicitiæ propter indigentiá colantur, ut ij,qui opibus,& copijs, maximeq; uirtute præditi, in qua plurimũ eſt præſidij,minime alterius indigeát, liberaliſſimi ſint,& beneficentiſſimi. atque haud ſcio an ne opus ſit quidem , nihil unquam omnino deeſ=

ſe amicis: ubi enim ſtudia noſtra uiguiſſent, ſi nunquam ſtudio, nunquam conſilio, nunquam opera noſtra nec domi, nec militiæ Scipio eguiſſet? non igitur utilitatē amicitia, ſed utilitas amicitiā conſecuta eſt. non ergo erunt homines diuitijs affluentes audiēdi, ſi quando de amicitia, quam nec uſu, nec ratione habēt cognitam, diſputabunt. nam quis eſt, pro deum fidem, atque hominum, qui uelit, ut neque diligat quēquā, nec ipſe ab ullo diligatur, circūfluere omnibus copijs, atque in omniū rerum abundantia uiuere? hæc enim eſt tyrānorum uita nimirum: in qua nulla fides, nulla charitas, nulla ſtabilis beneuolentiæ poteſt eſſe fiducia: omnia ſemper ſuſpecta, atque ſolicita, nullus locus eſt amicitiæ: quis enim aut eum diligat, quē metuit; aut eum, à quo ſe metui putat? coluntur tamē ſimulatione amicitiæ duntaxat ad tempus. ꝙ ſi forte (ut fit plerūque) ceciderint, tum intelligitur, quā fuerint inopes amicorum. quod Tarquinium dixiſſe ferunt, tū, cū exul eſſet; ſe intellexiſſe, quos fidos amicos habuiſſet, quosq; infidos, cū iā neutris gratiā referre poſſet. quanquā miror, in illa ſuperbia, & importunitate ſi quenquam habere potuit. atque ut huius, quem dixi, mores ueros amicos parare nō potuere: ſic multorum opes præpotentium excludunt amicitias fideles: non enim ſolum ipſa fortuna cæca eſt, ſed eos etiam plerūque efficit cæcos, quos complexa eſt: itaque illi efferuntur faſtidio fere, & contumacia; neque quidquā inſipiente fortunato intolerabilius fieri poteſt. atque hoc quidē uidere licet, eos, qui antea cōmodis fuerunt moribus, imperio, poteſtate, proſperis rebus immuta=

ri;ſperniq; ab ijs ueteres amicitias;& indulgeri nouis. quid autem ſtultius,quàm, ut plurimum copijs,facul tatibus,opibus poſſint,cætera parare,quæ parant, pe cuniam,equos,famulos,ueſtes egregias, uaſa pretioſa; amicos non parare,optimam, & pulcherrimam uitæ (ut ita dicam)ſupellectilem? etenim cætera cum pa= rant,cui parent,neſciunt,nec cuius cauſa laborẽt:eius enim eſt iſtorum quodque,qui uincit uiribus:amicitia rum ſua,cuiq; permanet ſtabilis,& certa poſſeſſio;ut etiam ſi illa maneant, quæ ſunt quaſi dona fortunæ, tamẽ uita inculta,& deſerta ab amicis.nõ poſſit eſſe iucunda. ſed hæc hactenus. Conſtituendi autẽ ſunt, qui ſint in amicitia fines,& quaſi termini diligẽdi.de quibus tres uideo ferri ſententias,quarum nullá pro= bo;unam, ut eodem modo erga amicũ affecti ſimus, quo erga noſmet ipſos;alterá, ut noſtra in amicos be= neuolentia,illorũ erga nos beneuolẽtiæ pariter,æquali terq; reſpondeat; tertiam,ut, quanti quiſq; ſe ipſe fa= cit.tanti fiat ab amicis. harum triũ ſententiarũ nulli prorſus aſſentior: nec enim illa prima uera eſt,ut,quẽ admodum in ſe quiſque, ſic in amicum ſit animatus: quàm multa enim,quæ noſtra cauſa nunquá facere= mus, facimus cauſa amicorum? precari ab indigno, ſupplicare,tum acerbius in aliquem inuehi, inſecta= riq;uehementius:quæ in noſtris rebus non ſatis hone= ſte,in amicorum fiunt honeſtiſſime. multæ quoq; res ſunt, in quibus de ſuis cõmodis uiri boni multa detra hunt,detrahiq; patiuntur, ut ijs amici potius, quàm ipſi fruantur. Altera ſententia eſt, quæ definit amici= tiam paribus officijs,ac uoluntatibus. hoc quidem eſt

nimis

nimis exigue, et exiliter ad calculos reuocare amicitiā, ut par ſit ratio acceptorum, & datorum. ditior mihi, & affluētior uidetur eſſe uera amicitia, nec obſeruare ſtricte, ne plus reddat, quàm acceperit: neq; enim uerēdū eſt, ne quid excidat, aut ne quid in terrā defluat, aut ne plus æquo quid in amicitia congeratur. Tertius uero ille finis deterrimus, ut, quāti quiſq; ſe ipſe faciat, tanti fiat ab amicis: ſæpe enim in quibuſdā aut animus abiectior eſt, aut ſpes amplificādæ fortunæ fractior. non eſt igitur amici, talem eſſe in eū, qualis ille in ſe eſt; ſed potius eniti: & efficere, ut amici iacentē animū excitet, inducatq; in ſpem, cogitationemq; meliorem. alius igitur finis ueræ amicitiæ conſtituendus eſt, ſi prius, quid maxime reprehendere Scipio ſolitus ſit, edixero. negabat ullam uocem inimiciorē amicitiæ potuiſſe reperiri, quàm eius, qui dixiſſet, ita amare oportere, ut aliquādo eſſet oſurus: nec uero ſe adduci poſſe, ut hoc, quemadmodū putaretur, à Biante dictū eſſe crederet, qui ſapiens habitus eſſet unus è ſeptē; ſed impuri cuiuſdā, aut ambitioſi, aut omnia ad ſuam potentiam reuocantis eſſe ſententiam: quonam enim modo quiſquā amicus eius eſſe poterit, cuius ſe putabit inimicū eſſe poſſe? quin etiā neceſſe erit cupere, etiā optare, quā ſæpiſſime peccet amicus, quo plures det ſibi tanquā anſas ad reprehendendum. rurſum autem recte factis, cōmodiſq; amicorū neceſſe erit angi, dolere, inuidere. quare hoc quidem præceptum, cuiuſcūq; eſt, ad tollendam amicitiam ualet. illud potius præcipiendum fuit ut eam diligentiam adhiberemus in amicitijs cōparandis, ut ne quando amare inciperemus eum, quē

aliquando odiſſe poſſemus. qui etiã, ſi minus felices in deligẽdo fuiſſemus, ferendũ id Scipio potius, quàm inimicitiarum tempus cogitandum putabat. his igitur finibus utendũ arbitror, ut, cũ emendati mores amicorum ſint, tum ſit inter eos omnium rerum, conſiliorũ, & uoluntatum ſine ulla exceptione cõmunitas; &, ſi qua fortuna acciderit, ut minus iuſtæ amicorũ uoluntates ſint adiuuãdæ, in quibus eorũ aut de capite agatur, aut fama, declinandũ ſit de uia, modo ne ſumma turpitudo ſequatur: eſt enim, quatenus amicitiæ dari uenia poſſit. nec uero negligenda eſt fama: nec mediocre telum ad res gerẽdas exiſtimare oportet beneuolẽtiam ciuium, quam blanditijs, et aſſentationibus colligere turpe eſt. uirtus, quam ſequitur charitas, minime repudianda eſt. ſed (ſæpe enim redeo ad Scipionẽ, cuius omnis ſermo erat de amicitia) querebatur, quòd in omnibus rebus homines diligẽtiores eſſent: capras, et oues quot quiſq; haberet, dicere poſſe; amicos quot haberet, non poſſe dicere: & in illis quidem parãdis adhibere curam, in amicis eligendis negligentes eſſe; nec habere quaſi ſigna quædã, & notas, quibus eos, qui ad amicitiam eſſent idonei, iudicarent. ſunt igitur firmi, et ſtabiles, & conſtantes deligendi: cuius generis eſt magna penuria: & iudicare difficile eſt, ſanè niſi expertum: experiendum autem eſt in ipſa amicitia; ita præcurrit amicitia iudiciũ, tollitq; experiẽdi poteſtatem. eſt igitur prudentis ſuſtinere, ut curſum, ſic impetũ beneuolẽtiæ, quo utamur, quaſi aquis tentatis, ſic amicitijs, aliqua parte periclitatis moribus amicorum quidam ſæpe in parua pecunia perſpiciũtur, quàm ſint leues. qui

dam autem, quos parua mouere non potuit, cognoſcũtur in magna. ſi uero erũt aliqui reperti, qui pecuniã preferre amicitiæ ſordidũ exiſtiment: ubi eos inueniemus, qui honores, magiſtratus, imperia, poteſtates, opes amicitiæ non anteponãt; ut, cum ex altera parte propoſita hæc ſint, ex altera uis amicitiæ, non multo illa malint? imbecilla enim natura eſt ad cõtemnendã potẽtiam quam etiam ſi neglecta amicitia cõſecuti ſunt, excuſari ſe arbitrãtur, quia non ſine magna cauſa ſit neglecta amicitia. itaq; ueræ amicitiæ difficillime reperiũtur in ijs, qui in honoribus req; publica uerſantur: ubi enim inuenias, qui honorẽ amici anteponat ſuo? quid? (hæc ut omittam) quàm graues: q̃ difficiles pleriſq; uidentur calamitatũ ſocietates? ad quas, non eſt facile inuentus, qui deſcendat. quãquã Ennius *recte,*

Amicus certus in re incerta cernitur.

tamen hæc duo leuitatis, & infirmitatis pleroſq; cõuincunt; aut ſi in bonis rebus: contẽnunt; aut ſi in malis deſerunt. qui igitur utraq; in re grauem, conſtantem, ſtabilemq́; ſe in amicitia præſtiterit, hunc ex maxime raro hominũ genere iudicare debemus, & penè diuino. firmamentũ autẽ ſtabilitatis, cõſtantiæq́; eius, quam in amicitia quærimus, fides eſt; nihil enim ſtabile eſt, quod infidum eſt. ſimplicem præterea, & cõmunẽ, & conſentientẽ, id eſt qui rebus iiſdẽ moueatur, eligi par eſt: quæ omnia pertinent ad fidelitatem: neq; enim fidum poteſt eſſe multiplex ingeniũ, et tortuoſum: neq; uero, qui non iiſdem rebus mouetur, & natura cõſentit, aut fidus, aut ſtabilis poteſt eſſe. addendum eodem eſt, ut ne criminibus aut inferendis delectetur amicus,

aut credat illatis. quæ pertinent omnia ad eã, quam iam dudum tracto, conſtantiam. ita fit uerum illud, quod initio dixi amicitiã niſi inter bonos eſſe nõ poſſe: eſt enim boni uiri, quem eundem ſapiẽtẽ licet dicere, hæc duo tenere in amicitia; primũ, ne quid fictum ſit, ne'ue ſimulatũ (aperte enim uel odiſſe magis ingenuũ eſt, quàm fronte occultare ſententiã) deinde nõ ſolum ab aliquo oblatas criminationes depellere, ſed ne ipsũ quidem eſſe ſuſpicioſum, ſemper aliquid exiſtimantẽ ab amico eſſe uiolatum. Accedat huc ſuauitas quædã oportet ſermonum, atq; morum haud quaquã mediocre condimentum amicitiæ. triſtitia autẽ, & in omni re ſeueritas abſit. habet illa quidem grauitatem: ſed amicitia remiſſior eſſe debet, & liberior, & dulcior, et ad omnem comitatem, facilitatemq; procliuior. exiſtit autem hoc loco quædam quæſtio ſubdifficilis; nũ quãdo amici noui, digni amicitia, ueteribus ſint anteponẽdi, ut equis uetulis teneros anteponere ſolemus. indigna homine dubitatio: non enim amicitiarum eſſe debent, ſicut aliarum rerum, ſatietates: ueterrimæ quæq; (ut ea uina, quæ uetuſtatẽ ferunt) eſſe debet ſuauiſſimæ: uerũq; illud eſt, quod uulgo dicitur, multos modios ſalis ſimul edendos eſſe, ut amicitiæ munus expletũ ſit. nouitates autem, ſi ſpem afferunt, ut tanquam in herbis non fallacibus fructus appareat, nõ ſunt illæ quidẽ repudiandæ, uetuſtas tamen ſuo loco cõſeruanda eſt: maxima eſt enim uis uetuſtatis, & cõſuetudinis. atqui in ipſo equo, cuius modo mentionẽ feci, ſi nulla res impediat, nemo eſt, qui nõ eo, quo conſueuit, libentius utatur, quàm intractato, & nouo. nec modo in hoc, quod

eſt animal,ſed in ijs etiam,quæ ſunt inanimata,cõſue tudo ualet; cum locis etiã ipſis montoſis delectemur, & ſilueſtribus,in quibus diutius cõmorati ſumus.Sed maximum eſt in amicitia,ſuperiorem parem eſſe inferiori:ſæpe enim excellẽtiæ quædam ſunt;qualis erat Scipionis in noſtro(ut ita dicam)grege.nunquã ſe ille Philo,nunquam Rutilio,nunquam Mummio antepoſuit,nunquam inferioris ordinis amicis. Quintũ uero Maximum,fratrem,egregium uirum,omnino ſibi ne quaquam parem;ꝙ is anteibat ætate, tanquam ſuperiorem colebat;ſuoſq; omnes per ſe eſſe poſſe ampliores uolebat.quod faciendũ,imitãdumq; eſt omnibus; ut,ſi quam præſtantiam uirtutis,ingenij,fortunæ con ſecuti ſunt,impartiant eam ſuis, communicentq; cum proximis;ut,ſi parentibus nati ſunt humilibus,ſi propinquos habeant imbecilliores uel animo,uel fortuna, eorũ augeãt opes,eiſq; honori ſint, & dignitati:ut in fabulis,qui aliquandiu propter ignorantiã ſtirpis, & generis in famulatu fuerint, cũ cogniti ſunt, & aut deorum,aut regũ filij inuenti,retinent tamẽ charitatem in paſtores,quos patres ſuos multos annos eſſe du xerunt. quod quidem eſt multo profecto magis in ue ris patribus,certiſq; faciendum:fructus enim ingenij; & uirtutis,omniſq; præſtantiæ tum maxime capitur, cum in proximum quęque confertur.ut igitur ij,qui ſunt in amicitia, coniunctioniſq; neceſſitudine ſuperiores,exæquare ſe cũ inferioribus debent:ſic inferiores dolere nõ debent,ſe à ſuis amicis aut ingenio, aut fortuna, aut dignitate ſuperari. quorum pleriq; aut querũtur ſemper aliquid,aut etiã exprobrãt,eoq; ma

gis,ſi aliquid habere ſe putant,quod officioſe,aut amice,& cum labore aliquo ſuo factũ queant dicere: odioſum ſanè genus hominũ officia exprobrantium: quæ meminiſſe debet is,in quem collata ſunt,nõ commemorare,qui contulit.quãobrẽ, ut ij, qui ſuperiores ſunt,ſubmittere ſe debent in amicitia, ſic quodã modo inferiores extollere:ſunt enim quidam, qui moleſtas amicitias faciunt,cũ ipſi ſe contẽni putant. quod nõ ferè contingit niſi ijs,qui etiã contẽnendos ſe arbitrantur,qui hac opinione nõ modo uerbis, ſed etiam opere leuandi ſunt. tantũ autem cuique tribuendum eſt,primum quantum ipſe efficere poſſis; deinde etiã, quantum ille,quem diligas,atq; adiuues, poſſit ſuſtinere:nõ enim tu poſſis,quantũuis licet excellas,omnes tuos ad honores ampliſſimos perducere: ut Scipio P. Rutilium potuit Cõſulẽ efficere, fratrẽ eius Lucium non potuit.q; ſi etiam poſſis quiduis deferre ad alterum;uidendum eſt tamen, quid ille poſſit ſuſtinere. omnino amicitiæ corroboratis iam,cõfirmatiſq; et ingenijs,& ætatibus iudicandæ ſunt. nec,ſi qui ineunte ætate uenandi,aut pilæ ſtudioſi fuerint,eos habere neceſſarios oportet,quos tũ eodẽ ſtudio præditos dilexerunt:iſto enim modo nutrices,& pædagogi iure uetuſtatis plurimũ beneuolentiæ poſtulabunt: qui negligẽdi quidem nõ ſunt,ſed alio quodam modo colendi:aliter enim amicitiæ ſtabiles permanere non poſſunt,diſpares enim mores diſparia ſtudia ſequuntur: quorũ diſſimilitudo diſſociat amicitias:nec ob aliam cauſam ullam boni improbis,improbi bonis amici eſſe nõ poſſunt,niſi quòd tanta eſt inter eos,quanta maxima po

teſt eſſe,morum,ſtudiorumq; diſtantia. Recte *etiam præcipi poteſt in amicitijs , ne quis intēperata quádá beneuolétia(quod perſæpe fit)impediat magnas utili tates amicorū:nec enim(ut ad fabulas redeá)* Troiam Neoptolemus *capere potuiſſet,ſi* Lycomedē, *apud quē erat educatus,multis cū lacrymis iter ſuum impediē= tem audire uoluiſſet;& ſæpe incidūt magnæ res,ut di ſcedēdum ſit ab amicis:quas qui impedire uult,ꝙ deſi derium non facile ferat;& infirmus eſt,mollisq; na= tura,& ob eá ipſam cauſam in amicitia parū iuſtus.* Atq; *in omni re conſiderandū eſt, & quid poſtules ab amico, & quid patiare à te impetrari.Eſt etiá quaſi quædam calamitas in amicitijs dimittendis nonnun= quá neceſſaria:iam enim à ſapientum familiaritati= bus ad uulgares amicitias oratio noſtra delabitur.erū pūt ſæpe uitia amicorū tum in ipſos amicos,tū in alie nos:quorum tamen ad amicos redundet infamia.ta= les igitur amicitiæ ſunt remiſſione uſus eleuandæ, & (ut* Catonem *dicere audiui)diſſuendæ magis, quá di= ſcindendæ ſunt; niſi quædam admodum intolerabilis iniuria exarſerit,ut neque rectū,neque honeſtum ſit, neque fieri poſſit,ut nó ſtatim alienatio,diſiūctioq; fa cienda ſit.ſi autem morū,aut ſtudiorum commutatio quædam(ut fieri ſolet)facta erit,aut in* Reip. *partibus diſſenſio interceſſerit(loquor enim ,ut paulo ante di= xi,nó de ſapientū,ſed de communibus amicitijs)cauē= dum erit,ne nó ſolum amicitiæ depoſitæ, ſed inimici= tiæ etiam ſuſceptæ uideantur:nihil enim turpius,quá cum eo bellum gerere, quicū familiariter uixeris . ab amicitia* Q. Pōpeij *meo nomine ſe remouerat(ut ſci=*

tis) Scipio. propter diſſenſionem autem, quæ erat in Rep. alienatus eſt à collega noſtro Metello. utrunque egit grauiter, auctoritate, et offenſione animi nō acerba. quãobrem primum danda opera eſt, ne qua amicorum diſſidia fiant: ſin tale aliquid euenerit, ut extinctæ potius amicitiæ, quā oppreſſæ uideantur. Cauendū uero eſt, ne etiam in graues inimicitias conuertāt ſe amicitiæ: è quibus iurgia, maledicta, contumeliæ gignuntur. quæ tamen ſi tolerabiles erunt, ferēdæ ſunt: et hic honos ueteri amicitiæ tribuēdus eſt, ut is in culpa ſit, qui faciat, non qui patiatur iniuriam. omnino omnium horum uitiorum, atque incommodorū una cautio ē, atq; una prouiſio, ut ne nimis cito diligere incipiamus, ne ue indignos. digni autem ſunt amicitia, quibus in ipſis ineſt cauſa, cur diligantur. rarū iſtud genus: & quidem omnia præclara rara: nec quidquā difficilius, quàm reperire, quod ſit omni ex parte in ſuo genere perfectum. ſed plerique neque in rebus humanis quidquam bonum norunt, niſi quod fructuoſum ſit: & amicos, tanquam pecudes, eos potiſſimum diligunt, ex quibus ſperant ſe maximum fructum eſſe capturos: itaque pulcherrima illa, & maxime naturali carent amicitia, per ſe, & propter ſe expetenda: nec ipſi ſibi exemplo ſunt, hæc uis amicitiæ qualis, & quanta ſit: ipſe enim ſe quiſque diligit, non ut aliquam à ſe ipſo mercedem exigat charitatis ſuæ, ſed quòd per ſe ſibi quiſque charus eſt. quod niſi idem in amicitiam transferatur, uerus amicus nunquam reperietur: eſt enim is amicus quidem, qui eſt tanquā alter idem. quòd ſi hoc apparet in beſtijs, uolucribus, agre-

ſtibus, natantibus, cicuribus, feris, primum, ut ſe ipſæ diligant; (id enim pariter cũ omni animâte naſcitur) deinde, ut requirant, atque appetant, ad quas ſe applicent eiuſdem generis animantes; idq́; faciunt cum deſiderio, et cũ quadã ſimilitudine amoris humani: quãto id magis in homine fit natura? qui & ſe ipſe diligit, & alterum acquirit, cuius animum ita cũ ſuo cõmiſceat, ut efficiat pene unum ex duobus. ſed pleriq; peruerſe, ne dicam impudenter, amicum habere talẽ uolunt, quales ipſi eſſe non poſſunt quæq; ipſi non tribuunt amicis, hæc ab ijs deſiderant. par eſt autem primum ipſum eſſe uirum bonum, tum alterũ ſimilẽ ſui quærere. in talibus ea, quam iam dudũ tractabamus, ſtabilitas amicitiæ confirmari poteſt; cum homines beneuolentia coniuncti, primũ cupiditatibus ijs, quibus cæteri ſeruiũt, imperabunt; deinde æquitate, iuſtitiaq́; gaudebunt; omniaq; alter pro altero ſuſcipiet; neque quidquam unquam niſi honeſtum, & rectũ alter ab altero poſtulabit; neque ſolum colent ſe inter ſe, ac diligent, ſed etiã uerebuntur: nam maximum ornamentum amicitiæ tollit, qui ex ea tollit uerecundiã: itaq; in ijs pernicioſus eſt error, qui exiſtimãt libidinũ, peccatorumq́; omnium patere in amicitia licentiã: uirtutum enim amicitia adiutrix à natura data eſt, nõ uitiorum comes; ut, quoniam ſolitaria nõ poſſet uirtus ad ea, quæ ſumma ſunt, peruenire, coniuncta, & cõſociata cum altera perueniret. quæ ſi quos inter ſocietas aut eſt, aut fuit, aut futura eſt; eorum eſt habẽdus ad ſummũ naturæ bonum optimus, beatiſſimusq́; comitatus. hæc eſt inquam ſocietas, in qua omnia inſunt, quæ

putant homines expetenda; honeſtas, gloria, trãquillitas animi, atq; iucunditas; ut, cum hæc adſint, beata uita ſit, & ſine his eſſe non poſſit. quod cum optimum, maximumq; ſit, ſi id uolumus adipiſci, uirtuti opera dãda eſt: ſine qua neq; amicitiam, neq; ullam rem expetendam conſequi poſſumus: ea uero neglecta, qui ſe amicos habere arbitrãtur, tum ſe denique erraſſe ſentiunt, cum eos grauis aliquis caſus experiri cogit. quocirca (dicendum eſt enim ſæpius) cũ iudicaueris, diligere oportet, nõ cũ dilexeris, iudicare. ſed cũ multis in rebus negligẽtia plectimur, tũ maxime in amicis et diligẽdis, & colendis: præpoſteris enim utimur cõſilijs, & acta agimus; quod uetamur ueteri prouerbio: nã implicati ultro et citro uel uſu diuturno, uel etiã officijs, repẽte in medio curſu amicitias exorta aliqua offenſione dirũpimus. quo etiã magis uituperãda eſt rei tã maxime neceſſariæ tãta incuria: una eſt enim amicitia in rebus humanis, de cuius utilitate omnes uno ore conſentiunt. quãquã à multis ipſa uirtus contẽnitur, & uenditatio quædã, atq; oſtentatio eſſe dicitur: multi diuitias deſpiciunt, quos paruo cõtẽtos tenuis uictus, cultusq; delectat: honores uero, quorũ cupiditate quidam inflammantur, quàm multi ita contemnũt, ut nihil inanius, nihil eſſe leuius exiſtimẽt? itemq; cætera, quæ quibuſdam admirabilia uidẽtur, permulti ſunt, qui pro nihilo putẽt: de amicitia omnes ad unũ idẽ ſentiũt, & ij, qui ad Rẽp. ſe contulerunt; & ij, qui rerum cognitione doctrinaq; delectantur; & ij, qui ſuum negotiũ gerunt otioſe; poſtremo ij, qui ſe totos tradiderunt uoluptatibus; ſine amicitia uitã eſſe nul-

lā,ſi modo uelint aliqua ex parte liberaliter uiuere: ſerpit enim neſcio quo modo per omnium uitā amicitia;nec ullam ætatis degendæ rationē patitur eſſe expertem ſui.quin etiam,ſi quis ea aſperitate eſt,& immanitate naturæ,ut congreſſus,ſocietatemq; hominū fugiat,atq; oderit,qualem fuiſſe Athenis Timonē neſcio quem accepimus:tamen is pati non poſſit, ut non acquirat aliquem,apud quē euomat uirus acerbitatis ſuæ.atq; hoc maxime iudicaretur, ſi quid tale poſſet contingere, ut aliquis nos deus ex hac hominū frequētia tolleret,& in ſolitudine uſpiam collocaret, atque ibi ſuppeditans omniū rerum,quas natura deſiderat, abūdantiā,& copiā,hominis omnino aſpiciendi poteſtatē eriperet:quis tā eſſet ferreus,qui eam uitam ferre poſſet? cuiq; nō auferret fructū uoluptatū omniū ſolitudo?uerum igitur illud eſt,quod à Tarētino Archyta(ut opinor)dici ſolitum noſtros ſenes cōmemorare audiui ab alijs ſenibus auditum;ſi quis cœlum aſcēdiſſet,naturamq; mundi,& pulchritudinē ſiderū perſpexiſſet,inſuauem illam admirationē ei fore, quæ iucundiſſima fuiſſet,niſi aliquē,cui narraret,habuiſſet. ſic natura ſolitariū nihil amat; ſemperq; ad aliquod tanquam adminiculū annititur; quod in amiciſſimo quoq; dulciſſimum eſt.ſed cum tot ſignis eadem natura declaret,quid uelit,ac quærat,quid deſideret:obſurdeſcimus tamen neſcio quo modo, nec ea, quæ ab ea monemur, audimus: eſt enim uarius, & multiplex uſus amicitiæ;multæq; cauſæ ſuſpicionū,offenſionūq; dātur.quas tū euitare,tū eleuare,tum ferre ſapientis eſt.una illa ſubleuāda offenſio eſt,ut et utilitas in ami

citia,& fides retineatur:nam et monendi amici ſæpe ſunt,& obiurgandi;& hæc accipienda amice, cũ beneuole fiunt. ſed neſcio quo modo uerum eſt,quod in Andria familiaris meus Terentius dixit :

Obſequium amicos,ueritas odium parit.

moleſta ueritas eſt,ſi quidẽ ex ea naſcitur odiũ, quod eſt uenenum amicitiæ:ſed obſequiũ multo modeſtius, ꝙ peccatis indulgens præcipitem amicum ferri ſinit. maxima autem culpa in eo eſt, qui & ueritatẽ aſpernatur,& in fraudem obſequio impellitur.omnis igitur hac in re habenda ratio, & diligentia eſt, primũ ut monitio acerbitate , deinde obiurgatio contumelia careat.in obſequio autẽ(quoniam Terentiano uerbo libenter utimur)comitas adſit,aſſentatio uitiorũ adiutrix procul amoueatur;quæ nõ modo amico,ſed ne libero quidẽ digna eſt : aliter enim cũ tyranno,aliter cum amico uiuitur.cuius autem aures clauſæ ueritati ſunt,ut ab amico uera audire nequeãt;huius ſalus deſperanda eſt ſcitũ eſt enim illud Catonis,multo melius de quibuſdam acerbos inimicos mereri, quàm eos amicos,qui dulces uideantur: illos uerum ſæpe dicere, hos nunquã.atq; illud abſurdum eſt,quòd ij,qui monentur,eam moleſtiam,quã debent capere, nõ capiũt; eam capiunt,qua debent carere:peccaſſe enim ſe,non anguntur;obiurgari,moleſte ferunt: quod cõtra oportebat,delicto dolere, obiurgatione gaudere , ut igitur & monere,& moneri propriũ eſt ueræ amicitiæ ; & alterũ libere facere,nõ aſpere; alterũ patienter accipere,non repugnanter:ſic habendum eſt,nullam in amicitijs peſtem eſſe maiorem,quã adulationem, blandi=

tias,aſſentationẽ:quamuis enim multis nominibus eſt hoc uitium notandum,leuium hominũ,atq; fallaciũ, ad uoluntatem loquentium omnia, nihil ad ueritatẽ. cum autem omnium rerũ ſimulatio eſt uitioſa,(tollit enim iudiciũ ueri,idq́; adulterat)tum amicitiæ repugnat maxime:delet enim ueritatem, ſine qua nomen amicitiæ ualere non poteſt:nam cũ amicitiæ uis ſit in eo,ut unus quaſi animus fiat ex pluribus; qui id fieri poteſt,ſi ne in uno quidẽ unus animus erit, idem ſemper,ſed uarius,commutabilis,multiplex?quid enim poteſt eſſe tã flexibile tã deuium, quàm animus eius qui ad alterius non modo ſenſum ac uoluntatem,ſed etiam uultum,atque nutum conuertitur?

Negat qs,nego:ait,aio.poſtremo imperaui egomet mi
Omnia aſſentari:

(hi, ut ait idẽ Terẽtius:ſed ille ſub Gnatonis perſona:quod amici genus adhibere,omnino leuitatis eſt. multi autẽ Gnatonũ ſimiles cum ſint,loco fortuna,fama ſuperiores;horum eſt aſſentatio moleſta, cum ad uanitatem acceſſit auctoritas.ſecerni autem blandus amicus à uero,& internoſci tam poteſt adhibita diligentia,quàm omnia fucata,et ſimulata à ſinceris,atque ueris. concio,quæ ex imperitiſſimis conſtat,tamẽ iudicare ſolet, quid interſit inter popularem,ideſt aſſentatorẽ, & leuem ciuem,& inter conſtantem,ſeuerum,& grauẽ. quibus blanditijs C. Papirius Cos. nuper influebat in aures concionis,cum ferret legem de Tribunis pl.reficiendis? diſſuaſimus nos.ſed nihil de me: de Scipione dicam libentius.quanta illi,dij immortales,fuit grauitas,quanta in oratione maieſtas?ut facile ducem popu

li R. non comitem diceres. ſed affuiſtis: & eſt in manibus oratio. itaq; lex popularis ſuffragijs populi repudiata eſt. atque (ut ad me redeam) meminiſtis, Q. Maximo fratre Scipionis, & L. Mancino Coss. quàm popularis lex de ſacerdotijs C. Licinij Craſſi uidebatur: cooptatio enim collegiorum ad populi beneficiũ tráſferebatur. atque is primũ inſtituit in forum uerſus agere cum populo. tamen illius uendibilem orationé religio deorũ immortalium nobis defendẽtibus facile uincebat. atq; id actum eſt Prætore me, quinquẽnio ante, quàm Cõſul ſum factus: itaq; re magis, quàm auctoritatę cauſa illa defenſa eſt. ꝙ ſi in ſcena, id eſt in concione, in qua rebus fictis, & adumbratis loci plurimũ eſt, tamen uerum ualet, ſi modo id patefactũ, & illuſtratum eſt: quid in amicitia fieri oportet, quæ tota ueritate perpẽditur? in qua niſi (ut dicitur) apertũ amici pectus uideas, tuumq; oſtendas, nihil fidum, nihil exploratum habeas, ne amare quidem, aut amari poſſis, cum, id quàm uere fiat, ignores. quanquam iſta aſſentatio pernicioſa ſit, nocere tamen nemini poteſt, niſi ei, qui eam recipit, atque ea delectatur. ita fit, ut is aſſentatoribus patefaciat aures ſuas maxime, qui ipſe ſibi aſſentetur, & ſe maxime ipſe delectet. omnino eſt amãs ſui uirtus: optime. n. ſe ipſa nouit; quãq; amabilis ſit, intelligit. ego autẽ non de uirtute nũc loquor, ſed de uirtutis opinione: ut tute ‹n› m ipſa non tam multi præditi eſſe, quàm uideri uolũt. hos delectat aſſentatio: his fictus ad eorum uoluntatem ſermo cum adhibetur, orationem illam uanam teſtimoniũ eſſe laudũ ſuarũ putant. nulla eſt igitur hæc amicitia, cum alter

uerum audire non uult,alter ad mentiendum paratus eſt.nec paraſitorum in comœdijs aſſentatio nobis face ta uideretur,niſi eſſent milites glorioſi.

Magnas uero agere gratias Thais mihi?

ſatis erat reſpondere,Magnas:Ingentes, inquit. ſemper auget aſſentatio id,quod is,cuius ad uoluntatẽ dicitur,uult eſſe magnum.quamobrem,quamuis blãda iſta uanitas apud eos ualet,qui ipſi illam allectant, et inuitant;tamen etiam grauiores,cõſtantioresq; admonendi ſunt,ut animaduertãt,ne callida aſſẽtatione capiantur:aperte enim adulantem nemo non uidet,niſi qui admodum eſt excors;callidus ille,et occultus ne ſe inſinuet,ſtudioſe cauendũ eſt:nec enim facillime agnoſcitur,quippe qui aduerſando ſæpe aſſentetur, et litigare ſe ſimulans blandiatur,atq; ad extremũ det manus,uinciq; ſe patiatur,ut is,qui illuſus ſit,plus uiciſſe uideatur.quid autẽ turpius,quàm illudi?quod ne accidat,magis cauendum eſt:ut in Epicureo,

Hodie me ante omnes comicos ſtultos ſenes
Verſaris,atque luſeris lautiſſime:

hæc enim in fabulis ſtultiſſima perſona eſt improuidorum,& credulorum ſenum. ſed neſcio quo pacto ab amicitijs perfectorum hominũ,ideſt ſapientum(de hac dico ſapientia,quæ uidetur in hominẽ cadere poſſe)ad leues amicitias deflexit oratio. quamobrem ad illã primam redeamus;eamq; ipſam concludamus aliquãdo. Virtus,inquã,C.Fanni,& tu Q. Muti, & conciliat amicitias, & conſeruat:in ea eſt enim cõuenientia rerum,in ea conſtantia:quæ cum ſe extulit,et oſtẽdit lumen ſuum,& idem aſpexit,agnouitq; in alio,ad id ſe

admouet, uiciſſimq; accipit illud, quod in altero eſt. ex ardeſcit amor, ſiue amicitia: utrunq; enim dictum eſt ab amando: amare autem nihil aliud eſt, niſi eum ipſum diligere, quem ames, nulla indigentia, nulla utilitate quæſita: quæ tamē ipſa efflореſcit ex amicitia, etiā ſi tu eam minus ſecutus ſis. hac nos adoleſcētes beneuolentia ſenes illos L. Paulum, M. Catonē, C. Gallum, P. Naſicam, Ti. Gracchum Scipionis noſtri ſocerum dileximus. hæc etiā magis elucet inter æquales, ut inter me, & Scipionem, & L. Furium, P. Rutilium, Sp. Mummium. uiciſſim autem ſenes in adoleſcentium charitate acquieſcimus, ut ego in ueſtra, & Q. Tuberonis: equidem etiam admodū adoleſcentis P. Rutilij Virginij familiaritate delector. quoniāq; ita ratio comparata eſt uitæ, naturæq; noſtræ, ut alia ætas oriatur ex alia: maxime quidem optandum eſt, ut cum æqualibus poſſis, quibuscū tanquam è carceribus emiſſus ſis, iiſdem ad calcem (ut dicitur) peruenire: ſed quoniam res humanæ fragiles, caducæq; ſunt, ſemper aliqui acquirēdi ſunt, quos diligamus, & à quibus diligamur: charitate enim, beneuolētiaq; ſublata, omnis eſt è uita ſublata iucunditas. mihi quidem Scipio, quanquā eſt ſubito ereptus, uiuit tamen, ſemperq; uiuet: uirtutem enim amaui illius uiri; quæ extincta non eſt; nec mihi ſoli uerſatur ante oculos, qui illā ſemper in manibus habui; ſed etiam poſteris erit clara, & inſignis. nemo unquā animo, aut ſpe maiora ſuſcipiet, qui ſibi non illius memoriam, atque imaginem proponendam putet. equidem ex omnibus rebus, quas mihi aut fortuna, aut natura tribuit, nihil habeo, quod cum amicitia

Scipionis

Scipionis poſſim comparare. in hac mihi de Rep. conſenſus, in hac rerum priuatarum conſilium, in hac requies plena oblectationis fuit. nunquá illum ne minima quidem re offendi, quod quidé ſenſerim: nihil audiui ex eo ipſe, quod nollem. una domus erat, idem uictus, isq; communis: neque ſolum militia, ſed etiam peregrinationes, ruſticationesq; communes. ná quid ego de ſtudijs dicam cognoſcendi ſemper aliquid, atque diſcendi? in quibus remoti ab oculis populi omne otium, tempusq; contriuimus? quarum rerum recordatio, & memoria ſi unà cum illo occidiſſet, deſiderium cóiunctiſſimi uiri, atque amantiſſimi ferre nullo modo poſſem: ſed nec illa extincta ſunt, alunturq; potius, et augentur cogitatione, & memoria; & ſi plane illis orbatus eſſem, magnum tamen afferret mihi ætas ipſa ſolatium: diutius enim iam in hoc deſiderio eſſe nó poſſum: omnia autem breuia, tolerabilia eſſe debent, etiá ſi magna ſunt. Hæc habui, de amicitia quæ diceré. uos autem hortor, ut ita uirtutem locetis, ſine qua amicitia eſſe non poteſt, ut, ea excepta, nihil amicitia præſtabilius eſſe putetis.

MARCI TVLLII CICERONIS PARADOXA SEX, AD MARCVM BRVTVM.

ANimaduerti Brute ſæpe Catonem auunculum tuum, cum in ſenatu ſententiam diceret, locos graues ex philoſophia tractare, abhorrentes ab hoc uſu forenſi, & publico; ſed dicendo conſequi tamen ut illa etiam populo probabilia uiderentur. quod eo maius eſt illi, quàm aut tibi, aut nobis; quia nos ea philoſophia plus utimur, quæ peperit dicendi copiam, et in qua dicuntur ea, quæ non multum diſcrepant ab opinione populari; Cato autem, perfectus mea ſẽtẽtia Stoicus, & ea ſentit, quæ nõ ſanè probãtur in uulgus; & in ea hæreſi eſt, quæ nullũ ſequitur florem orationis, neque dilatat argumẽtum, ſed minutis interrogatiunculis, quaſi punctis, quod propoſuit, efficit. ſed nihil eſt tã incredibile, quod non dicendo fiat probabile: nihil tã horridũ, tam incultum, quod non ſplendeſcat oratione, & tanquam excolatur. quod cum ita putarem, feci etiam audacius, quã ille ipſe, de quo loquor: Cato enim duntaxat de magnitudine animi, de continẽtia, de morte, de omni laude uirtutis, de dijs immortalibus, de charitate patriæ Stoice ſolet, nullis oratorijs ornamẽtis adhibitis, dicere. ego uero illa ipſa, quæ uix in gymnaſiis, & in otio Stoici probãt, ludẽs cõieci in cõmunes locos. quæ quia ſunt admirabilia, cõtraq; opinionem omnium, ab ipſis etiam παράδοξα appellãtur: tentare uolui, poſſent ne proferri in lucẽ, ideſt in

ſorum,& ita dici,ut probarentur; an alia quædam eſſet erudita,alia popularis oratio: eoq; ſcripſi libentius,ꝙ mihi iſta παράδοξα quæ appellantur, maxime uidentur eſſe Socratica,longeq; uerißima. Accipies igitur hoc paruum opuſculum lucubratum his iam contractioribus noctibus,quoniam illud maiorum uigiliarũ munus in tuo nomine apparuit: & deguſtabis genus hoc exercitationum mearum,quibus uti cõſueui, cum ea,quæ dicuntur in ſcholis θετικὰ, ad noſtrũ hoc oratorium transfero dicendi genus. hoc tamẽ opus in apertum ut referas, nihil poſtulo: non enim eſt tale, ut in arce poni poßit,quaſi illa Minerua Phidiæ: tale tamen eſt,ut ex eadem officina exiſſe uideatur.

ὅτι μόνον ἀγαθὸν,τὸ καλόν.

quod ſolum bonum, honeſtum.

V Ereor, ne cui ueſtrum ex Stoicorum hominum diſputationibus, non ex meo ſenſu deprompta hæc uideatur oratio: dicam tamen,quod ſentio; & dicam breuius, quàm res tanta dici poßit. Nunquã mehercule ego neq; pecunias iſtorum,neq; tecta magnifica, neq; opes, neque imperia, neque eas,quibus maxime aſtricti ſunt,uoluptates in bonis rebus eſſe numerandas duxi; quippe cũ uiderẽ, homines his rebus circunfluẽtes, ea tamen deſiderare maxime,quibus abundarent: neq; enim unquã expletur,nec ſatiatur cupiditatis ſitis:neq; ea ſolũ,quæ habent,libidine augẽdi cruciantur,ſed etiam amittendi metu. in quo equidem continentißimorum hominũ maiorum noſtrorum ſæpe requiro prudẽtiam,qui hæc

imbecilla, & cõmutabilia pecuniæ membra ſolo uerbo bona putauerunt appellanda, cũ re, ac factis longe ali ter iudicauiſſent: poteſt enim bonum cuiquam malo eſſe? aut poteſt quiſquam in abundantia bonorũ ipſe eſſe non bonus? atqui iſta omnia talia uidemus ut & improbi habeant, & obſint probis. quàobrem (licet ir rideat, ſi quis uelit) plus apud me uera ratio ualebit, quàm uulgi opinio: neq; ego unquam illum bona per didiſſe dicã, ſi quis pecus, aut ſupplle ctilẽ amiſerit: nec nõ ſæpe laudabo ſapientem illum Biãtem, (ut opinor) qui numeratur inter ſeptem ſapientes: cuius cum pa= triam Prienem cepiſſet hoſtis, cæteriq; ita fugerent, ut multa de ſuis rebus ſecum aſportarent, cũ eſſet admo nitus à quodam, ut idẽ ipſe faceret, ego uero, inquit, fa cio: nam omnia mea mecum porto. ille hæc ludibria fortunæ ne ſua quidem putauit, quæ nos appellamus etiã bona. quid eſt igitur, quæret aliquis, bonum? ſi quid recte fit, & honeſte, & cũ uirtute, id bene fieri uere dicitur, &, quod rectum, & honeſtũ, & cum uir tute eſt, id ſolum opinor bonũ. ſed hæc uideri poſſunt obſcuriora, cum ſine appoſitione exemplorũ lentius di ſputantur: uita, atque factis illuſtranda ſunt ſummo= rum uirorum hæc, quæ uerbis ſubtilius, quã ſatis eſt, diſputari uidentur. Quæro enim à uobis, num ullam cogitationem habuiſſe uideantur ij, qui hanc Rép. tã præclare fundatam nobis reliquerunt, aut auri atq; argenti ad auaritiã, aut amœnitatũ ad delectationẽ, aut ſupelle ctilis ad delicias, aut epularum ad uolupta tes. ponite ante oculos unũquenq; regum. uultis, inci= piam à Romulo? uultis, poſt liberam ciuitatem, ab ijs

ipſis, qui liberauerunt eam? quibus tandem Romulus gradibus aſcendit in cœlum? ijs ne, quæ iſti bona appellant; an rebus geſtis, atque uirtutibus? quid autem Numa Pompilius? minus ne gratas dijs immortalibus capedines, ac fictiles urnulas fuiſſe, quàm delicatas aliorũ pateras arbitramur? omitto reliquos: ſunt enim omnes pares inter ſe, præter Superbum. Brutum uero ſi quis roget, quid egerit in patria liberanda; ſi quis reliquos item eiuſdẽ conſilij ſocios, quid ſpectarint, quid ſecuti ſint: num quis exiſtat, cui uoluptas, cui diuitiæ, cui deniq; præter officium fortis, & magni uiri quidquam aliud propoſitum fuiſſe uideatur? quæ res ad necem Porſenæ Q. Mutiũ impulit ſine ulla ſpe ſalutis ſuæ? quæ uis Horatium Coclitem contra omnes hoſtiũ copias tenuit in ponte ſolum? quæ patrem Deciũ, quæ filium deuouit, ac immiſit in armatas hoſtium copias? quid continentia C. Fabritij? quid tenuitas uictus M. Curij ſequebatur? quid duo propugnacula belli Punici Cneus, & Publius Scipiones, qui Carthaginenſium aduentum corporibus ſuis intercludendum putauerunt? quid Africanus maior? quid minor? quid inter horum ætates interiectus Cato? quid innumerabiles alij? nam domeſticis exemplis abũdamus. an putamus quenquã horum cogitaſſe quidquam in uita ſibi expetẽdũ, niſi quod laudabile eſſe, & præclarũ uideretur? ueniant igitur irriſores huius orationis, ac ſententiæ; et iam uel ipſi iudicent; utrum ſe horum alicuius, qui marmoreis tectis, ebore, & auro fulgẽtibus, qui ſignis, qui tabulis, qui cœlato auro, & argento, qui Corinthijs operibus abundant; an C. Fabritij, qui nihil eorum habuit, nihil

habere uoluit,ſimiles eſſe malint. atque hæc quidem, quæ modo huc, modo illuc trãſferuntur,facile adduci ſolent,ut in rebus bonis eſſe negent:illud tamen arcte tenent,accurateq́; defendunt,uoluptatẽ eſſe ſummum bonum.quæ quidem mihi uox pecudum uidetur eſſe, non hominum.tu,cum tibi ſiue deus,ſiue mater(ut ita dicam)rerum omnium natura dederit animũ,quo nihil eſt præſtantius,neque diuinius;ſic te ipſe abijcies, atq; proſternes,ut nihil inter te,atque inter quadrupedem aliquid putes intereſſe?quidquam ne bonum eſt, quod non eum,qui poſſidet,meliorem faciat? ut enim quiſq; eſt maxime boni particeps,ita et laudabilis maxime:neque eſt ullum bonum,de quo non is,qui id habeat,poſſit honeſte gloriari. quid autem eſt horum in uoluptate? meliorem ne efficit,aut laudabiliorem uirum? an quiſquã in potiundis uoluptatibus gloria ſe ſe,& prædicatione effert?atqui ſi uoluptas,quæ plurimarum patrocinijs defenditur,in rebus bonis habẽda non eſt,eáq;,quo eſt maior,eo magis mentẽ ex ſua ſede,& ſtatu dimouet:profecto nihil eſt aliud bene, & beate uiuere,niſi honeſte, & recte uiuere.

ὅτι αὐτάρκης ἡ ἀρετὴ πρὸς εὐδαιμονίαν.

quòd ſe ipſa contenta uirtus ad beate uiuendum.

NEc uero ego M. Regulum erumnoſum, nec infelicem,nec miſerum unquã putaui: non enim magnitudo animi eius cruciabatur à Pœnis,non grauitas,non fides,non conſtantia,non ulla uirtus,non denique animus ipſe; qui tot uirtutum præſidio munitus, tãtoq́; comitatu circũ

ſeptus,cum corpus eius caperetur,capi certe ipſe nō po tuit.Caium uero Marium uidimus:qui mihi ſecundis in rebus unus ex fortunatis hominibus, in aduerſis unus ex ſummis uiris uidebatur:quo beatius eſſe mor tali nihil poteſt.Neſcis inſane,neſcis,quātas uires uir= tus habeat.nomē tantū uirtutis uſurpas: quid ipſa ua leat,ignoras.nemo poteſt nō beatiſſimus eſſe, qui eſt totus aptus ex ſeſe,quiq; in ſe uno ſua ponit omnia.cu ius autem ſpes omnis,& ratio,& cogitatio pendet ex fortuna,huic nihil poteſt eſſe certi nihilq;,quod explo ratū habeat permanſurū ſibi ne unum quidem diem. eum tu hominem terreto,ſi quem eris nactus iſtiuſmo di,mortis,aut exilij minis.mihi uero quidquid accide= rit in tam ingrata ciuitate,ne recuſanti quidē euene= rit,non modo non repugnanti:quid enim ego labora= ui,aut quid egi,aut in quo euigilauerunt curæ,et cogi tationes meæ,ſi quidem nihil peperi tale, nihil cōſecu tus ſum,ut in eo ſtatu eſſem,quē neque fortunæ teme ritas,neq; inimicorum labefactaret iniuria? Mortē'ne mihi minitaris,ut omnino ab hominibus; an exilium, ut ab improbis demigrandum ſit? mors terribilis eſt ijs,quorum laus emori non poteſt:exilium autem terri bile illis,quibus quaſi circūſcriptus eſt habitandi locus; non ijs,qui omnē orbem terrarum unam urbem eſſe ducunt.te miſeriæ,te erumnæ premunt omnes,qui te beatum,qui te florentem putas:tuæ libidines te tor= quent:tu dies,noctesq; cruciaris,cui nec ſatis eſt, quod eſt,& id ipſum,quod habes,ne non diuturnū ſit futu rum,times:te conſcientiæ ſtimulant maleficiorum tuo rum:te metus exanimant iudiciorum, atque legum:

.quocũq; aſpexiſti,ut furiæ,ſic tuæ tibi occurrunt iniuriæ,quæ te reſpirare non ſinunt. quamobrem ut improbo, & ſtulto,& inerti nemini bene eſſe poteſt: ſic bonus uir,& fortis,& ſapiens miſer eſſe nemo poteſt. nec uero,cuius uirtus,moresq; laudandi ſunt,eius non laudanda uita eſt:neque porrò fugiẽda uita, quæ laudanda eſt:eſſet autem fugienda,ſi eſſet miſera. quam obrem quidquid eſt laudabile,idem & beatũ,& florens,& expetendum uideri debet.

ὅτι ἴσα τὰ ἁμαρτήματα:

quòd æqualia peccata:

Nec enim peccata rerum euentu,ſed uitijs hominum metienda ſunt. in quò peccatur,id poteſt aliud alio maius eſſe,aut minus:ipſum quidem illud peccare,quoquò te uerteris, unum eſt.auri nauem euertat gubernator,an paleæ, in re aliquãtũ,in gubernatoris inſcitia nihil intereſt. lapſa eſt libido in muliere ignota: dolor ad pauciores pertinet,quàm ſi petulans fuiſſet in aliqua generoſa, ac nobili uirgine;peccauit uero nihilo minus; ſi quidem eſt peccare,tanquam tranſire lineas:quod cum feceris, culpa commiſſa eſt; quàm longe progrediare, cum ſemel tranſieris,ad augendam tranſeunti culpã nihil pertinet.peccare certe licet nemini. quod autem non licet,id hoc uno tenetur,ſi arguitur non licere.id nec maius,nec minus unquam fieri poteſt;quoniam in eo eſt peccatum,ſi non licuit.quod ſemper unum, & idem eſt:quæ ex eo peccata naſcãtur,æqualia ſint oportet. quòd ſi uirtutes pares ſunt inter ſe,paria eſſe etiã

uitia neceſſe eſt.atqui pares eſſe uirtutes,nec bono ui ro meliorem,nec temperante tẽperantiorem,nec forti fortiorem,nec ſapiente ſapiẽtiorẽ poſſe fieri,facile po teſt perſpici. an uirum bonum dices,qui depoſitũ nul lo teſte,cum lucrari impune poſſet,auri pondo decem reddiderit,ſi idem in decem millibus non idem fecerit? aut temperantem eũ,qui ſe in aliqua libidine cõtinue rit,in aliqua effuderit?una uirtus eſt conſentiens cum ratione,& perpetua cõſtantia.nihil huic addi poteſt, quo magis uirtus ſit nihil demi,ut uirtutis nomẽ relin quatur.etenim ſi bene facta,recte facta ſunt,et nihil recto rectius:certe nec bono quidem melius quidquã inueniri poteſt.ſequitur igitur,ut ẽt uitia ſint paria: ſi quidem prauitates animi recte uitia dicuntur. at= qui,quoniam pares uirtutes ſunt,recte etiam facta, quando à uirtutibus proficiſcuntur,paria eſſe debent: itemq; peccata,quoniã ex uitijs manant, ſint æqualia neceſſe eſt. A` Philoſophis,inquis, iſta ſumis. metue= bã,ne,à lenonibus,diceres.Socrates diſputabat iſto mo do. bene hercule narras: nã iſtum doctum,et ſapien tẽ uirum fuiſſe,memoriæ traditum eſt.ſed tamẽ quæ ro ex te,(quando uerbis inter nos contendimus,nõ pu gnis)utrum potius de bonis eſt quærendũ,quid baiuli, atq; operarij,an q̃d homines doctiſſimi ſenſerint;præ ſertim cũ hac ſententia nõ modo uerior,ſed ne utilior quidẽ hominũ uitæ reperiri ulla poſſit:quæ uis enim, q̃ magis arceat homines ab improbitate omni, quàm ſi ſenſerint nullũ in delictis eſſe diſcrimẽ? et æque peccare ſe,ſi priuatis,ac ſi magiſtratibus manus infe= rant?quamcunq; in domũ ſtuprum intulerint,eandẽ

eſſe labem libidinis? nihil ne igitur intereſt, (nam hoc dicet aliquis) patrem quis necet, an ſeruum? nuda iſta ſi ponas, iudicari, qualia ſint, nõ facile poſſunt. patrem uita priuare, ſi per ſe ſcelus eſt; Saguntini, qui parẽtes ſuos liberos emori, quàm ſeruos uiuere maluerũt, parricidæ fuerunt. ergo & parenti non nunquam adimi uita ſine ſcelere poteſt; & ſeruo ſæpe ſine iniuria non poteſt. cauſa igitur hæc, non natura diſtinguit: quæ quando alteri acceſſit id fit propenſius: ſi utriq; adiũcta ſit, paria fiant neceſſe eſt. illud tamen intereſt, quòd in ſeruo necando, ſi adſit iniuria, ſemel peccatur; in patris uita uiolanda, multa peccantur; uiolatur is, qui procreauit; is, qui aluit; is, qui erudiuit; is, qui in ſede, ac domo, atque in Rep. collocauit. multitudine peccatorum præſtat, eoq; pœna maiore dignus eſt. ſed nos in uita, non quæ cuiq; peccato pœna ſed, quantũ cuiq; liceat, ſpectare debemus. quidquid non oportet, ſcelus eſſe; quidquid non licet, nefas putare debemus; etiã in minimis rebus? etiam; ſi quidem rerum modũ fingere non poſſumus, animorũ tenere poſſumus. hiſtrio ſi paulo ſe mouit extra numerũ, aut ſi uerſus pronũciatus eſt ſyllaba una breuior, aut lõgior, exſibilatur, & exploditur: in uita, quæ omni geſtu moderatior, omni uerſu aptior eſſe debet, ut in ſyllaba te peccare dices? poetam nõ audio in nugis: in uitæ ſocietate audiam ciuem digitis peccata dimetiẽtem ſua. ſi uiſa ſint breuiora, leuiora, qui poſſint uideri? cũ, quidquid peccatur, perturbatione peccetur rationis, atque ordinis; perturbata autem ratione ſemel, & ordine, nihil poſſit addi, quo magis peccari poſſe uideatur.

ὅτι πάντες οἱ μωροὶ μαίνονται:
quod omnes ſtulti inſaniunt.

EGo uero te nō ſtultū,ut ſæpe;non improbū, ut ſemper,ſed dementem, & inſanū rebus addicam neceſſarijs.ſapientis animus magni tudine conſilij,tolerantia rerum humanarum,contē ptione fortunæ,uirtutibus deniq; omnibus, ut mœni bus,ſeptus uincetur,et expugnabitur?qui nec ciuitate quidē pelli poteſt.quæ eſt enim ciuitas? omnis'ne cōuē tus ferorum, & immanium?omnis'ne etiā fugitiuo rum,ac latronum congregata unum in locū multitu do? certe negabis. num igitur erat illa tū ciuitas,cum leges in ea nihil ualebant;cum iudicia iacebant; cum mos patrius occiderat; cū, ferro pulſis magiſtratibus, ſenatus nomen in Rep. non erat?prædonum ille cōcur ſus,& te duce latrocinium in foro conſtitutū,& reli quiæ cōiurationis à Catilinæ furijs ad tuum ſcelus,fu roremq; conuerſæ num ciuitas erat?itaque pulſus ego ciuitate non ſum,quæ tum nulla erat: accerſitus in ci uitatem ſum,cum eſſet in Rep. Conſul, qui tū nullus fuerat;eſſet ſenatus,qui tum occiderat; eſſet conſen ſus populi liberi;cum eſſet iuris,& æquitatis,quæ uin cula ſunt ciuitatis, repetita memoria. at uide,quàm iſta tui latrocinij tela contēpſerim.iactā,et immiſſam à te nefariā in me iniuriam ſemper duxi, perueniſſe tamen ad me nunquā putaui:niſi forte, cum parie tes diſturbabas,aut cū tectis ſceleratas faces inferebas, tunc meorum aliquid ruere,aut deflagrare arbitraba re. nihil neq; meum eſt,neq; cuiuſquā, quod auferri,

quod eripi,quod amitti poteſt.ſi mihi eripuiſſes diui=
ná animi mei cõſtantiá,meas curas,uigilias,cõſilia,qui
bus Reſp.inuicta ſtat;ſi huius eterni beneficij immor=
talem memoriam deleuiſſes;multo etiam magis,ſi illá
mentem,unde hæc conſilia manarunt,mihi eripuiſſes:
tum ego accepiſſe me confiterer iniuriam : ſed ſi hæc
nec feciſti,nec facere potuiſti;reditum mihi glorioſum
tua dedit iniuria,non exitum calamitoſum. ergo ego
ſemper ciuis eram,& tum maxime,cum meam ſalutẽ
ſenatus exteris nationibus,ut ciuis optimi,cõmẽdabat:
tu ne nunc quidem es ciuis:niſi forte idem hoſtis, et ci
uis eſſe poteſt.an tu ciuem ab hoſte natura, ac loco,nõ
animo,factisq; diſtinguis? cædem in foro feciſti: arma
tis latronibus templa tenuiſti:priuatorũ domos,ædesq;
ſacras incendiſti.cur hoſtis Spartacus, ſi tu ciuis ? po=
tes autem eſſe tu ciuis,propter quem aliquádo ciuitas
non fuit?& me exulem tuo nomine appellas? cũ om
nes meo diſceſſu exulaſſe Remp. putent. nunquam
ne, homo amentiſſime,te circunſpicies? nunquam ne,
quid facias,conſiderabis,nec quid loquare?neſcis,exiliũ
ſcelerum eſſe pœnam,meũ illud iter ob preclariſſimas
res à me ante geſtas eſſe ſuſceptum ? omnes ſcelerati ,
atq; impij,quorum tu te ducem eſſe profiteris,quos le
ges exilio affici uolunt,exules ſunt,etiam ſi ſolum nõ
mutarunt.an,cum omnes leges te exulem eſſe iubeát ,
non eris tu exul? nõ apppellatur inimicus, qui cum te
lo fuerit ante ſenatum ? tua ſica deprehenſa eſt : qui
hominem occiderit?tu plurimos occidiſti: qui incendi=
um fecerit?ædes nympharum manu tua deflagrarũt:
qui templa deorum occupauerit?in foro etiam caſtra

poſuiſti.ſed quid ego communes leges profero,quibus omnibus es exul? familiariſſimus tuus de te priuilegiũ tulit,ut,ſi in opertum Bonæ deæ acceſſiſſes, exulares.at te id feciſſe,etiã gloriari ſoles. quo modo igitur tot legibus eiectus in exilium,nomen exulis non perhorreſcis?Romæ ſum,inquis: & tu quidem in operto fuiſti.non igitur,ubi quiſque erit,eius loci ius tenebit; ſi ibi cum legibus eſſe non oportebit.

ὅτι οἱ σοφοὶ ἐλεύθεροι,καὶ οἱ μωροὶ δοῦλοι:
quòd ſapientes liberi,& ſtulti ſerui.

L *Audetur uero hic imperator, aut etiam appelletur, aut hoc nomine dignus putetur: quo modo?aut cui tandẽ hic libero imperabit,qui nõ poteſt cupiditatibus ſuis imperare?refrenet prius libidines, ſpernat uoluptates, iracundiã teneat, coerceat auaritiã,cæteras animi labes repellat:tũ incipiat aliјs imperare,cũ ipſe improbiſſimis dominis, dedecori,ac turpitudini parere deſierit:dum quidem his obediet,nõ modo imperator,ſed liber habendus omnino nõ erit,præclare enim eſt hoc uſurpatũ, à doctiſſimis,quorum auctoritate nõ uterer, ſi mihi apud aliquos agreſtes hæc habẽda eſſet oratio:cum uero apud prudentiſſimos loquar, quibus hæc inaudita nõ ſunt; cur ego ſimulẽ me, ſi quid in his ſtudiјs operæ poſuerim,perdidiſſe? dictum eſt igitur ab eruditiſſimis uiris;niſi ſapientem,liberum eſſe neminẽ: quid eſt enim libertas?poteſtas uiuendi,ut uelis:quis igitur uiuit,ut uult?niſi profecto,qui recta ſequitur; qui gaudet officio;cui uiuendi uia conſiderata atq; prouiſa eſt; qui*

legibus quidem non propter metũ paret,ſed eas ſequi tur,atq; colit, quia id ſalutare maxime eſſe iudicat; qui nihil dicit,nihil facit,nihil cogitat deniq;,niſi libéter,ac libere;cuius omnia cõſilia, resq; omnes, quas gerit, ab ipſo proficiſcuntur,eodemq; referuntur;nec eſt ulla res,quæ plus apud eũ polleat, quàm ipſius uo luntas,atq; iudiciũ?cui quidẽ etiam, quæ uim habere maximá dicitur,fortuna ipſa cedit:quæ, ſicut ſapiens poeta dixit,ſuis cuiq; fingitur moribus.ſoli igitur hoc cõtingit ſapienti,ut nihil faciat inuitus, nihil dolens, nihil coactus. quod etſi ita eſſe,pluribus uerbis diſſerẽdum eſt:illud tamen breui conficiendũ eſt;niſi qui ita ſit affectus, eſſe liberũ nemineẽ.igitur omnes improbi ſerui:nec hoc tam re eſt,quàm dictu,inopinatum,atq; mirabile:non enim ita dicunt eos eſſe ſeruos,ut manci pia,quæ ſunt dominorum facta nexu,aut aliquo iure ciuili:ſed,ſi ſeruitus ſit,ſicut eſt, obedientia fracti ani mi,& abiecti,& arbitrio carẽtis ſuo,quis neget omnes leues,omnes cupidos, omnes deniq; improbos eſſe ſeruos?an ille mihi liber uideatur, cui mulier imperat? cui leges imponit, præſcribit,iubet,uetat, ꝙ uidetur? qui nihil imperanti negare poteſt,nihil audet?poſcit, dandũ eſt:uocat,ueniendum:eijcit,abeundum: minatur,extimeſcendum.ego uero iſtum non modo ſeruũ, ſed nequiſſimum ſeruum,etiam ſi in ampliſſima fami lia natus ſit,appellãdum puto. atq;,ut in magna fami lia ſtultorum,ſunt alij lautiores,ut ſibi uidentur,ſerui,ſed tamen ſerui,atrienſes.ac tu pari ſtultitia;quos ſigna,quos tabulæ,quos cœlatũ argentum,quos Corin thia opera,quos ædificia magnifica nimio opere dele-

ſtant.ex ſummis,inquiunt,ciuitatis principes ſumus. nos uero ne conſeruorum quidem ueſtrorũ principes eſtis:ſed,ut in familia,qui tractãt iſta,qui tergũt,qui ungunt,qui uerrunt, qui ſpargunt, non honeſtiſſimũ locum ſeruitutis tenent;ſic in ciuitate, qui ſe iſtarum rerum cupiditatibus dediderunt , ipſius ciuitatis locũ penè infimũ tenent.magna,inquis,bella geſſi:magnis imperijs, & prouincijs præfui. gere igitur animum laude dignũ. Actæonis tabula te ſtupidũ detinet, aut ſignum aliquod Polycleti. omitto,unde ſuſtuleris, & quo modo habeas:intuentem te,admirãtem,clamores tollentem cum uideo,ſeruum te eſſe ineptiarũ omniũ iudico.non ne igitur ſunt illa feſtiua?ſunt : nam nos quoq; oculos eruditos habemus:ſed, obſecro te,ita uenuſta habeãtur iſta,nõ ut uincula uirorũ ſint , ſed ut oblectamenta puerorum.quid enim cenſes?ſi L.Mummius aliquem iſtorum uideret matellionẽ Corinthiũ cupidiſſime tractantem,cum ipſe totam Corinthũ cõtempſiſſet;utrum illum ciuem excellentem,an atrienſem ſeruum diligentẽ putaret?reuiuiſcat M. Curius, aut eorum aliquis,quorũ in uilla, ac domo nihil ſplendidum,nihil ornatum fuit,præter ipſos; & uideat aliquẽ ſummis populi beneficijs uſum,barbatulos mullos exceptãtem de piſcina, & pertrectãtem, & murænarum copia gloriantem : non ne hunc hominem ita ſeruum iudicet, ut ne in familia quidẽ dignum maiore aliquo negotio putet?an eorum ſeruitus dubia eſt, qui cupiditate peculij nullam conditionẽ recuſant duriſſimæ ſeruitutis?hæreditatis ſpes quid iniquitatis in ſeruiendo nõ ſuſcipit?quem nutum locupletis orbi ſe-

nis non obſeruat?loquitur ad uoluntatem : quidquid nuntiatum ſit,facit,aſſentatur,aſſidet,miratur: quid horum eſt liberi?quid denique non ſerui inertis?quid iam illa cupiditas, quæ uidetur eſſe liberior, honoris, imperij,prouinciarum,quã dura eſt domina, quã imperioſa,quàm uehemens?Cethego homini nõ probatiſſimo ſeruire coegit eos,qui eſſe ampliſſimi uidebãtur, mittere munera,noctu uenire domũ ad eum,precari, denique ſupplicare.quæ ſeruitus eſt,ſi hæc libertas exiſtimari poteſt? quid ? cum cupiditatum dominatus exceſſit,& alius eſt dominus exortus,ex conſciẽtia peccatorũ,timor;quàm eſt illa miſera, quã dura ſeruitus ? adoleſcentibus paulo loquacioribus eſt ſeruiendũ; omnes,qui aliquid ſcire uidentur, tanquã domini timentur:iudex uero quãtum habet dominatũ?quo timore nocentes afficit?an non eſt omnis metus ſeruitus?quid ualet igitur illa eloquentiſſimi uiri L. Craſſi copioſa magis,quã ſapiẽs oratio ? ERIPITE NOS EX SERVITVTE. *quæ eſt iſta ſeruitus tam claro homini tamq; nobili?omnis enim animi debilitati,et humilis, & fracti timiditas , ſeruitus eſt.* NOLITE SINERE NOS CVIQVAM SERVIRE. *in libertatem uindicari uult?minime:quid enim adiũgit?* NISI VOBIS VNIVERSIS. *dominum mutare,non liber eſſe uult.* QVIBVS ET POSSVMVS, ET DEBEMVS. *nos uero, ſi quidem animo excelſo,et alto,et uirtutibus exaggerato ſumus, nec debemus,nec poſſumus.tu poſſe te dicito,quandoquidem potes;debere ne dixeris:quoniã nihil quiſquã debet,niſi quod eſt turpe non reddere.Sed hæc hactenus.*

nus.ille uideat,quo modo imperator eſſe poſſit,cũ,eũ ne libertum quidẽ eſſe,ratio,& ueritas ipſa cõuincat.

ὅτι μόνος ὁ σοφὸς πλούσιος:

quo'd ſolus ſapiens diues.

Væ eſt iſta in cõmemorãdã pecunia tua tam inſolens oſtentatio? ſolus ne tu diues?pro' dij immortales,ego'ne me audiſſe aliquid,& didiciſſe non gaudeam?ſolus ne tu diues?quid, ſi ne diues quidem?quid,ſi pauper etiam?quem enim intelligimus diuitem?aut hoc uerbum in quo homine ponimus?opinor in eo,cui tanta poſſeſſio eſt,ut ad liberaliter uiuendum facile cõtentus ſit;qui nihil quærat, nihil appetat,nihil optet amplius: animus enim tuus oportet ſe iudicet diuitẽ,nõ hominũ ſermo, neq; poſſeſſiones tuæ.qui ſi tibi nihil deeſſe putas,nihil curas amplius,ſatiatus es,aut contẽtus etiam pecunia:concedo, diues es.ſin autem propter auiditatem pecuniæ nullũ quæſtũ turpem putas,cum iſti ordini ne honeſtus quidem eſſe poſſit ullus;ſi quotidie fraudas,decipis,poſcis, paciſceris,aufers,eripis,ſi ſocios ſpolias, ærariũ expilas, ſi teſtamẽta amicorum expectas,aut ne expectas quidem,atq; ipſe ſupponis:hæc utrum abundãtis, an egẽtis ſigna ſunt?animus hominis diues, nõ arca appellari ſolet.quãuis illa ſit plena , dum te inanem uidebo, diuitem nõ putabo:etenim ex eo , quantum cuiq; ſat eſt,metiãtur homines diuitiarum modũ . filiam quis habet,pecunia eſt opus;duas , maiore ; plures,maiore; & ſi(ut aiunt) Danai quinquaginta ſint filiæ,tot dotes magnã quærunt pecuniã:quantum enim cuiq; ſa=

tis eſt, ad id accõmodatur (ut ante dixi) diuitiarũ modus. qui igitur nõ filias plures, ſed innumerabiles cupiditates habet, quæ breui tẽpore maximas copias exhaurire poſſint; hũc quo modo ego appellabo diuitem, cum ipſe egere ſe ſentiat? multi ex te audierunt, cum diceres, neminem eſſe diuitem, niſi qui exercitũ alere poſſet ſuis fructibus, quod populus R. ex tãtis uectigalibus iam pridem uix poteſt. ergo hoc propoſito nunquã eris diues ante, quã tibi ex tuis poſſeſſionibus tãtum reficiatur, ut ex eo tueri ſex legiones, et magna equitũ, ac peditũ auxilia poſſis. iam fateris igitur non eſſe te diuitem, cui tantum deſit, ut expleas id, quod exoptas: itaq; iſtã paupertatem, uel potius egeſtatẽ, ac mendicitatem tuam nunquã obſcure tuliſti. nam, ut ijs, qui honeſte rem quærunt mercaturis faciẽdis, operis dãdis, publicis ſumẽdis, intelligimus opus eſſe quæſito: ſic, qui uidet domi tuæ pariter accuſatorum, atq; iudicum conſociatos greges, qui nocẽtes, & pecunioſos reos eodem te auctore corruptelam iudicij molientes, qui tuas mercedũ pactiones in patrocinijs, interciſas pecuniarũ in coitionibus candidatorum, dimiſſiones libertorum ad fœnerãdas, diripiendasq; prouincias, qui expulſiones uicinorum, qui latrocinia in agris, qui cũ ſeruis, cũ libertis, cum clientibus ſocietates, qui poſſeſſiones uacuas, qui proſcriptiones locupletum, qui cædes municipiorum, qui illã Syllani tẽporis meſſem recordetur, qui teſtamẽta ſubiecta, qui ſublatos tot homines, qui deniq; omnia uenalia, delectũ, decretum; alienam, ſuam ſententiam; forum, domum; uocem, ſilentium; quis hunc non putet confiteri; ſibi quæſito opus

eſſe:cui autem quæſito opus ſit, quis unquam hũc uere dixerit diuitem? eſt enim diuitiarum fructus in copia:copiam autem declarat ſatietas rerum, atq; abũdantia:quam tu quoniam nunquam aſſequere, nunquam omnino es futurus diues. meam autem quoniã pecuniam contemnis,& recte;eſt enim ad uulgi opinionem mediocris,ad tuam nulla,ad meã modica: de me ſilebo:de te loquar. ſi cenſenda nobis, atq; æſtimãda res ſit,utrum tandem pluris æſtimabimus pecuniã Pyrrhi,quã Fabritio dabat,an continentiam Fabritij, qui illam pecuniam repudiabat?utrum aurũ Samnitum,an reſponſum M.Curij?hæreditatem L.Pauli,an liberalitatem Africani,qui eius hæreditatis Q. Maximo fratri partem ſuam conceſſit:hæc profecto,quæ ſunt ſummarum uirtutum,pluris æſtimãda ſunt,quã illa,quæ ſunt pecuniæ. quis igitur(ſi quidẽ,ut quiſq;, quod plurimi ſit,poſſideat,ita ditiſſimus habẽdus ſit) dubitet,quin in uirtute diuitiæ poſitæ ſint, quoniam nulla poſſeſſio,nulla uis auri, & argenti pluris, quã uirtus æſtimanda eſt? O dij immortales, non intelligunt homines,quã magnum uectigal ſit parſimonia: uenio enim ad ſumptuoſos,relinquo iſtũ quæſtuoſum. capit ille ex ſuis prædijs ſexcenta ſeſtertia: ego cẽtena ex meis. illi aurata tecta in uillis, & ſola marmorea facienti,& ſigna,tabulas,ſupellectilẽ,& ueſtem infinite concupiſcenti, nõ modo ad ſumptũ ille fructus eſt, ſed etiam ad fœnus,exiguus. ex meo tenui uectigali detractis ſumptibus cupiditatis, aliquid etiã redundabit. uter igitur eſt ditior,cui deeſt,an cui ſuperat? qui eget,an qui abundat?cuius poſſeſſio quo eſt maior,eo

pluſ requirit ad ſe tuẽdam; an quæ ſuis ſe uiribus ſuſtinet? ſed quid ego de me loquor, qui morum, ac temporum uitio aliquãtum etiam ipſe fortaſſe in huius ſeculi errore uerſer? M. Manilius patrum noſtrorum memoria (ne ſemper Curios, & Luſcinios loquamur) pauper tandem fuit: habuit enim ædiculas in Carinis, et fundum in Labicano. nos igitur ditiores, qui plura habemus? utinam quidem eſſemus: ſed nõ æſtimatione cenſus, uerũ uictu, atq; cultu terminatur pecuniæ modus. non eſſe cupidum, pecunia eſt: non eſſe emacem, uectigal eſt: contentum uero ſuis rebus eſſe, maximæ ſunt, certiſſimæq; diuitiæ. etenim, ſi iſti callidi rerum æſtimatores prata, & areas quaſdam magni æſtimãt, ꝙ ei generi poſſeſſionum minime quaſi noceri poteſt: quanti eſt æſtimanda uirtus, quæ nec eripi, nec ſurripi poteſt unquam, neq; naufragio, neq; incẽdio amittitur, nec tempeſtatum, nec temporum permutatione mutatur? qua qui præditi ſunt, ſoli ſunt diuites: ſoli enim poſſident res & fructuoſas, & ſempiternas; ſoliq;, quod eſt proprium diuitiarum, contenti ſunt rebus ſuis. ſatis eſſe putant, quod eſt; nihil appetunt, nulla re egent, nihil ſibi deeſſe ſentiunt, nil requirunt: improbi autem, & auari, quoniam incertas, atq; in caſu poſitas poſſeſſiones habent, & plus ſemper appetũt, nec eorum quiſquam adhuc inuentus eſt, cui, quod haberet, eſſet ſatis; non modo non copioſi, ac diuites, ſed etiam inopes, ac pauperes exiſtimandi ſunt.

M. TVLLII CICERONIS, SCIPIONIS SOMNIVM EX LIBRO SEXTO DE REPVBLICA.

PERSONA, SCIPIO.

CVm in Africam ueniſſem à Manlio Conſule ductus, ad quartã legionem (ut ſcitis) Tribunus militũ, nihil mihi potius fuit, quàm ut Maſiniſſã cõuenirem, regem familiæ noſtræ iuſtis de cauſis amiciſſimum. ad quem ut ueni, cõplexus me ſenex collacrymauit, aliquãtóq; poſt ſuſpexit in cœlũ, & grates, inquit, tibi ago ſumme Sol, uobisq; reliqui cœlites, ꝙ, antequã ex hac uita migro, cõſpicio in meo regno, et his tectis P. Cornelium Scipionem, cuius ego nomine ipſo recreor: nunquam ex animo meo diſcedit illius optimi, atq; inuictiſſimi uiri memoria. deinde ego illũ de ſuo regno, ille me de noſtra Rep. percũctatus eſt: multisq; uerbis ultro citroq; habitis, ille nobis cõſumptus eſt dies. poſt autẽ regio apparatu accepti, ſermonẽ in multã noctẽ produximus, cũ ſenex nihil niſi de Africano loqueretur, omniaq; eius non ſolũ facta, ſed etiã dicta meminiſſet. deinde, ut cubitũ diſceſſimus, me & feſſum de uia, et qui ad multã noctem uigilaſſem, arctior, quàm ſolebat, ſomnus cõplexus eſt. hic mihi (credo equidẽ ex hoc, quod eramus locuti: fit enim ferè ut cogitatione, ſermonesq; noſtri pariãt aliquid in ſomno tale, quale de Homero ſcribit Ennius, de quo uidelicet ſæpiſſime uigilans ſolebat cogitare, & loq) Africanus ſe oſtẽdit illa forma, qua mihi ex imagi

ne eius, quàm ex ipſo erat notior. quẽ ut agnoui, equidem cohorrui: ſed ille, ades, inquit, animo, & omitte timorem Scipio, et, quæ dicam, trade memoriæ. Vides'ne illam urbem, quæ parere populo R. coacta per me, renouat priſtina bella, nec poteſt quieſcere? (oſtendebat autem Carthaginem de excelſo, & pleno ſtellarũ, illuſtri, & cla ro quodam loco) ad quam tu oppugnandã nũc uenis penè miles? hanc hoc biẽnio Conſul euertes: eritq; cognomen id tibi per te partũ, quod habes ex nobis adhuc hæreditarium. cum autem Carthaginem deleueris: triumphũ egeris, Cenſorq; fueris, & obieris Legatus Aegyptum, Syriam, Aſiã, Græciam, delegere iterũ abſens Conſul, bellumq; maximum conficies, Numãtiã excindens. ſed cum eris curru Capitolium inuectus, offendes Remp. perturbatam conſilijs nepotis mei. hic tu Africane oſtendas oportebit patriæ lumen animi, ingenij, cõſilijq; tui. ſed eius temporis ancipitem uideo quaſi fatorum uiam: nam, cum ætas tua ſeptenos octies ſolis anfractus, reditusq; conuerterit, duoq; ij numeri, quorũ uterq; plenus, alter altera de cauſa habetur, circuitu naturali ſummã tibi fatalẽ confecerint; in te unum, at q; tuũ nomen ſe tota conuertet ciuitas; te ſenatus, te omnes boni, te ſocij, te Latini intuebũtur; tu eris unus, in quo nitatur ciuitatis ſalus. ac, ne multa, Dictator Remp. conſtituas oportet, ſi impias propinquorũ manus effugeris. Hic cum exclamaſſet Lælius, ingemuiſſentq; cæteri uehemẽtius, leniter arridens Scipio, quæſo, inquit, ne me è ſómno excitetis, et pax ſit rebus audite cætera. Sed quò ſis Africãe alacrior ad tutãdã Rẽp. ſic habeto, omnib. qui patriã cõſeruauerint, adiuue

rint,auxerint,certũ eſſe in cœlo,ac diffinitũ locũ,ubi beati æuo ſempiterno fruãtur:nihil eſt enim illi principi deo,qui omnem hunc mundũ regit,quod quidem in terris fiat,acceptius,quàm concilia,cœtusq; hominũ iure ſociati,quæ ciuitates appellãtur.harum rectores, & conſeruatores hinc profecti,huc reuertentur. Hic *ego,etſi erã perterritus non tã metu mortis,quàm inſidiarũ à meis,quæſiui tamẽ uiueret ne ipſe pater* Paulus,& *alij,quos nos extinctos arbitremur.immo uero, inquit,hi uiuunt,qui ex corporum uinculis,tanquã è carcere,euolauerũt:ueſtra uero quæ dicitur uita,mors eſt.quin tu aſpicias ad te uenientem* Paulum *patrem: quem ut uidi,equidem uim lacrymarum profudi:ille autem me amplexus,atq; oſculãs flere prohibebat. atque ego,ut primũ fletu repreſſo loqui poſſe cœpi, quæſo,inquam,pater ſanctiſſime,atq; optime, quãdo hæc eſt uita(ut* Africanũ *audio dicere)quid moror in terris,quin huc ad uos uenire propero?nõ eſt ita, inquit ille:niſi enim deus, is, cuius hoc tẽplũ eſt omne, quod conſpicis,iſtis te corporis cuſtodijs liberauerit, huc tibi aditus patere non poteſt:homines enim ſunt hac lege generati,qui tuerentur illũ globum,quem in hoc templo medium uides,quæ dicitur terra:hisq; animus datus eſt ex illis ſempiternis ignibus,quæ ſidera,et ſtellas uocatis;quæ globoſæ,et rotundæ diuinis animatæ mẽtibus circulos ſuos,orbesq; cõficiũt celeritate mirabili. quare & tibi* Publi,*et pijs omnibus retinendus eſt animus in cuſtodia corporis:nec iniuſſu eius,à quo ille eſt nobis datus,ex hominum uita migrandum eſt:ne munus humanũ aſſignatum à deo defugiſſe uideamini.*

ſed ſic Scipio,ut auus hic tuus,ut ego,qui te genui,iuſtitiã cole,& pietatẽ:quæ cum ſit magna in parentibus,& propinquis,tum in patria maxima eſt;quia ea uita uia eſt in cœlũ,& in hunc cœtum eorũ, qui iam uixerunt,& corpore laxati illum incolunt locũ,quem uides,(erat autem is ſplendidiſſimo candore inter flãmas circulus elucens)quẽ uos,ut à Graijs accepiſtis, orbẽ lacteum nuncupatis. ex quo omnia mihi contemplanti,præclara cætera,& mirabilia uidebantur.erãt autem eæ ſtellæ,quas nũquam ex hoc loco uidimus;et eæ magnitudines omnium,quas eſſe nunquã ſuſpicati ſumus.ex quibus erat illa minima, quæ ultima cœlo, citima terris luce lucebat aliena.ſtellarum autẽ globi terrarum magnitudinem facile uincebãt.iam uero ipſa terra ita mihi parua uiſa eſt,ut me imperij noſtri, quo quaſi eius punctum attingimus,pœniteret.quam cũ magis intuerer,quæſo,inquit Africanus,quouſq; humi defixa tua mens erit?non ne aſpicis, quæ in templa ueneris? nouem tibi orbibus, uel potius globis cõnexa ſunt omnia;quorum unus eſt cœleſtis extimus,qui reliquos omnes complectitur,ſummus ipſe deus,arcẽs, & continens cæteros,in quo infixi ſunt illi,qui uoluũtur, ſtellarũ curſus ſempiterni,cui ſubiecti ſunt ſeptẽ, qui uerſantur retro,contrario motu,atq; cœlum. ex quibus unum globum poſſidet illa,quam in terris Saturniam nominant.deinde eſt hominum generi proſper, & ſalutaris ille fulgor,qui dicitur Iouis.tum rutilus, horribiliſq; terris,quem Martem dicitis.deinde ſubter mediam ferè regionem Sol obtinet dux,et princeps,et moderator luminum reliquorum,mens mundi,& temperatio

*peratio,tãta magnitudine,ut cuncta ſua luce luſtret,
& compleat.hunc,ut comites,conſequũtur alter Ve=
neris,alter Mercurij curſus.in infimoq; orbe Luna ra
dijs ſolis accenſa cõuertitur . infra autẽ iam nihil eſt,
niſi mortale,& caducum,præter animos generi homi
nũ munere deorum datos . ſupra Lunam ſunt omnia
æterna:nam ea,quæ eſt media,& nona, tellus neque
mouetur,& infima eſt,& in eã feruntur omnia ſuo
motu pondera.Quæ cũ intuerer ſtupens,ut me recepi,
quis hic,inquam,quis eſt,qui cõplet aures meas tãtus,
& tam dulcis ſonus?hic eſt, inquit ille, qui interuallis
coniunctus imparibus,ſed tamẽ pro rata portione di=
ſtinctis,impulſu,& motu ipſorũ orbium efficitur:qui
acuta cum grauibus tẽperans, uarios æquabiliter con
centus efficit:nec enim ſilentio tãti motus incitari poſ
ſunt;& natura fert,ut extrema ex altera parte gra=
uiter,ex altera autem acute ſonent.quam ob cauſam
ſummus ille cœli ſtelliferi curſus,cuius conuerſio eſt cõ
citatior,acuto,& excitato mouetur ſono, grauiſſimo
autem hic lunaris,atq; infimus. nã terra nona immo
bilis manens,ima ſede ſemper hæret,complexa mediũ
mundi locum.illi autem octo curſus,in quibus eadem
uis eſt duorũ,Mercurij,& Veneris, ſeptẽ efficiunt di=
ſtinctos interuallis ſonos : qui numerus rerũ omnium
ferè nodus eſt. quod docti homines neruis imitati,at=
que cantibus, aperuere ſibi reditũ ad hunc locũ ; ſicut
alij,qui præſtantibus ingenijs in uita humana diuina
ſtudia coluerũt.hoc ſonitu cõpletæ aures obſurduerũt,
nec eſt ullus hebetior ſenſus in uobis, ſicut in illis,ubi
Nilus ad illa,quæ Catadupa nominãtur,præcipitat ex*

altiſſimis mõtibus;ea gẽs,quæ illũ locũ accolit, propter magnitudinẽ ſonitus ſenſu audiendi caret. hic uero tantus eſt totius mundi incitatiſſima conuerſione ſonitus,ut eum aures hominum capere non poſſint; ſicut intueri ſolẽ nequitis aduerſũ,eiusq; radijs acies ueſtra, ſenſusq; uincitur. Hæc ego admirans, referebam tamẽ oculos ad terram identidem.tum Africanus,ſentio, inquit,te ſedem etiam nunc hominum contẽplari, ac domum.quæ ſi tibi parua,ut eſt,ita uidetur,hæc cœleſtia ſemper ſpectato,illa humana contemnito:tu enim quá celebritatem ſermonis hominum, aut quá expetendá gloriam conſequi poteſ?uides habitari in terra raris,et anguſtis in locis,& in ipſis quaſi maculis, ubi habitatur,uaſtas ſolitudines interiectas,hosq;,qui incolũt terram,nõ modo interruptos ita eſſe, ut nihil inter ipſos ab alijs ad alios manare poſſit,ſed partim obliquos,partim auerſos,partim etiam aduerſos ſtare uobis; à quibus ſpectare gloriam certe nullam poteſtis. cernis autem terram eandem quaſi quibuſdam redimitam, & circundatam cingulis:è quibus duos maxime inter ſe diuerſos,& cœli uerticibus ipſis ex utraq; parte ſubnixos,obriguiſſe pruina uides:medium autem illum, & maximum ſolis ardore torreri.duo ſunt habitabiles:quorum auſtralis ille,in quo qui inſiſtunt, aduerſa uobis urgent ueſtigia,nihil ad ueſtrum genus. hic autem alter ſubiectus aquiloni,quẽ incolitis,cerne,quàm uos tenui parte contingat:omnis enim terra,quæ colitur uobis, anguſta uerticibus, lateribus latior, parua quædá inſula eſt,circunfuſa illo mari,quod Atláticũ, quod Magnum,quod Oceanũ appellatis in terris: qui

tamen tãto nomine quàm ſit paruus, uides. ex his ipſis cultis, notiſq; terris num aut tuum, aut cuiuſquã noſtrum nomen uel Caucaſum hũc, quem cernis, tranſcẽdere potuit, uel illum Gangem tranſnare? quis in reliquis orientis, aut obeuntis ſolis ultimis, aut aquilonis, auſtri'ue partibus tuum nomẽ audiet? quibus amputatis, cernis profectò, quantis in anguſtijs ueſtra gloria ſe dilatari uelit. ipſi autem, qui de nobis loquẽtur, quàm diu loquentur? quin etiam, ſi cupiat proles illa futurorum hominum deinceps laudes uniuſcuiuſq; noſtrũ à patribus acceptas poſteris prodere, tamẽ propter eluuiones, exuſtioneſq; terrarum, quas accidere tẽpore certo neceſſe eſt, non modo non æternã, ſed ne diuturnam quidem gloriam aſſequi poſſumus. quid autẽ intereſt, ab ijs, qui poſtea naſcentur, ſermonẽ fore de te, cum ab ijs nullus fuerit, qui ante nati ſint? qui nec pauciores, et certe meliores fuerunt uiri: cum præſertim apud eos ipſos, à quibus nomẽ noſtrũ poteſt audiri, nemo unius anni memoriam cõſequi poſſit: homines enim populariter annum tantũmodo ſolis, ideſt unius aſtri, reditu metiuntur. cum autem ad idem, unde ſemel profecta ſunt, cuncta aſtra redierint, eandẽq; totius cœli deſcriptionem longis interuallis retulerint, tũ ille uere uertens annus appellari poteſt: in quo, uix dicere audeo, quàm multa ſecula hominum teneãtur. nanque, ut olim deficere ſol hominibus, extinguiq; uiſus eſt, cũ Romuli animus hæc ipſa in templa penetrauit; quandocunque eadem parte ſol, eodemq; tẽpore iterum defecerit. tum ſignis omnibus ad idem principiũ, ſtelliſq; reuocatis, expletum annum habeto. huius quidẽ anni non dum uigeſimam partem ſcito eſſe cõuerſam quo

deſinit.quin etiam cæteris,quæ mouetur,hic fons, hoc principium eſt mouendi. principio autẽ nulla eſt origo:nam ex principio oriuntur omnia: ipſum autem nulla ex re fieri poteſt:nec enim eſſet hoc principium, quod gigneretur aliunde.quod ſi nunquã oritur, nec occidit quidem unquam:nam principium extinctum, nec ipſum ab alio renaſcetur,nec ex ſe aliud creabit; ſiquidẽ neceſſe eſt à principio omnia oriri:ita fit, ut motus principiũ ex eo ſit,quod ipſum à ſe mouetur:id autem nec naſci poteſt,nec mori;uel cõcidat omne cœlum,omniſq; natura conſiſtat,neceſſe eſt,nec uim ullã nãciſcatur,qua, primo impulſu moueatur. cũ pateat igitur æternum id eſſe,quod à ſe ipſo moueatur: quis eſt,qui hanc naturam animis eſſe tributam neget?inanimatũ eſt enim omne,quod impulſu agitatur externo:quod autem anima eſt, id motu cietur interiore: nã hæc eſt natura propria animæ, atq; uis. quæ ſi eſt una ex omnibus,quæ ſeſe moueat;neq; nata eſt certe, & æterna eſt.hãc tu exerce in optimis rebus.ſunt aũt optimæ curæ,de ſalute patriæ:quibus agitatus,et exercitatus animus,uelociter in hanc ſedẽ,& domũ ſuam peruolabit:idq; ocyus faciet,ſi iam tum,cũ erit incluſus in corpore,eminebit foras,& ea,quæ extra erunt, contemplans,quammaxime ſe à corpore abſtrahet:nã eorũ animi,qui ſe corporis uoluptatibus dediderũt,eãrumq; ſe quaſi miniſtros probauerũt,impulſuq; libidinum uoluptatibus obedientiũ,deorũ,& hominũ iura uiolauerunt,corporibus elapſi circũ terram ipſam uolutãtur,nec in hũc locũ niſi multis exagitati ſeculis reuertũtur.Ille diſceſſit: ego ſomno ſtatim ſolutus ſum.

Vitæ conform. 2:
Veriſſimum ſit,iſq;. 4.
Laudabitur: ut in aſtro- nomia 4.
Studijs cognitionis ēt 5.
Ira,aut alia pert. 5:
Id modo temeritas 6.
Cogitato 6.
Ad ea,quæ poſui 7.
In qua ſcribit 8.
Ad homines,ſed 9.
In moribus. De ben. 10.
Licet,modo 10:
Obiurgationes in amici- tijs 12.
Vicinum potius a. 12.
Muliebrē,illa uirago 12:
Quaſi pleno ore 12:
Excellens· 12:
Dicunt pugnantem. 12:
Oportere,nulli neq; 13:
Vtiles,ſed tum ueh. 13:
Magniq; duc. 13:
Autem Remp.nihilo 14:
Committere,ut 16.
Tempus neceſſ. 16.
Diſcordiæ,in 17.
Offēdat aliquos, mortēq; oppetat 17.
Facilitas, & μεγαλοψυχία quæ 17:
Ad eius, qui punitur al. (ex Nonio) 17:
Quidē omnino ſine ratio- ne 18:
Nullo neque turpi 18:
Poteſt,quàm oratione 19.
Etiam in uitioſis, 19:
Sedandosq; eſſe,excitan- damq; an. 20:
Beſtijs antecellat. 20:
Druſo adoleſcentibus 21.
Ideoq; nihil 21.
Aequabilitas tū un. 21.
Perpeti ab ullo mal. 22:
Nobis à natura data 22:
Spatium etiam dei 23.
Cōſtātior:ut tamē for. 23:
Eam mutationem 23:
Opera,ut & am. 24
Molle;ne quid 25:
Scenam 25:
Muliebrem dic. 25:
Forma uirili rem. 25:
Omnes,ut etiam in 26:
Res,(neq;e.i.d.r.n.i.o.t.n.

ſ.d.) animaduertendũ
erit,quatenus 26:
Facere ne uid. 27.
Adiuncta,ut & ſeu. 27.
Scaurus filius dem. 27.
Ratio non ſui 27:
Quarũ quidã certus 27:
Velimus,ut ne'ue 27:
Aguntur,aut dic. 28.
Sic uidendum 28:
Quale quidque 28:
Seruare.iam 29:
Opifices quoque 29:
Nec enim quicquam 29:
Ergo cogn. 30:
Vtilioresq; rebus & ſuis
& p. 30:
Quidem propter ſe 31:
Inutile:tũ ex duobus util.
q.u. aut ex pluribus q̃d
maxi. 32.
Malis hoc tamen 32:
Cæteri alia 33.
Contra.alia non pr. 33.
Deducta eſt,u.a.h.u.ſecer
nens,conſt. 33:
Confuſa cognitione 33:
Parum perſp. 33:
Pietas efficit 34.
Autem ſecundum 34.
Earumq; item rerum 34.
Noceant,& proſint 34
Effecta opera 34.
Manu,atq; opere 34:
Paſcere eas,aut 34:
Eiſdemq; & eæ 34:
Vitahominũ omnino 34:
Tantum diſtitit 34:
Collectis exteris 35.
Per eoſdẽq;,ſiquid 35.
Pretio,ac m. 35:
Hominum ualeat 36.
Ita ſe inſtituunt 36.
Haſta non rec. 37:
Viros,æque 37:
Hanc enim homines 38.
Opinata quædam 39.
Quadãuero afficiũt ij,39
Perſpectum ſit , hũc igni
ſpectatum 39:
Vis eſt,ut ne 39.
Prædæ partitionem 39:
Cui quidẽ etiã exer. 39:
Iudicia in conſtituta
Rep. 40.
Gloria & quær. 40.
Optime im præm. 42.
Nõ eſt id quidẽ dub. 41.
Intelligere eum,& ſ.41.
Patrocinij 41:

Etiam, quàm larg. 42:
Nullá omnino ſ.r.li. 43.
Quoq; in quo 43:
Bene igitur collegit, 43.
Poſtularetur, & P. 43:
Coniecerat. 34:
Spes, quanto in 45:
Reddiderit, h.g.a.e.q.r.h.
e.q.h.reddidiſſe 46.
Acceperint: atq; etiá 46.
Illud item, 46:
Sibi à te par. 46:
Pauperi, an m. 46:
Oratio, ad 47.
Sua tuerentur 47.
Malo enim alienæ 47.
Fieri & ſoleat 47:
Næ illi multa 47:
Iudicijs, ærarij expil. 47:
Quid ni laudet? 47:
Vnde digr. 47:
Data etiam 48.
Secutæ ſ.ut & tyr. 48:
Continere. habitas 49.
Modo, ualere utrum 50.
Africani o.n.hæc ſol. 50.
Inopia, non req. 50.
Cogitant: tum 51.
Cratippi. quò cum 51
Neminem eſſe perſecutu
rum. 52.
Diſputamus, & m.s.a.ea
comm. 52:
Officia compareant, 53.
Honeſta dicuntur 53.
Cómunia. itaq; ijs 53.
Tá̃q̃ à ſapiẽtibus pet. 53.
Fuerunt, ne illi 53.
Celſitas animi, & 55.
(ex Nonio)
Vacent iniuſtitia. 55.
Commodis detra. 55.
Idem h. nihil hon. 56.
Re & utilitas, et tur. 56:
Condidit, non item 58.
Omnibus cubiculis 60.
Iuſte, an improbe 60.
Ex eo quæreretur, 61:
Vendat quidquam 61:
Emptor apponet 61:
Vere i.q.ſiqdẽ: id eſſe 62.
Omnis e. quod e. ſciri 63:
Furtis, præſtatur 63:
Quibus ſe pecc. 63:
Carcere fatigandi. 63:
Illorum (num erat 64.
Premium ſibi pr. 66:
Velit, quia ſua ſit. 67.
Hiq; ſint æquæ ſap. 67:
Vitia? non, niſi ea quàm

ni d. 67:
Mille denarium? 67:
Impetret,ut iterum 68.
Faciẽdum ſit? c.ſ.i.i.q.n.c
u.n.e.q.f.iniuriæ; 68.
Arbitror fuiſſet 68.
Quo impetrato, 68.
At utile,aliquis 68:
Recuſauit,quoniã dũ iur.
h.t.n.eſſet ſenator. 69:
Neque uero tumign. 69.
Turpitudoi.habebat, 70.
Fides alta pinnis 70:
Corporis habet 70:
Cum hoc nec f. 70:
Tẽpore L.Liuius Qu. Me
lius,(ex Liuio) 71.
Si hæ non 73.
Talibus monitis, 73:
Deſerunt,ne ir. 78:
Ante conſulatum poſterio
rem f. 77.
Male r.g.patrijs 78.
Adoleſcens uires 79.
Viribus eſſe extremo 79.
Quæſtor eodem 80.
Quidem exercitationum
defatigatione; 81.
Niſi uoluptatis 82.
Dedidiſſent. 82:
(Diuinitus enim 82:
Naturalis motus 83.
Viciſſim hyeme 83:
Quemuis cum adm. 84:
Longe à mea) 85.
Elogiũ,uno ore quã p. 86:
Notum eſt carmen 86:
Appeti, aſſurgi, 86:
Sperare item 88.
Dixi)ante 88.
Poſſis,et inde mortẽq; 88:
Tandem re fr. 88:
Deos i.ſpirauiſſe 89:
Habitandi locũ dedit 91.
Animorũ diuinũ cõc. 91:
Nemo unq̃ fuit,q.q.m.c.a
f.quiſquam, 93.
Sorores,benignitate 93:
Catonem anno a. 93:
In uita c.l.uiderat, 94:
Rebus,quæ ex 94:
Optantur,ſpectare d. 95.
Putemus,q.ſequũtur 95:
Proxime adhæreret. 95:
Iungatur.eſt enim 95:
Amicitiam & g. 95:
Quidam docti 95:
Catones,Gallos, 95:
Igni(ut aiunt)pl. 96.
Ipſa & d. 96.

Contineat,tamen	96.	Auget aſſentator	110.
Perſeueraret?adſt	96:	Solet,oratorijs	111:
S C AE.Tum m.	97.	Vero tibi illa	111:
Conſuetudo.& q.	98.	Septem.cuius	112:
Hæc ita multa,q.	99.	Efficit,ac l.	113:
Quidem.ſi uol?	99	Temperantem,qui	115.
Cato,at minime	99:	Diſcrimen?æque	115.
Conſilium uero libere da		Necando,ſi abſit	115.
re g.	100:	Vita tu,quæ	115:
Cauſa eſt,cur am.	101.	Rebus aduincam	116.
Vt & bonis	101.	Populi liber,	116.
Contrahat amicitiā	101.	Loco,an animo	116:
Amicitiā ſecuta	102.	Eris tu exul?num	116:
Qui habitus	103.	Tamē ſerui:ſic ij pari	117
Minime r.e.ſ.n.(ſ.r,	103:	Sat eſt,metiuntur	119.
Oblatas cr.rep.	104:	Venalia,delicta,et d.	119
Famulatu fuerant	105.	Feruntur o.ſ.nutu	123.
Expetenda.næ	106:	Vobis,ſicut,ubi	123.
Fit à natura	107.	obliquos,p.trāſuerſos	123
Gerunt otioſi.	107:	Quibus ſperare	123:

Variæ lectiones ex ingenio.

Amici;atq; pl.	5.	Leuctris,Stratoq;	12:
Afferre mutuat	5:	Videbatur.parui	15:
Depoſitum etiam,nec	6:	Hoc ſit,eſſe id qdē et	37:
Indictū. Paulus Aemilius		Aliquid,aut palā er.	39:
(ſub hoc.n.militaſſe Ca		Sardis cōtra T.albutiū(ex	
tonis Cenſorij filiū, auc		orat.uol. 1. 64:)	41:
ctor Plutarchus)	8?	Miniſtrū,et diribitorē	42
Lumen de lumine	11.	Deterrendo à lib.	44:

Tertium?b. ultire 50.
Nemini:certe iſtũ 62.
Inficiat'e. dupli pœnã 62
Potius d.n.e.æ.q.n.e. u.R. q̃, cũ utilẽ nõ eẽ diceret, eſſe æquã fateretur 67.
Congregãtur: queis 15.
Mortẽ Q. filij (ex Liuio & Gellio) 16.
Hic quintus, & tr. 11:
Comicos(ex 114:) 81.
Gratia, quid quoque die dix. 81:
Putaui.ille 82.
Igitur iuuenes ſibi 85:
Solatio q.e.mœrore 93:
Adoleſcentiam perueniſſent, 98:
quã in improbis pec. 98:
Cõſentiũt.nãq; d m. 107:
Rutilij Virginiani 110:
Autem illis 114.
Inſanum rombus conuincam 116.
Familia ſunt alij 117:
Delectũt.at inquiũt 118
Dignũ.Echionis 118
Patrocinijs, interceſſiones pec. 119:
Duorum, ſeptem 123.

A B C D E F G H I K L M N P Q R.

Omnes ſunt quaterniones, præter Q, qui eſt quinternio

APVD ALDI FILIOS,

VENETIIS, M. D. LII.

MENSE FEBRVARIO.

AL DVS

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMAN.